

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Tema: Folks, staters och kulturers förfall och undergång

Lars-Göran Stenelo: Välkomstål

Ylva Stubbergaard: Civilt samhälle och demokrati

Eva Österberg: Manskulturens nedgång och fall? Några reflektioner kring en omöjlig fråga

Dag Anckar: I skuggan av Sovjets sönderfall

Bo Rothstein: Den svenska modellens uppgång och fall – En essä.

Översikter och meddelanden

Per Janson – Annika Mårtensson: Negativa till EU, positiva till Europa – Gymnasieelevers attityder och inställningar

Magnus Henrekson: Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning

Walter Korpi: Henrekson åskådliggör objektivitetsproblemen i debatten om Sveriges tillväxt

Litteraturgranskningar

Gunnar Hansson: Dogm eller arbetshypotes? Anm av Torsten Svensson. Replikskifte

Claus Stolpe: Metoder vid presidentval. En utvärdering. Anm av Jörgen Hermansson

Notiser

Abstracts

Årgång 101 1998 **1**

INNEHÅLL

Tema: Folks, staters och kulturers förfall och undergång

<i>Lars-Göran Stenelo</i> : Välkomsttal.....	1
<i>Ylva Stubbergaard</i> : Civilt samhälle och demokrati.....	3
<i>Eva Österberg</i> : Manskulturens nedgång och fall? Några reflektioner kring en omöjlig fråga.....	15
<i>Dag Anckar</i> : I skuggan av Sovjets sönderfall.....	27
<i>Bo Rothstein</i> : Den svenska modellens uppgång och fall – En essä.....	41

Översikter och meddelanden

<i>Per Janson – Annika Mårtensson</i> : Negativa till EU, positiva till Europa – Gymnasieelevers attityder och inställningar.....	51
<i>Magnus Henrekson</i> : Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning.....	66
<i>Walter Korpi</i> : Henrekson åskådliggör objektivitetsproblemen i debatten om Sveriges tillväxt.....	75

Litteraturgranskningar

<i>Gunnar Hansson</i> : Dogm eller arbetshypotes? Anm av Torsten Svensson. Replikskifte.....	84
<i>Claus Stolpe</i> : Metoder vid presidentval. En utvärdering. Anm av Jörgen Hermansson.....	109

Notiser	124
----------------------	-----

Abstracts	127
------------------------	-----

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt
Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo
Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud
Göteborg: Mikael Gilljam
Stockholm: Rune Premfors
Umeå: Gullan Gidlund
Uppsala: Jörgen Hermansson

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 1998

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Prenumerationspris 1998 230 kr.

Pris för enstaka nummer 65 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8939
(Sannerstedt), 222 8946 (exp), telefax 222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Tema: Folks, staters och kulturers förfall och undergång

Välkomsttal

Ärade församling, som präses för den Fahlbeckska stiftelsens kollegium är det en stor glädje för mig att hälsa Er alla varmt välkomna till dagens symposium, som motiveras av att Statsvetenskaplig tidskrift i år ger ut sin 100:e årgång.

Vi gläder oss särskilt åt att fem medlemmar av familjen Fahlbeck är närvarande vid symposiet. Närvarande är även tidskriftspersonalen – samtliga i redaktion och administration – för de senaste tre decennierna, samt representanter för vårt nuvarande tryckeri.

Vi välkomnar också åtskilliga tidigare medlemmar av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, vilka tillsammans lagt ned ett stort arbete på tidskriftens utveckling.

Ämnesvalet för dagens symposium *Folks, staters och kulturers förfall och undergång* har hämtats från *Pontus Fahlbecks* gåvobrev för upprättandet av Fahlbeckska stiftelsen från den 21 september 1918. Fahlbeck skriver allmänt om stiftelsens uppgifter, men preciserar i ett fall:

Blott i en punkt skall jag tillåta mig att angiva ett önskemål för det vetenskapliga arbete, som jag hoppas genom denna stiftelse främja ... Det gäller det stora ämnet om *folks, staters och kulturers förfall och undergång*.

Att Fahlbeck här befann sig vid en forskningsfront är uppenbart. Ett av de mera kända verken i undergångs-genren, Oswald Spenglers bok *Der Untergang des Abendlandes*, publicerades 1919. I föl kom f.ö. en svensk upplaga av denna bok vilket måhända indikerar en parallellitet i problemuppfattning mellan vår tid och 1918.

Pontus Fahlbeck utvecklar ämnet ytterligare med anknytning till det pågående världskriget och jag ska referera några punkter.

När folk och kulturer gick under var orsaken yttre övervåld men också brister, sjukdomar i människors känsla och vilja. Ett problem var att rättsbegreppen fördunklas, men värre var andra faktorer som vittnar om folklig ohälsa, och han räknar här upp den materialistiska livssynen kapitalism i toppen och socialism i botten- samt det s.k. tvåbarnssystemet. Specifikt för Sverige tillkommer det stora antalet utomäktenskapligt födda barn, bristande nationalkänsla med

Statsvetenskaplig Tidskrift firade sitt 100-årsjubileum den 27 september 1997 med symposiet *Folks, staters och kulturers förfall och undergång*. Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar härmed välkomsttalet och anförandena av Ylva Stubbergaard, Eva Österberg, Dag Anckar och Bo Rothstein.

emigration och bristande försvarsvilja. Vidare pekar han på att statskänslan och statslydnanden håller på att försvinna, liksom rättskänslan.

I relation till dessa svåra sjukdomstecken ser Fahlbeck en viktig uppgift för statsvetenskapen, nämligen att "Statsvetenskaperna kunna ingen högre uppgift ha än att häremot söka bot om bot står att vinna".

För att detta ska vara möjligt måste man känna det onda inte bara i det enskilda fallet utan i allmänhet. Det finns alltså en strikt nomotetisk ambition i Fahlbecks vetenskapssyn som han knappast kan ha fått från dåtidens statskunskap utan snarare från nationalekonomin och statistiken som också var centrala områden för honom.

Fahlbeck forskade själv inom det angivna området och gjorde i *Klassema och samhället* (1920), som är en uppföljning av hans kända *Stånd och klasser* från 1892, ett försök att förklara antikens undergång och samhällets reversion.

I ett brett perspektiv relaterar han klassväsendets grund och gestaltningar till motsvarande samhälls- och statsformer. Han framhåller att framställningen är mer typologisk än historisk. Det historiska är med för att belägga klassernas förekomst och art. Han använde sig således av ett slags illustrationsteknik.

Ambitionen är syntetiserande. Han använder den senaste litteraturen på området och tyder och tolkar den i sina egna kategorier.

Logotypen för Fahlbeckska stiftelsen har texten "För statsvetenskaperna och fosterlandet". Fahlbeck hade ett utpräglat flervetenskapligt synsätt och forskade själv inom åtminstone historia, statskunskap, nationalekonomi och statistik. Pluralformen av statsvetenskap är därför ingen tillfällighet och Fahlbecks ståndpunkt tog sig direkt uttryck i sammansättningen av stiftelsens kollegium med företrädare för statskunskap, sociologi, nationalekonomi, statsrätt och folkrätt mm, statistik samt klassisk fornkunskap och antikens historia.

Samtidigt vill jag gärna understryka att Fahlbeck särskilt vid åren kring sekelskiftet, som framgår av Birgitta Odéns bok om *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975* (1991), utkämpade en hård kamp med Martin Weibull för att frigöra statsvetenskapen från historievetenskapen.

Denna frigörelse är sedan länge ett faktum och i dag strävar vi till flervetenskapligt samarbete att forskare från olika discipliner arbetar med samma problem sida vid sida under ömsesidigt utbyte av idéer. Denna ambition avspeglar sig också i sammansättningen av dagens föreläsarskara där det finns tre statsvetare, en historiker och en nationalekonom.

Lars-Göran Stenelo

Civilt samhälle och demokrati

Ylva Stubbergaard

Temat för symposiet ger mig ett tillfälle att ta upp några pessimistiska tankegångar i vår allmänna glädje över demokratins framgångar.

För att anpassa temat om förfall och undergång till aktuella problem ska jag ta upp en diskussion om det civila samhällets betydelse för demokrati. Pontus Fahlbeck¹ närmar jag mig tidsmässigt genom att illustrera med en demokratikris som utspelades på 1930-talet.

I många studier lyfts farhågor fram om risker för kriser i demokratier framöver. Det är t ex antaganden om kriser grundade på: *partiernas* förändrade villkor och förändrade relationer till väljarna (se t ex Biorcio & Mannheimer 1995; Ignazi 1997); bristande förmåga till politisk *styrning och ledning* (se t ex Page 1992; Petersson m fl 1996); staters *minskade beslutsautonomi* i internationaliseringens tid; svårigheter för etablerade *demokratiska institutioner* att möta nya samhällsliga förhållanden (se t ex Petersson m fl 1997); *konsolideringsproblem* för de nya demokratierna (Linz & Stepan 1996); samt ett minskat *förtroende* för politikernas förmåga att lösa problem (t ex Listhaug 1997).

Det civila samhället diskuteras emellanåt som en möjlig kraft för att motverka demokratiers kriser. I synnerhet inom följande diskussioner har det civila samhällets betydelse för demokratin framhållits:

- Ett stärkande av det civila samhället kan vara lösningen på ett alltför långtgående *statligt ingripande* vilket medfört minskad autonomi för individerna i de redan etablerade demokratierna.²
- Det civila samhället anses gynna stabiliteten i demokratier genom att det bistår med en mångfald av överlappande intressen.³
- Demokratisering drivs fram av det civila samhället.⁴
- För att de nya demokratierna skall konsolideras understryks behovet av en moralisk känsla för det kollektiva bland samtliga samhällsmedlemmar. För de samhällsmedlemmar som inte har politiska representativa uppdrag eller har tjänster i den offentliga verksamheten på annat sätt, antas denna gemenskapsuppfattning eller demokratiska medborgaranda gynnas av ett utbrett civilt samhälle (Linz & Stepan 1996).

I denna uppsats vill jag granska sambandet mellan det civila samhället och demokrati. Jag kommer främst att granska sambandet utifrån ett krisperspektiv. Erfarenheterna som utgör grunden för detta krisperspektiv hämtas från min tidigare studie av mellankrigstidens finska demokratikris (Stubbergaard 1996).

Inom forskningen om det civila samhällets betydelse för demokrati är det ett par problem som jag särskilt vill lyfta fram och som kommer styra uppläggningsen av diskussionen:

1. Avgränsningsproblem – vad är det för organiseringar som vi syftar på när vi talar om det civila samhället?
2. Bilden av det civila samhället som den moraliskt ”goda” sfären.
3. Bristen på kontextuella sammanhang i antaganden om det civila samhällets roll.
4. Synen på statens roll i relation till det civila samhället.
5. Bristen på maktperspektiv i teorier om det civila samhället och dess roll.

1. Vad menas med det civila samhället?

Om vi är intresserade av sambandet mellan demokrati och civilt samhälle får avgränsningar till andra sfärer i samhället betydelse.

Gemensamt för de flesta bestämningar av det civila samhället är att det behandlas som en sfär som är relativt autonom från staten (ibland autonom och ibland relativt autonom), det syftar på frivilliga organisationer som grundas på intressegemenskap. Vilka organisationer och intressen ryms då inom beteckningen civilt samhälle?

Forskarna är främst oense över i hur många sfärer det är fruktbart att dela in samhället i. Här finns en bredd från att betrakta det civila samhället som sammantvinnat med staten – den politiska styrelsen är en del av det civila samhället – till att behandla det civila samhället som klart avgränsat från en eller flera andra sfärer i samhället.⁵ Om samhället delas i två sfärer ses det civila samhället som ”den icke-statliga sfär där alla andra skilda sociala och ekonomiska samarbetsorgan ingår” (Beetham & Boyle 1997:116). De författare som använder sig av en tredelning av samhället hänför ekonomiska relationer till en tredje sfär: ekonomiska samhället, eller marknaden (exv. Cohen & Arato 1995:350). Diamond (1994/1996:208) drar en tydlig gräns mellan stat och det civila samhället – det civila samhället tillhör den offentliga sfären men är skild från staten, civila samhället är även skilt från familj, privata företag och politiska föreningar som gör anspråk på att ingå i statsmakten.

Några forskare strävar efter att utveckla mer nyansrika teorier om hur olika arenor eller sfärer i samhället styrs av skilda organisatoriska principer. Den organisatoriska princip som kännetecknar det civila samhället har då beskrivits som: föreningsfrihet och kommunikationsfrihet mellan invånarna (Linz & Stepan 1996:14).⁶

Problemet med oenigheten om hur vi avgränsar det civila samhället är att det är svårt att säga något generellt om dess relation och roll, vare sig vilken roll det civila samhället bör ha eller har i relation till demokrati.

Har t ex institutioner som familj och kyrka liknande relationer och betydelse för demokratin som partier och arbetsmarknadsorganisationer? Hur skiljer sig värden och relationer mer konkret åt i de olika organisationerna inom de skilda

sfärerna? Vissa värden i samhället såsom tolerans, rättvisa och jämlikhet föreställer jag mig befrämjar alla sociala relationer och institutioner inklusive de politiska demokratiska institutionerna medan andra företeelser såsom intolerans, ojämlikhet, korruption motverkar goda relationer mellan samhällsinvånarna oavsett vilken analytisk sfär som relationerna sorteras in i. Går det att dra en distinkt gräns mellan ekonomiska relationer, där jämlikhetsvärdet inte har en självklar plats, och andra sociala relationer – och vilken sorts relationer inom den ekonomiska sfären avses då?

2. Bilden av det civila samhället som den moraliskt goda sfären

Trots att definitionerna av det civila samhället varierar så mycket är man helt överens om att det civila samhället skapar möjligheter till det goda samhället. Vi skall se hur de civila samhället tillskrivs rollen som befrämjare av demokrati.

När vi ställer kriterier för att ett samhälle skall kunna betraktas som en demokrati ingår grundlagsreglerade fri- och rättigheter, där just föreningsfrihet och yttrandefrihet är bestämmande element. Utan föreningsfrihet och yttrandefrihet – inget demokratiskt samhälle. Det betyder att några av de konstituerande principerna för civilt samhälle – organisations- och kommunikationsfrihet, motsvarar delar av medlemmarnas fri- och rättigheter enligt vår demokratinorm (jfr Cohen & Arato 1995:kap. 8).

Den grundläggande idén bakom dessa friheter är att samhällsmedlemmarna skall medverka i utformandet av politiken och fritt kunna kontrollera statsmakterna men även legitimera/ ge sitt samtycke och stöd till statsmakterna, ett stöd som är grundat på fri diskussion och inte på tvång.

Dessa fri- och rättigheter kräver både enligt demokratinormen och enligt teorier om det civila samhället att rättssamhället är så utvecklat att dessa rättigheter kan garanteras och upprätthållas även vid konflikter mellan skilda grupper i samhället. Så långt är idéerna med ett civilt samhälle helt i överensstämmelse med idéerna om ett demokratiskt samhälle.

De senaste årens demokratiseringsforskning har betonat det civila samhället som en demokratiutvecklande potential. Vid demokratiseringen av de totalitära staterna i östra Europa hade det civila samhället en avgörande betydelse för demokratiseringen, här används framför allt Solidaritet i Polen som exempel. Här kunde med andra ord det civila samhället spela en avgörande roll trots bristen på politiska fri- och rättigheter. Demokratiseringsforskningen för något mer än ett decennium sedan underströk emellertid att oppositionen kunde mobiliseras först när den totalitära regimen hade börjat släppa på kontrollen och den hårda maktutövningen av samhället.⁷

I de nyligen demokratiserade samhällena anses det civila samhället utveckla demokratin just genom att det bidrar till att statens förmåga att styra och kontrollera avtar (White 1994:382).

När det gäller redan etablerade demokratier, handlar diskussionen om det civila samhällets betydelse för att stärka demokratin.

I denna roll för det civila samhället återfinns starka normativa antaganden om det civila samhället, det är tyvärr inte alltid klart om forskarna menar att civila samhället bör ha denna roll eller om de menar att det civila samhället faktiskt har denna roll. Nedan följer några antaganden om det civila samhället och dess roll i etablerade demokratier (jfr Diamond 1994/1996; White 1994):

- Det civila samhället upprätthåller och utvecklar demokratiska normer som reglerar relationerna mellan staten, samhället (offentliga sfären) och individerna. Här ligger även en förändringspotential – i takt med nya förhållanden i samhället skapas nya intressen och krav vilka förändrar samhällets demokratinormer – alltså även de som styr staten.
- Det civila samhället kan överta uppgifter som staten tidigare utfört.
- Det civila samhället kontrollerar statsmakterna så att de inte missbrukar sin makt.
- Det civila samhället underlättar relationerna mellan medborgare och staten, genom att fungera som en länk.
Interaktionen mellan ett aktivt och pluralistiskt civilt samhälle och staten stärker *legitimiteten*. Staten kontrolleras och förstärks i sin ansvarighet, responsivitet och effektivitet, på så sätt kommer medlemmarna i sin tur att acceptera statens styrningsförsök lättare (Diamond 1994/1996:212). Deltagande i det civila samhället antas även öka det politiska engagemanget och minskar därmed känslan av utanförskap. Starka känslor av utanförskap kan leda till att anti-demokratiska organisationer växer fram (Ignazi 1996).
- Civila samhället verkar *fostrande* för medlemmarna genom att det inom organisationerna utvecklas tolerans mot andra synpunkter och en kompromissvilja (Diamond 1994/1996:210; Petersson m fl. 1997:71). Detta betecknar man inom demokratiteorin som "Civic culture" (jfr Putnam 1996:107-113). I det civila samhället tränas också medlemmarna i att delta i kollektiva organisationer.
- Ett aktivt civilt samhälle leder till att många organisationer bildas som befrämjar skilda intressegemenskaper, när människor engagerar sig i flera olika organisationer motverkas att samhällsmedlemmarna delas upp efter ett par djupa genomgående konfliktlinjer. Ett *pluralistiskt* samhälle förhindrar maktkoncentration.
- Civila samhället fyller en inkluderande roll, grupper som traditionellt har haft svårt att få politiskt inflytande via partisystemet kan via organisationerna få sina röster hörda (Diamond 1994/1996:210).
- Stärkandet av transnationella nätverk mellan icke-statliga organisationer kan motverka upplevelsen av ett minskat inflytande som en följd av internationaliseringen. Det minskade handlingsutrymmet för nationella politiska institutioner har lett till ett ifrågasättande av samhällsmedlemmarnas reella inflytande genom de traditionella kanalerna – en risk finns att det politiska deltagandet och engagemanget minskar och att det organiserade sociala livet avtar. Detta i sin tur påverkar synen på den sociala identiteten, ett stärkande och utvecklande av ett civilt samhälle som möter den ekonomiska och den politiska internationaliseringen kan minska gapet mellan de skilda sfärerna (Rhodes m fl. 1997:15).

Dessa positiva effekter som det civila samhället har för demokratin kan lättare teoretiskt upprätthållas om man som några forskare gör utdefinierar icke-demokratiska föreningar från det civila samhället.⁸ Diamond (1994/1996: 212) menar t ex att "The chances to develop stable democracy improve significantly if civil society does not contain maximalist, uncompromised interest groups or groups with antidemocratic goals and methods. To the extent that a group seeks to conquer the state or other competitors, or rejects the rule of law and the authority of the democratic state, it is not a component of civil society at all, but it may nevertheless do much damage to democratic aspirations".⁹ Med en sådan avgränsning av det civila samhället måste vi skapa ännu en sfär – det icke-demokratiska civila samhället.

Forskare som är mer nyanserade i sina antaganden om det civila samhället (t ex White 1994:381) understryker tvärtom behovet av att skilja mellan det civila samhället som ett idealtypiskt analysinstrument och som konkreta företeelser eftersom det finns organisationer av olika slag. Detta särskiljande underlättar enligt White möjligheterna att studera olika organisationers betydelse för demokratisering men även för demokratin upprätthållande.

3. Civila samhället och dess kontext

Politiskt-ideologiskt möts den nya vänstern och den nya högern i tilltron till det civila samhällets möjligheter att utveckla demokratin.

Den liberala idén om individens autonomi och kommunitarismens idé om gemenskap grundad på organisatorisk solidaritet förenas i föreställningen om det civila samhället (Nardin 1995:29).

De olika problem som man sätter förhoppningar till att det civila samhället, som en relativt autonom sfär, skall bidra till att lösa är av vitt skilda slag. Det är som vi sett allt från att minska statens omfattning och stärka demokratin i redan etablerade demokratier, till att demokratisera icke-demokratiska samhällen. En utbredning och utveckling av organisationers internationella nätverk förväntas också bidra till ett ökat deltagande och engagemang.

Problemet som jag kan se är att det i realiteten är helt olika föreställningar om det civila samhällets roll och relationer.¹⁰ Den gemensamma beteckningen behandlas alltför kontextberoende vilket leder till att egenskaper som det civila samhället tillskrivs i t ex de nya demokratierna överförs till att gälla även för det civila samhället i de utvecklade välfärdsstaterna. Anne Showstack Sassoon (1997) har även påpekat att genderdimensionen inte tas med i diskussionerna delvis som en konsekvens av den tidsmässiga kontextlösheten.¹¹

Laporörelsen – del av det civila samhället?¹²

För att återgå till det utlovade demokratikrisperspektivet, vill jag problematisera den idealiserade bilden av det civila samhällets relation till demokrati. Jag ser en stor risk med att ett aktivt civilt samhället ofta behandlas som något som per definition är demokratibefrämjande (jfr Whitehead 1997). Däremot är en

relativ autonomi för civila samhällets organisationer nödvändig för att man överhuvudtaget skall betrakta en regim som demokratisk.

När tilltron till det civila samhällets kapacitet att lösa skilda samhällsproblem ökar vill jag sätta in det civila samhällets roll i en helt annan kontext och påminna om de demokratikriser vi hade i Europa under mellankrigstiden. Jag skall koncentrera mig på några organisationer i Finland som 1929 började skapa ett nätverk och en gemensam rörelse nämligen Lapporörelsen.

Finland införde allmän och lika rösträtt 1906, införde parlamentarism 1917 och blev självständigt samma år. Strax efter självständigheten bröt ett inbördeskrig ut som kom att skapa en mycket stark konfliktlinje i det finska samhället mellan ett socialistiskt block och ett borgerligt. Den borgerliga sidan betraktas som segrare efter det korta inbördeskriget. Den borgerliga sidan hade en gemensam hotbild: kommunismen och en gemenskapsbefrämjande idé: fosterlandet.

Lapporörelsen som bildades 1929 hade förbud mot kommunistisk verksamhet som den enande målsättningen. Det var många organisationer som ingick i eller hade nära samarbete med Lapporörelsen som t ex: frivilliga armén (Skyddskåreerna), Arbetsgivarnas strejkbrytarorganisation som bildades 1920 (Exportfred), Akademiska Karelen Sällskapet (drev frågan om nationellt enande och återtagandet av Östkarelen); Finlands Lås (en parallellorganisation till Lapporörelsen med en officiell laglighetslinje); Frontmannaförbundet (arbetade med samma målsättningar som Lapporörelsen – förbud mot kommunistisk verksamhet); Delar av krisrörelserna som var organiserade proteströrelser mot statens brist på åtgärder för att hjälpa bönderna under den tilltagande ekonomiska krisen.

Lapporörelsen bestod med andra ord av flera organisationer som hade separata ledningar – även om personerna i styrelserna många gånger var desamma. Lapporörelsen uppfyller flera av de kriterier som brukar användas för att bestämma det civila samhället: trots att rörelsen hade ett gemensamt mål hade den inte ambitionen att representera folkets intressen i sin helhet, det gemensamma målet var däremot ett resultat av överlappande intressen. Lapporörelsen ställde inte heller upp som ett parti (inte under denna organisation) utan hade en roll som politisk påtryckare. Dilemmat för oss, om vi skall applicera de tidigare resonemangen på händelseutvecklingen under de år som Lapporörelsen var aktiv, var att den gemensamma målsättningen handlade om att begränsa organisationsfriheten och därmed hämmade rörelsen utvecklingen av ett pluralistiskt samhälle, vilket antas vara en central idé med ett aktivt civilt samhälle.

Det leder till frågan om vilka gränser vi bör sätta för det civila samhällets verksamhet.

Om vi betraktar de krav som Lapporörelsen ställde som anti-demokratiska, i och med att man ville exkludera vissa organisationer från den politiska sfären, så kan man förvisso lösa problemet genom att utdefiniera det från den civila samhällsdiskussionen och hänvisa till att det är ett problem av ett helt annat slag.

Statens relation till Lapporörelsen

Vi uppehåller oss vid Lapporörelsen en stund till för att diskutera gränserna för det civila samhällets idéer och aktiviteter.

Inom Lapporörelsen fanns olika uppfattningar om vilka medel som kunde användas för att genomdriva målet med ett förbud mot all kommunistisk verksamhet. En del av rörelsen hävdade konsekvent att deras tolkning av samhällsmedlemmarnas verkliga vilja hade företräde framför gällande lag. Denna del drog sig inte för att använda våld för att stärka sina påtryckningar gentemot statsmakterna. Dessa våldshandlingar och vägran att följa gällande lag kan principiellt och i enlighet med en demokratisk regim mötas med tvång och våld från statens ordningsmakter. Påtryckningar i form av skrivelser, kontakter med regering, president och ledamöter i riksdagen var däremot medel som hela Lapporörelsen ställde sig bakom och är kanaler för inflytande som både demokratiteorier och teorier om civila samhället förutsätter används.

I Finland fanns en stark uppslutning kring Lapporörelsens krav på förbud mot kommunistisk verksamhet både inom staten och i samhället i övrigt. Uppslutningen var så stark att man inom staten hade överseende med många av de politiska våldsdåden, eftersom man hade förståelse för rörelsens frustration över den tröghet som den demokratiska beslutsprocessen medförde, speciellt när det gällde ändringar av grundlagsskyddade rättigheter. Vid flera tillfällen inväntade inte heller grupper inom statsmakterna lagändringar utan bröt först mot lagarna och legaliserade sina åtgärder i efterhand. 1930 förbjöds all form av politisk verksamhet för kommunister eller för de som betraktades som kommunister. Efter förbudet ställde Lapporörelsen nya krav. Efterhand som de blev tydligare i sin kritik mot parlamentarism, partisystem och delar av rörelsen fick tydligare fascistiska drag avtog det breda stödet. När rörelsen gick till väpnat angrepp mot ett socialdemokratiskt möte 1932 och vägrade lägga ner vapen innan vissa krav blev tillgodosedda av president och regering så utnyttjades undantagslag för att få slut på upproret. Antagandet av denna skyddslag/undantagslag var till stor del ett resultat av Lapporörelsens egna påtryckningar 1930. Tanken var då att denna undantagslag skulle kunna användas mot kommunister.

Man kan tolka Lapporörelsens verksamhet som befrämjande av demokratisk stabilitet. Rörelsen omformulerade tillsammans med delar av staten de demokratiska normerna när den förespråkade en avgränsning av vilka i samhället som skulle omfattas av de politiska fri- och rättigheterna, bl a presidenten (Relander) menade att lagens bokstav och anda hade förenats när den kommunistiska verksamheten förbjöds. Man hade minskat den motsättning mellan demokrati och nationell identitet som vuxit sig allt starkare efter självständigheten. Men Lapporörelsen som del av det civila samhället kan knappast sägas ha befrämjat demokrati i den betydelse som vi menar när vi talar om utveckling och fördjupning av demokrati. Däremot så ökade legitimiteten för det politiska styrelseskicket när statsmakterna visade sig ha förmåga att lösa problemet med den kommunistiska verksamheten genom att förbjuda den.

4. Vilken roll bör staten ha i relation till det civila samhället?

Berättelsen om Lapporörelsen är även användbar för att den visar på en komplexitet av problem och dilemman för nya demokratier. Och om vi fortsätter med diskussionen om gränser för det civila samhället så ställer vi oss frågan vilken roll bör staten ha i relationen till det civila samhället?

Staten betraktas ofta som den delen av samhället som är oundviklig för att skapa och upprätthålla ordning både inom landet och i relation till andra stater och den tillskrivs egenskaper som reglerande, kontrollerande, skatteinkrävande, en tvingande makt etc. Det civila samhället skildras däremot med positiva förtecken som vi även såg tidigare: befrämjar frihet, tolerans, pluralism, inkluderar alla samhällsmedlemmar oavsett intressen och position i samhället etc (jfr White 1994).

Statens roll som beskyddare av rättsprinciperna för att på så vis garantera de politiska fri- och rättigheterna som möjliggör det civila samhällets existens är knappast någon kontroversiell uppgift när vi diskuterar demokratier. När Walzer diskuterar statens roll så menar han att eftersom ett fritt civilt samhälle precis som den ekonomiska sfären skapar ojämlika maktrelationer så bör staten även tvinga organisationerna att se till det allmännas bästa. Detta gör staten genom att underlätta för "önskvärda organisationer och aktiviteter" (Walzer 1995:26).

Tyvärr så verkar inte de studier som har fokuserat hur *olika* aktörer och institutioner inom staten påverkar beslutsprocessen, bidra till diskussionen om relationen mellan det civila samhället och staten. De senaste årens studier om staten internt har visat hur skilda aktörer och institutioner i staten agerar i samverkan med aktörer i samhället i övrigt (se t ex Micheletti 1994; Petersson m fl 1996; Smith 1993). Forskningen om internationaliseringen har dessutom visat hur tjänstemän inom staten har utvecklat direkta relationer till intresseorganisationer och tjänstemän i andra stater eller inom överstatliga organ (Jönsson 1997; Jerneck 1994).

I min studie av Lapporörelsen visades hur en del aktörer inom staten utvecklade goda relationer till Lapporörelsen, de samarbetade helt enkelt för att nå ett gemensamt mål. Här stärkte det civila samhället delar av staten på samma sätt som flera aktörer inom staten stärkte Lapporörelsen – ett ömsesidigt givande och tagande.

Det var också tydligt hur några aktörer – både partigrupper och enskilda personer – inom staten och organiserade grupper i samhället inte hade samma möjligheter att utöva inflytande över beslutsprocesserna. En förklaring är dominerande gemensamma idéprojekt (jfr Jessop 1990 kap. 9). Även när dessa inte var förenliga med författning eller den demokratiska normen så kunde de genomdrivas med knapp en majoritet, vid osäkerhet om kraven skulle vara möjliga att få igenom så användes politiskt våld för att skapa en oro i samhället, vilket bidrog till att även tveksamma gav sitt stöd (såsom det svenska folkpartiet).

Exemplet visar att Walzers idé om att staten bör stödja och uppmuntra önskvärda organisationer och aktiviteter har empirisk förankring genom att de in-

tressegrupper i samhället som överensstämmer med starka värden och idéer som finns inom staten har goda förutsättningar för att nå framgångar. Dessa värden behöver dock inte vara demokratibefrämjande.¹³ Jessop (1990) har diskuterat detta som strukturell selektivitet.

Frågan är hur man normativt behandlar denna selektivitet. En kritisk röst (Nardin 1995) mot Walzer menar att om vi ser det som en uppgift som staten bör ha hamnar vi åter i dilemmat om vem som avgör vad som är det goda samhället och därmed vilka värden och organisationer som staten skall stödja. Udden tas då från den grundläggande idén om det autonoma civila samhället.¹⁴

5. Bristen på maktperspektiv i teorier om det civila samhället

Synen på statens roll som att enbart upprätthålla rättsstaten och de grundlagsfästade fri- och rättigheterna är problematisk och ett utslag av den övergripande bristen på maktperspektiv i diskussionen om det civila samhället. Det råder även en sammanblandning av en normativ syn på relationen mellan staten och det civila samhället med hur denna relation fungerar i konkreta situationer. Om vi analyserar det civila samhällets konkreta utformning och roll så kan vi inte förbise maktrelationerna mellan stat och det civila samhället. Politik består av konkurrens och samverkan för att nå inflytande i att driva igenom sina visioner om hur det goda samhället skapas. I en demokrati väljer vi representanter utifrån om vi stöder deras visioner och har tilltro till deras förmåga att genomföra dessa. Staten utvecklar tillsammans med övriga samhället institutioner som leder till att vissa värden och vissa intresseorganisationer har lättare att få inflytande över politiken, medan andra intressen vid bestämda tillfällen har svårt att få gehör för sina synpunkter. Detta har studerats och konstaterats i mängder av studier (se t ex Bachrach & Baratz 1962). Sedan Dahls diskussion om pluralistiskt inflytande på 1950-60 talet har metoderna för maktstudium utvecklats.

Det är förvånande att så lite av dessa studier ger genomslag i dagens diskussion om det civila samhällets relation till demokrati. Hela korporatismdebatten; diskussionen om skilda maktmekanismer; problem med exkludering; utvecklandet av maktnätverk är frågor som behandlas mycket ytligt av många forskare som studerar det civila samhället.

Något som speciellt förvånar är att distinktionen mellan deltagande och inflytande inte problematiseras. När vi talar om att det civila samhället är öppet och inkluderar människor med skilda intressen, så måste vi naturligtvis också studera vilket inflytande skilda grupper har i realiteten, både inom organisationerna och i relation till politikens utformning.¹⁵ Skiljelinjen mellan deltagande och inflytande har under flera decennier varit ett centralt tema inom feminismen och i studier av intresseorganisationers relation till staten. Det är stor skillnad mellan att slå fast att vi vill att det civila samhället skall vara inkluderande och även har stora potentialer att vara det, till att sedan mena att eftersom det civila samhället är inkluderande och bidrar till ökad tolerans så är det också demokratibefrämjande. Forskningen om det civila samhället har mycket att vinna på att ånyo föra in ett nyanserat maktperspektiv.

Ett kännetecknande drag i beskrivningar av det civila samhället är solidaritet med den organisation som man tillhör. Detta visar även på ett annat problem – de gemenskapsfrämjande organisationerna exkluderar de med andra intressen. Vi måste då som forskare även studera på vilka grunder exkludering sker. Det civila samhället kan med andra ord stärka ett utanförskap.

Det maktperspektiv som idag dominerar inom forskningen om det civila samhället upprätthåller dikotomin mellan stat och civilt samhälle som om det vore ett noll-summespel – det som det civila samhället vinner förlorar staten. Denna syn är annars något som de flesta av forskarna explicit tar avstånd ifrån.

Avslutning

Jag vill avsluta med några övergripande påståenden:

- Ingen demokrati utan formell och utnyttjad organisationsfrihet och andra fri- och rättigheter som möjliggör opposition och alternativa lösningar till de som presenteras av maktinnehavarna.
- Ett levande civilt samhälle är i sig ingen garanti för att demokratiska värden såsom trygghet, jämlikhet, rättvisa, frihet och tolerans befrämjas.
- Ett aktivt civilt samhälle visar på stort deltagande men är inte någon garanti för ett breddat, pluralistiskt inflytande vare sig inom organisationerna eller i relation till den offentliga politikens utformning.

Den pessimism som genomsyrat denna granskning av diskussioner om det civila samhällets relation till demokrati är tyvärr inte ett utslag av symposiets tema utan grundar sig på ständiga rapporter om hur rörelser bildas och senare institutionaliseras, rörelser som bl a drivs av målsättningen att exkludera de som inte anses tillhöra den aktuella gemenskapen.

Framstegspartiet med sin vision om ett norskt Norge fick nästan 15% av väljarnas stöd, invandrade samhällsmedlemmar är välkomna i gemenskapen – om de blir norska. Le Pen i Frankrike och Jörg Haider i Österrike når även de stora väljarframgångar. De tillhör inte längre det civila samhället, men de är resultat av det civila samhällets förändringspotential och förmåga att omformulera demokratinormer.

I många av de nya demokratierna är delar av det civila samhället direkt demokratihämmande. Den gamla ryska nomenklaturen har också haft lätt att anta civila former för sin maktutövning.

Noter

1. Pontus Fahlbäck 1850-1923.
2. I den svenska debatten är det främst Arvidsson & Berntsson (1994) och Zetterberg (1995) som under det senaste decenniet förespråkade utvidgat ansvar och engagemang inom den civila sfären och minskad statlig organisering och styrning av områden som omsorgen.
3. Detta är en av de centrala aspekterna inom diskursen om civila samhället, se bl a Keane (1988); Diamond (1994/1996); Walzer (1995); Cohen & Arato (1995).
4. Begreppet det civila samhället menar många fick en renässans just i och med att det visade sig att frivilligt organiserade pro-demokratiska krafter spelade en stor roll vid demokratiseringen i östra Europa, se t ex Walzer (1995); Linz & Stepan (1996).
5. Se några av alla de idéhistoriska genomgångarna av begreppet t ex Cohen & Arato (1995); Keane (1988). För en kritik av gängse idéhistoriska genomgångar se Dahlkvist (1995) som menar att det inte finns någon förankring i den liberala idétraditionen för en separation mellan stat och civilt samhälle.
6. Jfr även Cohen & Arato 1995 kap. 8 där de i abstrakta termer diskuterar demokrati utifrån skilda logiker inom sfärerna ekonomi, stat och civilt samhälle.
7. Den skildrade utvecklingen (från länder i Latinamerika och i södra Europa) i denna litteratur är att demokratisering föregås av en liberalisering, vilken är ett resultat av motsättningar inom styrelsen och av en ökad misstro mot den sittande styrelsen och regimen. Genom liberaliseringen möjliggörs organisering av oppositionen och även förhandlingar mellan de reformvänliga i styrelsen och oppositionsgrupperna (betecknas som "transformationsprocess" av Huntington 1991:124-142, jfr O'Donnell & Schmitter 1986), Jfr även Whitehead (1997:103)
8. Jfr Fines kritik (1997)
9. En av de problematiska kriterierna för bestämningen av det civila samhället är att det inte omfattar organisationer som gör anspråk på maktövertagande, för att denna avgränsning

skall gälla så måste det betyda att organisationen vid bestämningstillfället inte är ett t ex parti. Ursprunget till partierna är emellertid ofta organisationer i det civila samhället såsom t ex Solidaritet, detta gäller tyvärr även anti-demokratiska organisationer.

10. Även denna granskning av det civila samhällsdiskussionen drabbas av den kontextlöshet som jag kritiserar eftersom jag översiktligt sveper över många skilda sätt att använda begreppet på.

11. Se även diskussion av Skapska (1997) om det växande avståndet mellan det statiskt teoretiska begreppet kontra reell utveckling av det civila samhället.

12. Denna redogörelse av Laporörelsen är baserad på min tidigare studie (Stubbergaard 1996 kap. 6-7).

13. Detta är även Nardins poäng i kritiken mot Walzers tanke, kritiken är i synnerhet relevant om det civila samhället diskuteras med hänvisning till de nya demokratierna i östra Europa, där det civila samhället skapade ett handlingsutrymme trots en stat med totalitära ambitioner.

14. White (1994:380) menar att vi måste undvika moraliska konnotationer i konkreta studier för att kunna studera skilda organisationers betydelse för demokrati, medan andra menar att vi behöver utarbeta moraliska principer för att kunna diskutera och relatera det civila samhällets roll (exv. Cohen & Arato 1995).

15. Selle & Strømsnes (1997), för en intressant diskussion om nya organisationers (med miljörelsen som exempel) förhållande mellan intern och extern demokrati.

Litteratur

- Arvidsson, H, Bertson, L, & Dencik, L, 1994. *Modernisering och välfärd. Om stat, individ och civilt samhälle i Sverige*. Stockholm: City University Press.
- Beetham, D, & Boyle, K, 1997. *80 frågor och svar om demokrati*. Stockholm: SNS Förlag.
- Biorcio, R, & Mannheimer, Relations between Citizens and Political Parties, s 206 – 226 i Klingemann, H-D & Fuchs, D (red.) 1995. *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

- Cohen, J.L. & Arato, A., 1995. *Det civila samhället & Den politiska teorin*. Göteborg: Daidalos.
- Dahlkvist, M., 1995. Det civila samhället i samhällsteori och samhällsdebatt. En kritisk analys, s 153–230 i Trägårdh (red.) 1995. *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS Förlag
- Diamond, L., 1994/1996. Rethinking Civil Society. Toward Democratic Consolidation, s 207–216 i Brown, B & Macridis, R, C (red.) 1996. *Comparative Politics, Notes and Readings*. California och London: Wadsworth Publishing Company.
- Fine, R., 1997. Civil Society Theory, Enlightenment and Critique, s 7-28 i *Democratization* Vol. 4 No 1.
- Huntington, S P, 1991. *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman och London: University of Oklahoma Press.
- Ignazi, P, 1997. New Challenges: Post-Materialism and the Extreme Right, s 300-319 i Rhodes, M, Heywood, P, och Wright, V (red.) 1997. *Developments in West European Politics*. London: Macmillan Press Ltd.
- Jerneck, M, 1994. Demokrati och internationalisering, s 215 – 253 i Sannerstedt, A & Jerneck, M (red.) 1994. *Den moderna demokratis problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Jessop, B, 1990. *State Theory. Putting Capitalist States in their Place*. Cambridge: Polity Press.
- Jönsson, C, 1997. Internationell och internationaliserad förvaltning, s 193–215 i Rothstein, B (red.) 1997. *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Keane, J (red.) 1988. *Civil Society and the State*. London och New York: Verso.
- Linz, J J, & Stepan, A, 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore och London: The Johns Hopkins University Press.
- Listhaug, O, 1995. The Dynamics of Trust in Politicians, s 261-297 i Klingemann, H-D & Fuchs, D (red.) 1995. *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Nardin, T, 1995. Private and Public Roles in Civil Society, s 29 – 34 i Walzer, M (red.) *Toward Global Civil Society*. Oxford: Berghahn Books.
- O' Donnell, G & Schmitter, P C, 1986. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore och London: The Johns Hopkins University Press.
- Petersson, O, Hermansson, J, Micheletti & Westholm, A, 1996. *Demokrati och ledarskap*. Demokratirådets rapport 1996. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, O, Hermansson, J, Micheletti & Westholm, A, 1997. *Demokrati över gränser*. Demokratirådets rapport 1997. Stockholm: SNS Förlag.
- Putnam, R, D, 1996. *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rhodes, M, Heywood, V & Wright, V, 1997. Towards a New Europe? s 1-15 i Rhodes, M, Heywood, P, och Wright, V (red.) 1997. *Developments in West European Politics*. London: Macmillan Press Ltd.
- Sassoon Showstack, A, 1997. Gender, Gramsci and the Debate about Civil Society, s 165 – 192 i Christensen, A-D, Ravn & A-B, Rittenhofer, I, (red.) 1997. *Det kønnede samfund*. Aalborg: Aalborg universitetsforlag.
- Selle, P & Strømsnes, 1977. Medlemskap og demokrati: Må vi ta passivt medlemskap på allvor? s 31-47 i *Politica* årg. 29 Nr 1.
- Skapska, G, 1997. Learning to be a Citizen: Cognitive and Ethical Aspect of Post-Communist Society Transformation, s 145– 160 i *Democratization* Vol 4 No 1.
- Smith, M J, 1993. *Pressure, Power & Policy*. London: Wheatsheaf.
- Stubbergaard, Y, 1996. *Stat, kris och demokrati*. Lund: Arkiv.
- Walzer, M, 1995. The Concept of Civil Society s 7-27 i Walzer, M (red.) *Toward a Global Civil Society*. Oxford: Berghahn Books.
- White, G, 1994. Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing the Analytical Ground, s 375-390 i *Democratization* Vol 1 Nr 3.
- Whitehead, L, 1997. Bowling in the Bronx: The Uncivil Interstices between Civil and Political society, s 94-114 i *Democratization* Vol 4 Nr 1.
- Zetterberg, H, L, 1995. Civila samhället, demokrati och välfärdsstaten. s 62-93 i Trägårdh, L (red.) 1995. *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS Förlag.

Manskulturens nedgång och fall?

Några reflektioner kring en omöjlig fråga

Eva Österberg

I det svenska samhälle där Statsvetenskaplig Tidskrift började märkas, vid sekelskiftet, fanns det många heta stridsfrågor. I själva verket bubblade och puttrade det av idéer och debatter. Det var ingen harmonisk tid utan snarare en period av kontraster, motsättningar, polariseringar – och kanske just därför också av visioner, projekt och djärva utopier. Det räcker att antyda var motsättningarna låg, i ett land som på några decennier kastats in i fabrikernas värld, där århundraden av bondesamhälle och en trygg sockenstämmo- och tingskultur övergått inte bara i kommunalfullmäktige och folkrörelsemöten utan också i massdemonstrationer och strejker. Stadsmiljöerna var ofta ohälsosamma och arbetarfamiljernas levnadsbetingelser usla. Prostitutionen upplevdes som ett hot. Den var reglementerad i de större städerna, dvs att de prostituerade kvinnorna var inskrivna hos polisen och förpliktade att låta besiktiga sig två gånger i veckan. Mot detta system engagerade sig många medelklasskvinnor som drev kraven på att kvinnor skulle få ökat tillträde till högre utbildning och en plats i offentligheten, parallellt med att de försökte motverka fattigdom och osedlighet.¹

Så skrek kontrasterna: mellan fattiga och rika, mellan stadsmiljö och lantmiljö, mellan ”fallna” och ”ärbara” kvinnor, mellan män med rösträtt och kvinnor utan. Undra på att det fanns de som försökte kläcka idéer om hur detta spretiga samhälle skulle kunna kittas ihop, hur integrationen skulle skapas och en gemensam känsla av identitet skulle kunna uppstå och hållas vid liv. Nationalismen blev en kraftfull strategi, i vårt land intimt förenad med landskapskänslan och naturkänslan. Kring sekelskiftet 1900 etablerades så en nationaldag, nationalsång, friluftsmuseerna Skansen och Kulturen, en folkkär konst genom bildskapare som Carl Larsson, Anders Zorn eller Jenny Nyström och genom författare som Heidenstam, Lagerlöf och Fröding. Samtidigt ingick Sverige i ett Europa, där kolonialmakterna profilerade en europeisk identitet som överlägsen ”de andra”, europeerna som mer framgångsrika än alla andra kontinenters folk.² Så lades det nationella projektet och eurocentrismen – fosterlandet och västerlandet – som enade visioner över ett lapptäcke av olikfärgade delvisioner: barnens århundrade hos Ellen Key, det nya rättvisa samhället hos socialisterna, det paternalistiska hjälpsamhället som skulle lösa fattigfrågan hos filantroperna, den nya kvinnan hos kvinnosakskämparna, den eviga freden hos fredsvännerna.³

Det nationella projektet kan måhända ses som den hegemoniska samtalsordningen, intrumfad inte minst med skolornas hjälp där Gud och Fosterlandet

stod starka vid denna tid.⁴ Men krafterna bröts på det diskursiva fältet likaväl som på verkstadsgolven, gatorna och torgen. I själva verket kan man kring sekelskiftet, som Ulla Wikander formulerat det, urskilja något av en identitetskris i samhället. Kulten av nationen, individen och naturen blandades med motsättningen mellan feminism och antifeminism. Under 1900-talets tidigare decennier utformades så en rad idéer om en "ny kvinna". Visionerna varierade mellan olika kvinnogrupper och förändrades med tiden. Genomgående pekade de dock på nya strategier och aktionsfält för kvinnor, utanför hemmen.⁵

Allt detta märks förvisso inte alls i Statsvetenskaplig Tidskrift. Då som nu var forskarnas relation till samhället ofta mångtydig, tvetydig eller i vart fall otydlig. Men den fanns där.

Åren 1907-1908 debatterade t ex fil kand Hjalmar Haralds och fil lic Hilma Borelius kvinnors rösträtt och plats i det offentliga livet. Haralds argumenterade emot kvinnans rösträtt. Varken försöken att med naturrätten som grund hävda att rösträtt var en allmänmänsklig rättighet eller tanken att det var nyttigt för staten att kvinnor deltog i det politiska livet imponerade på honom. Tvärtom drev han en linje som dagens kvinnoforskare skulle kalla särartstänkade: kvinnans uppgift var att sköta hemmet och där skulle hon åtnjuta respekt, medan hon däremot känner sig "*främmande för en sådan uppgift som deltagandet i det offentliga lifvet, för hvilket hennes man, huru politiskt ointresserad han än må vara, genom sitt arbete ute i världen har en viss skolning.*"⁶

Detta blev för starkt för Hilma Borelius som gick till angrepp året därpå, såsom en av de försvinnande få kvinnliga forskarna på tidskriftens spalter i början av 1900-talet. Men hon valde att lägga upp sin artikel som en logisk nagelfaring av Haralds argument istället för att diskutera själva sakfrågan "*som mellan fullständigt olika tänkande måste bli ofruktbar*".⁷ Haralds genmäler i samma årgång i ordalag som med världskrigens facit i hand låter obehagliga – men som nog var mindre anmärkningsvärda i en tid där forskare gärna talade om civilisationer, nationer, kulturer eller tidsanda och där intellektuella och konstnärer ännu kunde estetisera och glorifiera krigen. Efter några slängar åt "fröken Borelius" förklarar han att utvecklingen går mot en ny tid som skall visa att hon har fel: "*Vi gå mot en starkare manligare tid än den, då romantikens kvinnodyrkan i en mesallians med intellektualismens starrblindhet för de andliga könsskillnaderna födde feminismen.*"⁸ Vi går mot en manligare tid!

Några år senare, 1912, är Haralds på offensiven igen i Statsvetenskaplig Tidskrift, nu som filosofie doktor. Hans oro gäller nu att kvinnorna föreslagits få tillträde till en rad ämbeten i samhället, dock fortfarande inte högre tjänster som lärare och läkare under försvarsdepartementet, inte som rektor, riksarkivarie, landsarkivarie, riksbibliotekarie eller chefsläkare. Att kvinnorna inte skall släppas in på de ledande befattningarna anser han naturligt "*efter vår civilisations principer, som väl icke tillåta kvinnan att råda öfver mannen*". Lika lön för lika arbete anser han inte heller vara en naturlig princip, eftersom mannen är bättre rustad fysiskt och därmed har en mindre benägenhet för hysteri än kvinnan. Lite besvärligt har han det däremot i resonemangen om kvinnor vid akademierna. Å ena sidan vill han verkligen att eventuella "*kvinnliga undantagsmänniskor, som lämpa sig för att föra vetenskapen framåt*" skall få

lov att komma in vid universiteten; å andra sidan är han rädd att receptiva kvinnor skall konkurrera ut männen som enligt hans mening på det hela taget är de mest självständiga forskarna. Lösningen vore, hävdar han, att inskränka kvinnornas andel bland forskarna genom att låta dem bli professorer endast om de blev särskilt kallade till det, på grund av utomordentliga vetenskapliga förtjänster. Några få unika damer, solitärer, kan alltså släppas in, men inte fler. I så fall undgår universiteten att ”bli lidande på en invasion af kvinnlighet i sämre mening, som är där lika litet på sin plats som på andra områden i det offentliga livet.”⁹

Så kunde kvinnofrågan och manligheten diskuteras i Statsvetenskaplig Tidskrift för 80-90 år sedan. Vi finner en man och forskare som blivit provocerad av feminismen och helst vill tro att en ”manligare tid” förestår, vi finner en ensam kvinna och forskare som vågar sig in i debatt på en vetenskaplig tidskrifts spalter. Möjligen var det inte bara hon, utan också han som var ovanlig i tiden. I vilket fall som helst ansågs hans åsikter värda att ventileras i tidskriften mer än en gång. Saken gällde kvinnan i offentligheten, i statstjänst och i politiken. Där var hon fortfarande långt ifrån självklar.¹⁰

Idag har vi upplevt kvinnor som landsarkivarier, som riksbibliotekarier, som professorer och politiker. Hjalmar Haralds visade sig strida på en förlorad bastion och den udda fröken Borelius bar framtiden i sitt sköte. Så har Statsvetenskaplig Tidskrift levt sitt hundraåriga liv parallellt med en process som skulle kunna kallas manskulturens nedgång och fall i en viss specifik mening: kvinnans gradvisa inträde i det offentliga livet har definitivt gjort rent hus med en sekellång, klisterseg idé om att *persona publica* primärt är en man – och dessutom vit.

Ida Blom, en av Skandinavien ledande kvinnohistoriker, har nyligen skrivit en artikel om ”World History as Gender History.” Om man ser det globalt, menar hon, har demokratiska rättigheter i nationalstaterna först givits åt vita män i de högre sociala skikten, sedan åt vita manliga arbetare och bönder. Färgade män och alla kvinnor oavsett hudfärg var, i den ordningen, de sista som accepterades som fullvärdiga medborgare: ”*It may be said that history flows faster in the case of men than in the case of women, although it did not flow equally fast for men of all classes. The growth of democratic nation states was clearly influenced by the gender system, as well as by class and race.*”¹¹

Ser vi manskulturen som liktydig med ett manligt monopol på politik och annat offentligt liv, får vi alltså säga att manskulturen i vart fall i västliga demokratier har kommit på fall. Men tematiken kan varieras och problematiseras också på andra sätt. Det är dags att ställa ett par frågor som driver oss vidare.

1. Vad skall man egentligen mena med begreppet manskultur? Kan man över huvud taget tala om detta i singularis, finns det inte lika många olika manskulturer som det finns klasser, raser, åldrar och civilstånd? Men låt oss för tankeövningens skull acceptera att det kanske finns något som kan uppfattas som en dominerande manskultur, om man håller sig på en mycket generell nivå. Har den då förblivit likadan genom historien? Finns det någon aspekt av mäns livsstil, föreställningsvärld, myter, preferenser som kan

ses som en konstant, oberoende av tid och rum? Eller bör vi såsom sanna konstruktivister se också det manliga som en ”påhittad”, inlärd uppsättning av handlingsbenägenheter, karaktärsdrag, tycken, tanke- och levnads-mönster, som alla varierar både i tid, rum och efter social grupp-tillhörighet? På samma sätt som forskarna talat om konstruerade, uppfunna, skapade nationella eller regionala identiter.

2. Låt oss dessutom formulera en delfråga vetenskapshistoriskt och historio-grafiskt. Bevittnar vi i så fall idag en manskulturens fall i forskningen, då nästan alla oavsett kön bemödar sig att lyfta fram de historiska processernas tvekönslighet, att synliggöra också kvinnorna i samhällsutvecklingen, att problematisera sexualiteten och mäns och kvinnors kroppar, att rentav – som i den nu mycket uppmärksammade queer theory – kritiskt granska själva konstruktionen av den heterosexuella normen i historien?¹²

På den sista frågan är det relativt lätt att säga ja. Få skulle idag förneka att genusbegreppet och den forskning som det initierar har kommit för att stanna. I den bemärkelsen har ett paradigms fallit, dvs den aningslöshet som låtit historien, samhällen och kulturer framstå som märkvärdigt enkönade – eller okönade. Men vi bör inte ta för givet att vi tillhör den första generationen forskare som på allvar blir varse kvinnorna. Det finns en del som tyder på att filosofer och historiker kunde vara mer observanta på kvinnor och deras villkor under 1700-talet än under början av 1900-talet. Det hävdar i varje fall Ida Blom, som jag åter gärna citerar. Hon menar att det var historieämnets professionalisering mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet som medförde att både kvinnor, kultur och globala perspektiv försvann ur forskarnas verkstad: *”women’s history lost importance as the historical sciences turned to studies of the formation of nations and nation-states, diplomacy and statesmanship. Not only the global and cultural perspectives, but also the understanding of the gendered structures of societies was lost”*.¹³

Bloms resonemang kan kompletteras med ytterligare en iakttagelse. Globala synsätt och kultur försvann ju inte helt och hållet från forskarnas bord i början av 1900-talet. Tvärtom fanns det i den europeiska intellektuella miljön några sådana giganter, som lanserade grandiosa globala kulturhistoriska synteser – eller i varje fall en europeisk makrohistoria. Men – och det är min poäng – inte ens dessa forskare, som skrev om kulturella processer eller rentav kulturernas uppgång och fall, hade någon som helst tanke på att göra kvinnor till drivkrafter i utvecklingen eller att analysera kulturen i genusperspektiv.

När Oswald Spengler publicerade sin *Der Untergang des Abendlandes* 1918-1922, förde han t ex ett frapperande intressant och på många sätt klokt resonemang om vårt behov av att skriva en världshistoria, och om vad världshistoria egentligen skall vara. Han är välgörande – nästan modernt – kritisk mot det västerländska synsättet och företräder en tydlig kultur- och värderelativism. Europas historia är inte mer riktningssgivande än någon annan världsdelen, den europeiska utvecklingen inte mer än en unik kurva i det globala sammanhanget, menar han. Europas poeter och tänkare betyder inget för Indien, en radikal 1800-talsförfattares kvinno-syn kan vara obegriplig för människor i

andra världsdelar. Vad som betraktas som en sanning i hans egen tid och miljö är med Spenglers kritiska ögon endast en produkt av ”episodiska” värderingar i västvärldens stadsbefolkningar – fjärran från såväl de bredare folklagren i väst som tredje världens alla folk:

Vad finner japanen i Parsifal och Zarathustra, eller indiern i Sofokles? Är Schopenhauers, Comtes, Feuerbachs, Hebbels, Strindbergs tankevärld kanske rymligare och allmännare? Är inte hela deras psykologi en rent västerländsk angelägenhet trots den världsomspännande syftningen? Ibsens kvinnoproblem, med sina anspråk på mänsklighetens uppmärksamhet, verkar komiska, om man i stället för den berömda Nora, en nordeuropeisk storstadsdam med protestantisk uppfost-
ran i en hyreslägenhet för 2000 till 6000 mark, tänker sig Caesars hustru, madame de Sévigné, en japanska eller en tyrolsk bondkvinna. Men Ibsens egen horisont tillhörde gårdagens och dagens medelklass i storstäderna. De mentala förutsätt-
ningarna för hans konflikter existerade från omkring 1850 och kommer knappast att överleva 1950, och de berör inte vare sig den stora världen eller samhällets underklass, för att inte tala om utomeuropeiska stadsbefolkningar. Allt sådant innebär episodiska och lokala värderingar, ofta begränsade till den just rådande mentaliteten i storstäder av västerländsk typ och allt annat än världshistoria och eviga.¹⁴

Så långt – i relativiseringen av våra västerländska utgångspunkter och perspektiv – kan man vara överens med Spengler. Det kan man också vara när han talar om världshistoria som inte ett urval, utan en totalitet, och om varje äkta historiesyn som ”*äka filosofi – om den inte är myrans flit*”. Vad han menar med det sistnämnda är, om jag förstår honom rätt, att det är omöjligt att skriva världshistoria bara genom att idogt samla in data och sätta ihop dem. Man kommer ingenstans utan en historiesyn, en tanke, en teori. Senare byggherrar med det globala som arbetsplats, antingen de hetat t ex Johan Galtung eller Immanuel Wallerstein, skulle antagligen hålla med honom.

Svårare är det däremot att följa Spengler i hans letande efter historiens logik, efter ödet, efter alla civilisationers upp- och nedgång, metaforiskt skildrade som vår, sommar, höst och vinter i människors symbolvärld och civilisationer. Alternativt talar han i termer av en ung, vuxen, mogen, gammal kultur. Historiens logik finner han alltså i ett deterministiskt cykliskt mönster, åskådliggjort med bilder från naturen och biologin. Men ingenstans tar dessa bilder könslig gestalt, ingenstans spelar kvinnan i historien en väsentlig roll i hans exemplifiering eller i hans konkretisering av olika faser i förloppet, om vi nu bortser från Ibsens Nora som enbart blir en illustration till åsikters tids- och rumsbundenhet. Det är på det hela taget en okönad västerländsk civilisation som går mot sitt fall i Spenglers text. Underförstått och icke-avsett blir hans verk därmed samtidigt en exposé över manskulturens nedgång och fall, eftersom de historieverk han baserar sin syntes på i huvudsak levererat kunskap om mäns handlande och tänkande.

Kvinnor saknas också i andra makrohistoriska verk med kulturen i fokus från seklets förra hälft, som t ex Norbert Elias magistrala arbete om civilisationsprocessen från slutet av 1930-talet. Visserligen ingår mäns relation till kvinnor, deras uppvaktning och deras sätt att hantera sexualiteten, i de kulturella yttringar som Elias studerar för att underbygga sin tes. Den går som bekant

ut på att det skett en förändring i affektstrukturen hos människan som inträffar någonstans mellan den medeltida människans "primitivism" och den moderna människans självkontroll och sublimering. Men trots att förändringen får antas delvis ha genomförts via hem och familj, där nya seder och bruk nöts in och barnen gradvis lär sig att inte spotta på bordet eller snyta sig i bordsduken, lyfter Elias aldrig fram kvinnorna som civilisationsprocessens agenter. Det är istället samhällets tilltagande komplexitet och människors interdependens som är den djupaste orsaken till förändringen, strukturförändringar framkallade delvis av den tidigmoderna staten. På en annan nivå handlar det om överföring av beteendemönster mellan olika sociala skikt, genom hämning och spridning. Hos Elias är det hovmän och borgare som först introducerar den nya etiketten och de nya mer kultiverade vanorna.¹⁵

Kort sagt: det var inte bara de som forskade om diplomatik, politik och statsmakt, som under 1900-talets förra hälft blundade för att människan i historien trots allt varit både män, kvinnor och barn. Det var även de stora kulturhistorikerna, här exemplifierade med ett par av de djärvaste och mest vittsyftande, Spengler och Elias. Forskningen var i den meningen en manskultur ända fram emot mitten av vårt århundrade. Dels var det framför allt män som stod för forskningen, dels var det om män eller om könslösa institutioner och kollektiv som de skrev. Nu är det annorlunda, även i den meningen har en manskultur fallit.

Mannen har alltså inte längre ensamrätt till vare sig offentligheten eller forskningen, i vart fall inte i västerlandet. Om man lägger in det i manskulturen, har den onekligen fått en knäck. Men hur ser det ut om vi tittar på andra aspekter av manskultur och mansideal, på de drag som man brukar förknippa med manlighet i 1900-talets litteratur och verklighet: benägenheten att gripa till fysiskt våld som medveten eller omedveten maktdemonstration, men också den kärva förmågan att uthärda, att inte pjoska, att behärska sig även i trängda lägen, förmågan att tänka efter med sunt förnuft istället för att falla i tårar, gnäll eller känslostorm. *Grace under pressure*, som Hemingway sa. En bra karl reder sig själv. Han tål inte vad som helst utan att ge igen, men han kan också ta en smäll utan att falla undan; han spottar så att säga ut tanden med snuset och står pall.¹⁶

Det intressanta med denna mansbild, manskultur, är att modern forskning kunnat visa att den till stora delar är tidsbunden och inte alldeles självklar om man går bakom 1900-talet, inte ens i det Europa som forskarna främst diskuterat. På samma sätt som den inte längre är klart favoriserad i våra dagar, i vart fall inte i akademiska kretsar där man möjligen fortfarande snusar men annars är rädd om tänderna. Vi uppfattar med historikers, idéhistorikers, sociologers eller etnologers hjälp onekligen en förändring men det går knappast att tala om uppgång, nedgång och fall. Att visa känslsamhet offentligt var t ex alldeles naturligt även för en man under medeltiden, 1500- och 1600-talen, som många forskare framhållit.¹⁷ En stor fältherre, en hovman, en riksdagsbonde kunde mycket väl fälla ymniga tårar inte bara vid begravningar, utan också när någon höll ett rörande tal inför kungen, när man var besviken över en utebliven ynnest eller inte fick gehör för sina klagomål i den politiska kampen. Ett sändebud som höll ett artigt tal till en medeltida kung brast ut i gråt mitt i sina egna

komplimanger, visar den store Johan Huizinga.¹⁸ 1600-talets dygdeideal var, som det kan utläsas av likpredikningarna, ganska likartat för män och kvinnor med undantag av tanken att kvinnans främsta uppgift låg i hemmet, hon skulle vara en ”stolpe i hushållet”; både män och kvinnor fick sörja öppet och bli rörda av vackra predikningar.¹⁹

Men under 1800-talet blev gråten, kan man säga, både privatiserad och feminiserad. Fruntimmer kunde sitta hemma bland sina krukväxter och lipa, men karlar i det offentliga livet bet ihop! Det borgerliga mansidealet framhöll sådana dygder som behärskning, återhållsamhet, förnuftighet, osentimentalitet. För den nya tidens män blev det, som Peter Englund suggestivt har formulerat det, lika viktigt att ha ett fast grepp om de egna känslorna ”som att kunna kontrollera sin sexualdrift eller sitt konto på banken.”²⁰ Att kvinnor visade sin känslsamhet i privatlivet, var visserligen legitimt men kunde också vändas emot dem. När det kvinnliga psyket och kvinnokroppen skulle utforskas och kategoriseras, som idéhistorikern Karin Johannisson visat så lysande, då blev kvinnornas snyftande och snörvlade bara ytterligare ett belägg för hur labilt deras nervsystem var och hur bräcklig deras kropp.²¹ Inte kunde man ta sådana känslamma varelser på allvar i samhället, i offentligheten! Så tvingades de kvinnor som mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet strävade efter att synas i offentligheten, som jämbördiga med männen, att kämpa mot inte endast lagverkens, den religiösa världsbildens och de ekonomiska strukturernas tröghet, utan också mot nya föreställningar i den vetenskapliga världen. Föreställningar om psyken och kroppar som permanentade könsmönstret i dikotomin offentligt – privat, rationellt – emotionellt.

Men förändringarna gäller inte bara gråten, utan också andra känslöyttringar som t ex våld eller omvänt en ömsint kroppskontakt. Claes Ekenstam hävdar, att män under äldre tid såsom i det elisabethanska England mycket väl kunde kyssa och omfamna varandra och t o m dela säng utan att det sågs som annat än tecken på deras vänskap. Först senare, fr o m slutet av 1800-talet, slog en fysisk distansering igenom särskilt bland nordeuropeiska och nordamerikanska män, understödd av en homofobi som spred sig i det viktorsianska samhället och gjorde kroppskontakt farlig annat än i robusta knuffar och klappar på idrottsplatsen.²² Liksom den amerikanske socialhistorikern Peter N Stearns menar Ekenstam att industrialismen var en viktig vattendelare i mannens historia.²³

Att fysiskt våld förknippas med mannens uppträdande mer än kvinnans, kan vid första anblicken synas som en historisk konstant, mer än mycket annat i människors beteendemönster. Ändå kan det problematiseras i vilken grad som fysisk aggressivitet utmärker samhällen i Europa genom seklerna. Modern historisk och kriminalvetenskaplig forskning har i själva verket visat stora variationer i frekvensen av våldsbrott mellan medeltid och nutid och dessutom komplicerat tolkningen av våldet. Vi har kunnat visa att våldet minskade i det civila samhället någon gång mellan början av 1600-talet och mitten av 1700-talet i Sverige. En liknande utveckling har gällt andra länder i Europa. Under 1700-talet, 1800-talet och större delen av 1900-talet ligger våldsnivån klart under den som var vanlig i samhället under t ex medeltid och 1500-tal. I den

meningen förefaller det som om manskulturen ändrats, från snarstuckenhet och spontan aggressivitet till ett mer disciplinerat beteende. Att det är fråga om manskultur, står klart. Kvinnor är fåtaliga i våldsstatistiken, generellt sett. Men innebörden av våldet i äldre tid är komplicerad; slagsmål och enstaka slag kan inte enkelt tolkas som uttryck för obehärskad vrede utan måste ses som indikationer på en ärans kultur, där en man kunde bli allvarligt förolämpad om någon slog av honom hatten och där ärans kultur också hade en legalistisk inramning som gjorde att konflikten sist och slutligen hamnade på rättens bord. Någon primitiv våldskultur framtonar knappast ens i medeltidens svenska samhälle.²⁴

Ändå kan en manlig våldskult uppstå igen och igen i historien, åtminstone i vissa grupper. Och det organiserade våldet, krigen mellan stater, regioner eller etniska och sociala grupper, är historiskt sett på det hela taget ett manligt företag. I en mycket uppmärksam, kontroversiell och långt ifrån alltid kristallklar bok har den tyske litteraturforskaren Klaus Theweleit undersökt bl a brev och självbiografier från en grupp officerare i de sk frikåreerna i Tyskland. De försökte under mellankrigstiden bekämpa det de såg som den röda faran, och de utgjorde en förelöpare till nazismen. Theweileits bok heter *Mansfantasier*. Det är en passande titel för en bok som i hög grad handlar om mäns drömmar och mentala föreställningar: hur de såg på kvinnan, på kärleken, kroppen, soldaten-mannen, homosexualitet, våld. Theweileit menar att de personer han studerar förenas av upplevelsen av att vara män och dessutom tyska män; just därigenom ansåg de sig ha rätt att begära makt. I en sammanfattning drar han ut slutsatserna på följande sätt, med en ganska yvig retorik: "*hoppas jag här ha visat i hur hög grad manskroppen under utvecklingens gång isolerar sig från, sticker av mot, höjer sig över kvinnokroppen, tills den i koloniatören Faust (aktivt eller i andanom) står över det hav som bör torrläggas och till slut som fascistisk man reser sig likt en klippa i bränningarna*".²⁵

Nu inriktar sig Theweileit på en ganska speciell grupp av män. Hans bevisföring är kanske mer suggestiv än solid. Men resonemangen ligger i linje med vad andra forskare hävdar. Disciplineringen av kroppen, inställningen att män skall tåla en del, nedlåtenheten eller i vissa fall t o m föraktet mot kvinnor, vålds- och krigarromantiken har ansetts ingå också i andra mansgruppers idealbilder inte minst i början av 1900-talet. Theweileits analys är bara så mycket mer renodlad och utdragen till en konsekvens, som inte alla kan dela. Att en dyrkan av krigiskt mod, av manligt kamratskap under strid, av krig som resolut konfliktlösning ingått i stora mansgruppers idealbildning under 1900-talet liksom tidigare, är emellertid svårt att undvika att reflektera över om man ställer manskulturer i fokus. Det utesluter naturligtvis inte att antimilitarismen och det aktiva fredsarbetet haft manliga förespråkare lika väl som kvinnliga.

Sammanfattningsvis: manskulturen som männens exklusiva rätt att vara persona publica, att sköta statstjänster och landets politik, har i ett historiskt perspektiv verkligen fallit, i vart fall i våra delar av världen. Jag har svårt att tro annat än att det är ett oåterkalleligt fall. Sent har det skett, mycket sent på jorden, men det har dock hänt.

Manskulturen som våldskultur, däremot, visar dessvärre inga entydiga tendenser till nedgång och fall. Visserligen har antalet våldsbrott i det civila samhället minskat i Europa i det mycket långa perspektivet, från medeltiden och till idag. Men under de senaste åren har en viss ökning inträffat i flera länder. Det organiserade våldet, krigen, är tragiskt repetitivt. Väpnade konflikter fortsätter att bryta ut, om och om igen – för evigt, tycks det. Genom dem massakreras människor och sociala relationer blir brutaliserade. Paradoxalt nog har krigskultur som manskultur samtidigt ofta i historien gjort kvinnor mer synliga och t o m hjälpt dem att få ökade rättigheter. Så kunde kvinnor under stormaktstiden i förvånande omfattning bli bönder och ansvariga för gårdarna när männen var i krig, trots att de formellt var omyndiga;²⁶ så gick kvinnor ut på arbetsmarknaden under första och andra världskrigen också på oväntade poster och fick efterhand även formella rättigheter.

I det civila samhället dominerar unga män i statistiken över våldsbrott, än så länge i alla tider och alla kulturer. Naturligtvis finns det kvinnor som dräper och mördar. Men kriminologer, historiker och rättshistoriker understryker att diskussionen om orsakerna till våldsbrottslighet trots allt måste ta sin startpunkt i denna iakttagelse, i unga mäns kulturella mönster, i manlighetsidealerna bland yngre män.²⁷ Det finns visserligen en stark korrelation mellan våld och alkoholkonsumtion eller användande av andra droger, och tillgången till vapen är en risk i sig. Men om man ser det generellt, är det trots allt sambandet mellan unga män och våld som är det mest slående. Uppenbart bör våldsbrott dryftas som en del av den större frågan om kulturella koder bland grupper av yngre män.

Manskultur på reträtt är i övrigt svår att diskutera, om man varken tror på manlighet som tidlös kategori eller på deterministiska cykliska eller lineära modeller. Snarare måste man fundera över hur olika aspekter, tankefigurer och föreställningar i olika skeden i historien ingått i mansbilderna, och hur de ändrats över tid. På 1600-talet grät en karl så att det skvalade, om han ville. I 1800-talets borgerliga samhälle bet han ihop käkarna och höll masken. Det finns med andra ord ingen manskultur – en och samma över seklen – att ta avstamp i om man betraktar yttringar av det slaget.

En medveten *forskning* om manskultur och manlighetsideal har i sin tur uppstått först under senare år, i ett modernt och mer jämlikt samhälle. Den följer i kvinno- och könsforskningens spår, först när männens dominans vid universitetet delvis försvunnit och kvinnorna hävdar sig i offentligheten, när konstruktivismen slagit igenom i samhälls- och kulturforskningen. Nu kan vi få en avhandling i historia, Thomas Sörensens, om Kronprinsens husarer i Malmö som en manlighetskultur, vars gränser drogs mot både kvinnor och borgerliga män men som också formades i relationen med husarkamraterna. Det var en manlighetskultur där självbehärskning och ”värdighet i påfrestningen” var det mest framträdande draget, menar Sörensen.²⁸ Nu kan vi se ett idéhistoriskt projekt utvecklas som Claes Ekenstams i Göteborg om mansideal i Sverige 1750-1850. Pojkar har gjorts till karlar, visar han, genom bl a pedagogisk och medicinsk fostran med inslag av psykisk och fysisk misshandel.²⁹ Så gör manskforskningen, liksom något tidigare kvinnoforskningen, sitt intåg i en förr köns-

blind universitetsmiljö. Om man betraktar en okönad forskning, omedveten om genusrelationer, som traditionell manskultur vid universiteten, har den i så fall fallit åtminstone i human- och samhällsvetenskaperna.

När Oswald Spengler, Pontus Fahlbeck eller Norbert Elias talade om civilisationer och kulturer, däremot, var de tämligen könsblinda. Mera könsblinda än filosofer och historiker på 1700-talet, faktiskt.³⁰ Globalt kunde Spengler, Fahlbeck och Eliás tänka – men sällan genusrelationellt. Idag väljer vi oftare genus som styrande begrepp – oavsett om vi är män eller kvinnor. Skall vi vara självkritiska, bör vi kanske snarare ställa frågan hur pass konsekvent vi tänker, problematiserar och analyserar globalt.

Sist och slutligen får man nog erkänna att det fortfarande finns ett stycke kvar innan vi uppfyllt det som den kvicka litteraturkritikern Klara Johansson efterlyste i början av 1900-talet: att de kvinnliga vetenskaperna allvarligt skulle ta itu med sina två stora uppgifter, ”*världshistoriens omvärdering och Gudfaders könskomplettering*”. Men, tillade hon, ”*sådant där sker tyst*”.³¹

Noter

1. Om brytningarna i början av seklet se bl a pågående forskning i projektet *Det vidgade rummet: kvinnors nätverk och strategier på väg ut i offentligheten ca 1880-1940*, vid Historiska institutionen i Lund, under ledning av Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg. I detta projekt arbetar Anna Jansdotter med en avhandling om mötet mellan "fallna" och "ärbara" kvinnor, Sif Bokholm med en biografi om filantropen Agda Montelius, Inger Hammar med en avhandling om den ortodoxt kristna synen på kvinnans kallelse och de liberalkristna kvinnornas försök att omdefiniera kallelsen, Irene Andersson med en avhandling om svenska kvinnors aktioner och nätverk för freden, och Lena Hillerström med en avhandling om nya yrkesnischer för kvinnor som arbetade med bl a textil och bild.
2. Om den sk orientalismen, dvs den eurocentriska synen på Asien, se Edward W Said, *Orientalism* (Stockholm 1993, eng 1978). Om Verner von Heidenstam som orientalist och nationalist se Eva Österberg, *Orientalism och Historien – Den Andre hos Heidenstam* (Övralid 1994).
3. Om tidens diskurser och samhällsprojekt se t ex Gunnar Broberg, "När svenskarna uppfann Sverige", i *Tänka, tycka, tro*, red G. Broberg m fl (Ordfront 1993); Eva Österberg, "Tradition och konstruktion. Svenska regioner i historiskt perspektiv", i Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist (red), *Den regionala särarten* (Studentlitteratur 1995); Lennart Lundquist, *Fattigvårdsfolket. Ett nätverk i den sociala frågan 1900-1920* (Lund University Press 1997); Nils Edling, *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Carlssons 1996); Eva Österberg, "Vad var det som rörde sig i tiden när Nils Holgersson var ute och flög?" i Kjell Wallström – Anders Salomonsson – Eva Österberg, *Selma Lagerlöf, Nils Holgersson och det tidstypiska* (1997). – För pågående forskning om fredsaktioner och fredsutopier ca 1915 -1940 se Irene Anderssons avhandlingsarbete, Historiska institutionen i Lund.
4. Se Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda* (Stockholm 1969).
5. Se t ex Gunnar Qvist, *Konsten att blifva en god flicka*. (Kvinnohistoriska uppsatser 8, Göteborg 1978); Ulla Wikander (red), *Det evigt kvinnliga* (Stockholm 1994). Om kvinnors strategier och nätverk på väg ut i offentligheten ca 1880-1940 se även det i not 1 nämnda forskningsprojektet, finansierat av Riksbankens kulturdonation, vid Historiska institutionen i Lund, under ledning av Eva Österberg och Christina Carlsson Wetterberg.
6. Hjalmar Haralds, "Den politiska kvinnorörelsen i Sverige", i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1907, s 280.
7. Hilma Borelius, "Den politiska kvinnorörelsen", i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1908, s 84.
8. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1908 s 157.
9. Hjalmar Haralds, "Kvinnan i statstjänst. En granskning af löneruleringskommitténs förslag", i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1912, s 215, 222, 224.
10. Om kvinnan, offentligheten och den religiösa diskursen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet se även Inger Hammar, "Den problematiska offentligheten. Filantropi, kvinnokall och emancipation", *Scandia* 1996:2. Jag tackar Inger Hammar för att hon gjort mig observant på polemiken Haralds-Borelius.
11. Ida Blom, "World History as Gender History. The Case of the Nation State", i *Between National Histories and Global History*, eds Stein Tønnesson m fl (Helsingfors 1997), s 77.
12. Om queer theory se t ex Don Kulick, "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för?", i *lambda nordica* 1996, s 5 ff.
13. Ida Blom a a , s 73.
14. Oswald Spengler, *Västerlandets undergång. Gestalt och verklighet* (Atlantis 1996) s 42.
15. Norbert Elias, *Sedernas historia* (Stockholm 1989) och *Från Svärdet till Plikten* (Stockholm 1991).
16. Om mansmyter se bl a Ronny Ambjörnsson, *Mansmyter. Liten guide till manlighetens paradoxer* (Stockholm 1990).

17. Se text Claes Ekenstam, "Män, känslor och relationer – några nedslag i mannens historia", i Liselotte Jakobsen och Arne Nilsson (red), *Forskning om manligheter* (Karlstad 1995).
18. Johan Huizinga, *Ur medeltidens höst* (Stockholm 1988), s 11.
19. Se Barbro Bergner, "Dygden som levnadskonst. Kvinnliga dygdeideal under stormaktstiden", i Eva Österberg (red), *Jämmerdal och fröjdesal* (Atlantis 1997), s 71 ff.
20. Peter Englund, *Förflutenhetens landskap. Historiska essäer* (Atlantis 1991) s 224.
21. Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten* (Stockholm 1994).
22. Se Claes Ekenstam a a, s 28 ff och där anförd internationell forskning.
23. Claes Ekenstam, "Kroppen, viljan och skräcken för att falla: ur den manliga självbehärskningens historia", i *Sociologisk Forskning* 1996:2-3. Peter N Stearns, *Be a Man! Males in modern society* (New York 1990); samme förf, *American Cool: Constructing a modern emotionally style* (New York 1995).
24. Se text Eva Österberg, "Våld och ära, böter och skam. Kriminalitet och straff i Sverige från medeltid till nutid", i Malin Åkerström (red), *Kriminalitet, Kultur, Kontroll* (Carlssons 1996).
25. Klaus Theweleit, *Mansfantasier, del 2, s 762, del 1 s 361* (Symposion 1995).
26. Om detta se text Eva Österberg, "Dygdig matrona och ensam bonde", i *Folkförr. Historiska essäer* (Atlantis 1995), s 220 ff; samt Magnus Perlestam, "Ogifta Kristin brukar – har intet folck sig till hielp" i Eva Österberg (red), *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige* (Atlantis 1997).
27. Om våldsbrottslighet i historiskt perspektiv se bl a Eva Österberg, "Våld och ära, böter och skam. Kriminalitet och straff i Sverige från medeltid till nutid", i Malin Åkerström (red), *Kriminalitet, Kultur, Kontroll* (Carlsson 1996), s 104 ff.
28. Thomas Sörensen, *Det Blänkande Eländet. En bok om Kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö* (Malmö 1997), s 192.
29. Claes Ekenstam, "Män, känslor och relationer – några nedslag i männens historia", i Liselotte Jakobsen och Arne Nilsson (red), *Forskning om manligheter* (Karlstad 1995); se även i samma volym Arne Nilsson, "Homosexualitetsforskning som mansforskning".
30. Se om detta även Ida Blom a a, s 73.
31. Se även Eva Österberg, "Kvinnor och kön i historien", i *Kronobergskvinnor. Kronobergsboken 1995/96*, s 9. Citatet från Klara Johansson hos Klara Johansson, *Ur dagböckerna*, utg G Eman, 1989.

I skuggan av Sovjets sönderfall

Dag Anckar

Den finska statsvetaren Erkki Berndtson inleder en framställning om den s.k. finlandiseringens paradoxer med konstaterandet att Europas politiska och ideologiska karta genomgick dramatiska förändringar under åren 1989 och 1990 (1991: 21). Och förvisso är den politiska situationen i Europa i dag en helt annan än den var ännu för några år sedan. Vågen av förändring var så snabb, så stor och så stark att den egentligen inte kunde förutses. En numera avpolletterad finsk toppolitiker har nyligen nötskalsfångat situationen i en tidningsartikel, där han sagt att om någon för tio år sedan hade hållit ett utrikespolitiskt föredrag, där denna någon förutspått att Sovjetunionen om fem år inte existerar, att Tyskland är återförenat, att de självständiga baltiska länderna söker medlemskap i såväl EU som Nato och att Polen, Ungern och Tyskland i en nära framtid blir Nato-medlemmar, så skulle den personen genast ha förklarats vara sinnesrubbad eller i varje fall vara en utrikespolitisk diletterant (Salolainen 1997).

Oförmågan att förutse vad som skulle hända delades i lika måtta av politiker, politiska kommentatorer och forskare i politik. Beträffande den sistnämnda kategorin skall jag nämna tre exempel, alla från Finland, som mitt föredrag i huvudsak handlar om. I en år 1988 utgiven och i övrigt insiktsfull och penetrerande analys av de neutrala staternas position och politik, menade Harto Hakovirta att den internationella kontext inom vilken de neutrala staterna bedrev sin politik med all sannolikhet skulle förbli på det hela taget oförändrad under de närmaste femton till tjugo åren (1988: 56). Samma år, 1988, disputerade Paavo Väyrynen, utrikesminister i Finland åren 1977–1982 och 1983–1987, med en avhandling om Finlands neutralitetsdoktrin, i vilken han förklarade att Finlands utrikespolitiska grunddoktrin kommer att fortbestå, ”emedan alla de faktorer som doktrinen baserar sig på kommer att förbli oförändrade” (1988: 210). Beträffande den s.k. perestrojkan, menade Väyrynen att den skulle komma att säkra Sovjetunionens position som stormakt, och att den knappast kunde avskaffa den ideologiska och maktpolitiska motsättningen mellan Öst- och Västeuropa (1988: 208). En klarare och mer insiktsfull bild av vad som hände och skulle hända i Sovjet och Östeuropa rapporterade däremot Tatu Vanhanen i en under 1980-talets slutår avfattad komparativ studie av demokratiseringsprocesser och deras förutsättningar i bortåt tvåhundra länder (1990: 132–140), något som, vill jag påstå, visar hur det kan finnas mera märg i breda komparativa analyser än i ideografiska blindstirningar på enskilda länder och regioner.

Händelserna i samband med Sovjets sönderfall och försvinnande var inte bara oväntade. De var också genomgripande, omstörtande och omtumlande. "The year 1989 was one of political revolution unprecedented in its scale and repercussions and likely to be viewed in retrospect as more significant than the revolutionary years of 1789, 1848 and 1911", heter det i en för några år sedan utkommen handbok på den jämförande politikens område (Derbyshire – Derbyshire 1993: 232). Förutsägelsen kan mycket väl vara korrekt, låt vara att de revolutionära händelsernas konsekvenser ännu i dag inte till fullo kan överblickas. De finns i varje fall på olika håll – inom världssamfundet, i europeiska säkerhetszoner, i det forna Sovjetunionens grannskap, inom det forna Sovjetunionen. De korsar varandra, de förstärker varandra, de går in i varandra, de är kausalt relaterade på ett brokigt sätt. I skuggan av Sovjets sönderfall har mycket hänt och kommer mycket att hända. Framtiden innehåller löften, men även hot – en författare noterar att Sovjets sönderfall innebär inte bara "the passing of a major international manager" utan även "chaotic change among a significant proportion of the earth's population" (Reynolds 1992: 33). När jag här och nu skall tala om dessa komplexa ting, håller jag mig gärna, i varje fall i huvudsak, till frågor som jag vet något om. Mitt föredrag är därför, som jag redan noterat, Finlandscentrerat.

När det ryska imperiet förra gången skakades ända till svaghet av revolutionär yr, tog Finland, då en autonom del av det ryska riket, tillfället i akt och förklarade sig självständigt. Denna gång är inte fråga om lika dramatiska förändringar, även om de i några avseenden nog lutar åt samma håll. Jag skall i mitt föredrag beröra tre inslag av ändring. Jag skall, för det första, kort uppehålla mig vid Finlands säkerhets- och utrikespolitiska situation, som i många avseenden är ny och i vissa avseenden är gammal. Det nya är att den centrala determinanten försvunnit, det gamla är att den ändå är kvar. Jag skall, för det andra, tala om eventuella återverkningar av Sovjets försvinnande på finsk politisk arkitektur och finskt författningssliv; av särskilt intresse i detta sammanhang är frågan om presidentens ställning i går, i dag och i morgon. Och jag skall slutligen, för det tredje, säga någonting om den politiska kulturen och det politiska debattklimatet i Finland, företeelser som man tidigare i utlandet, med en i Finland vida avskydd men ingalunda orättvis term, klassificerat som hemmahörande i kategorin "finlandisering".

Ja till Nato, ja till Norden

I en uppräkningsgjord i medlet av 1980-talet, av fem då unika punkter i Finlands säkerhetspolitik anför Steve Lindberg att Finland är det enda landet i världen som varit fiende i Sovjets stora fosterländska krig och som undgått militärockupation, att Finland är det enda landterritorium som tillhört Tsar-Ryssland men inte nu ingår i Sovjets omedelbara makthemisfär, att Finland är det enda landet i Europa som har en längre landgräns med Sovjet och ändå inte ingår i östblocket, att Finland är det enda landet i Europa som har ett vänskaps-, samarbets- och biståndsavtal med Sovjet som inte förutsätter militärt samarbe-

te och som tillerkänner landet en rätt att hålla sig utanför stormakternas intressekonflikter, och, slutligen, att Finland är det enda landet i världen som tillerkänns en fredstida neutralitet, samtidigt som landet har ett potentiellt krigstida alliansavtal (1984: 7). Uppräkningen ger en blyxtbelysning av hur genomgripande annorlunda Finlands position är i dag. De historiska beskrivningarna behåller förstås sin riktighet, men i övrigt gäller att Finland inte längre är neutralt, att den pakt med Sovjet som Lindberg nämner och som i själva verket var en säkerhetspolitisk olycka (Anckar 1982) har förpassats till historiens sophög, och att uttryck som ”östblocket” och ”stormakternas intressekonflikter” inte längre beskriver vitala element i Finlands säkerhetspolitiska referensram, detta helt enkelt därför att östblocket inte finns och stormakternas antal har reducerats till en.

Frågan vad som kommit och skall komma i stället är dock inte lätt att besvara. Finlands position är ny men samtidigt oklar, på något vis rörig och konturlös, inramad av ännu litet diffusa möjligheter. En relevant fråga gäller Nato:s framtid – vad händer med och i Nato när organisationen breddar sin medlemskår; hur utvecklas, i kölvattnet härav, relationerna mellan Nato och Ryssland? En annan fråga gäller den interna utvecklingen i Ryssland – styr den mot demokrati, ordning och samarbete, eller mot diktatur och hot? En tredje fråga gäller den Europeiska Unionens framtid – hur kommer den europeiska integrationen egentligen att framskrida på utrikes- och säkerhetspolitikens område, vilka säkerhetsgarantier följer med ett medlemskap i EU? Inför detta virrvarr av optioner har den finska orienteringen, åtminstone officiellt, utåt, följt ett beprövat och kanske litet sävligt mönster i det den styrts av en grundförsiktighet, en ordentlig eftertanke och en omsorg om ett nationellt intresse (Sivonen 1997: 16). En tråd finns nog i orienteringen – under deklARATIONERNAS otydliga yta kan man skönja en bestämdhet i ett manövrerande mot väst, en bestämdhet om vars bevekelsegrund folket och eliten, synes det, har varit ganska överens. Klart mer än i de andra nordiska länderna har den allmänna opinionen i Finland varit influerad av föreställningen att ett medlemskap i EU komme att ha goda säkerhetspolitiska konsekvenser, en föreställning som fick ett talande uttryck i en formulering av den socialdemokratiska riksdagsmannen Mikko Rönnholm, som i ett kampanjsammanhang konstaterade att alternativen i Finlands EU-omröstning löd ”ja” och ”nej” (Paloheimo 1995: 115).

Formuleringen träffar en faktor som i motsats till många andra är oföränderlig, och bildar en grundsten i den doktrin Finland för närvarande letar sig fram till. Jag skall låta andra säga vad jag menar. För ett år sedan publicerade tre ansedda finska diplomater, icke utan akademisk bakgrund, en pamflettskrivelse, i vilken de företog en genomgång av Finlands säkerhetspolitiska situation, skisserade alternativ, och särskilt utpekade ett sådant. Deras tankeövning hade en särskild referensram och utgångspunkt, koncentrerad i tre enkla meningar. Dessa meningar skall jag, i min översättning, citera, därför att de, trots att de endast kallar en spade för en spade, ändå formulerar en sanning om vilken nästan alla varit överens men bara få vågat yttra:

Finland befinner sig på sin gamla plats, bredvid Ryssland. Ryssland är det enda land som i en överskådlig framtid kan utgöra ett hot mot vår säkerhet. Detta är vår tusenåriga kvarnsten (Hyvärinen–Laitinen–Pastinen 1996: 73).

Författarna ser tre huvudsakliga möjligheter att hantera detta eviga dilemma. En möjlighet är att göra som man gör nu, när man skyltar med militär alliansfrihet och ett självständigt försvar och tror sig kunna hantera östrelationerna bilateralt och med EU:s stöd. Stor tilltro har författarna inte till detta alternativ. Dels är Ryssland inte att lita på, dels kommer anslutningen av östeuropeiska länder till EU att urvattna unionens möjligheter att föra en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik. Ett annat alternativ är en anslutning till Nato; den kan, menar författarna, och häri har de möjligen rätt, åtminstone för tillfället vara svår att förverkliga av inrikespolitiska skäl. Det tredje alternativet, det som författarna vill flagga med, är ett försvarsförbund mellan Sverige och Finland. Författarna inser möjligheten att Sverige fortfarande vill behålla Finland som en buffertzona och inte gärna ser att landet blir en faktor som automatiskt binder Sveriges egen politik, men de menar ändå att fördelarna med den lösning de talar för är så uppenbara, att samarbetsmöjligheterna noggrant borde utredas och övervägas. "Finlands försvarsförmåga är numera så hög", skriver författarna, "att vi vore en faktor som ökar, inte minskar, Sveriges säkerhet. Tröskeln för ett överraskande anfall från ryskt håll vore tillräckligt hög, och sannolikheten härför liten" (1996: 74; min översättning).

Det är inte svårt att förena sig med författarna därom, att medlemskapet i EU knappast är tillfyllest. Det har visserligen skapat en bild av att Finland har stöd i väst, och bilden är förvisso en del av vår verklighet. Medlemskapet är också en signal till Ryssland därom, att Finland har flyttat sig därför att landet inte kan flytta sig. När ofärd hotar, behövs dock mer än bilder och signaler. Min professorskollega i Åbo, Krister Ståhlberg, har i ett färskt och uppmärksammat anförande (1997) framhållit att Finland i och med sin EU-anslutning redan utgör en potentiell säkerhetsrisk för Ryssland och att det därför t.o.m. kan vara riskförenat att förlita sig enbart på EU. "Eftersom Finland allierat sig ekonomiskt-politiskt och därigenom kan bli föremål för påtryckningar och solidaritetskrav från unionsmedlemmarnas sida, kan vi inte längre uppträda trovärdigt neutralt", påpekar Ståhlberg, som även menar att trovärdigheten yttermera lider därav, att Finland den senaste tiden kontinuerligt har markerat en närhet till Nato, inkluderande en långtgående militär standardisering (1997: 14). Ståhlberg frågar: "Varför skulle inte Ryssland i en sådan konstellation uppfatta Finland som ett begärligt byte i ett inledande krisskede? Ett angrepp mot Finland vore inte ett angrepp som utan vidare kräver motåtgärder från Europeiska Unionens sida, än mindre från Natos sida". Ståhlbergs slutsats blir därför att Finland bör sträva till medlemskap i Nato – landet skall lämna den gråzonen i vilken det nu befinner sig och därmed undgå risken att uppfattas som en blindtarm i Europas nordöstra hörn (1997: 14).

Ståhlberg är ingalunda den enda i Finland som ser Nato som ett huvudalternativ. Ser man mer till vad som görs än vad som sägs, har han i själva verket betydelsefulla meningsfränder. Jag konstaterade nyss att Finlands omorientering varit försiktig men inte linjelös – linjen är manifesterad i de små men

målmedvetna stegens politik, som bryter ned utrikespolitikens gamla hierarkiska struktur (R. Väyrynen 1993: 72–74). Mot slutet av 1980-talet började man med konsekvens hävda att neutraliteten ej längre var oförenlig med integration, varefter neutraliteten började omdefinieras och ges en minimal skrivning, varefter biståndspakten konstaterades vara inaktuell, varefter frågan om ett Nato-medlemskap började dyka upp, omringad av försäkringar därom att ett medlemskap inte i rådande förhållanden var aktuellt eller av behovet påkallat, varefter man inträdde i EU, varefter man intensifierat relationen till Nato och framhärdat i att ett medlemskap är en möjlig option. Om Finland följer Ståhlbergs rekommendation, och jag tror att så faktiskt sker på några års sikt, har kantringen i landets säkerhets- och utrikespolitik varit enorm. En av en biståndspakt med Sovjetunionen illa färgad neutralitet har då övergått i en explicit allianspolitik, där den allians i vilken man ingår är Sovjetunionens forna motpart och fiende. Det skall i sammanhanget noteras, att ett Nato i vilket Ryssland ingår som medlem, även härom har man i funderingar om Nato:s framtida funktioner spekulerat, på sätt och vis är ett sämre alternativ för Finland än ett Nato utan Ryssland. Blir det bråk mellan Finland och Ryssland, får bråket naturligtvis hellre vara mellan ett Natoland och ett icke-Natoland än vara en intern Natoaffär.

Vad slutligen tanken på ett försvarssamarbete mellan Finland och Sverige beträffar, har den en historisk tradition och dimension. Tanken har skymtat fram i andra inlägg i aktuell finsk säkerhetspolitisk debatt, kanske tydligast i den förutnämnde Steve Lindbergs doktorsavhandling, där han föreställer sig att ett svenskt-finskt samarbete kunde vara graderat och villkorligt kopplat till andra försvarsorganisationer; härvid skulle dessa andra organisationers stöd behövas endast vid storangrepp. Krishanteringens skulle m.a.o. ikläs flerstegsraketens skepnad (Lindberg 1994: 413–415). Jag vet inte tillräckligt mycket om dessa ting för att ha en definitiv mening om hur realiserbar tanken är; den synes allmänt vettig. Den vänder sig hur som helst inte emot ett finskt Nato-medlemskap, utan ser snarare medlemskapet som en premis. En annan premis är naturligtvis att Sverige även inträder i Nato; premissen är säkert inte problemfri. En tredje premis är att Finlands vilja att värna om nordiskt samarbete förblir intakt; ej heller denna premis är problemfri. Det finns i dag i Finland, särskilt i det icke-västliga Finland, tendenser att se det nordiska över axeln och i stället vurma för Europa och en europapolitik – under hänvisning bl.a. därtill, att EU-anslutningen internationaliserat statsapparaten i Finland på olika nivåer och onödiggjort omvägen via Norden ut till Europa, har man i den akademiska politiska debatten t.o.m. oroligt frågat om EU-Finland kantrat österut (Sundberg 1997). Ståhlberg menar för sin del att en uraktlåtenhet att gå med i Nato i kombination med en försvagning av den nordiska dimensionen i finskt utrikespolitiskt tänkande och agerande kan få den konsekvensen, säkert inte önskad, att Finland kommer att hänföras till en ny randstatsgrupp (1997: 12). Han har antagligen rätt.

Presidentmakt på avskrivning?

Svallvågorna efter Sovjets sönderfall har nått många av den politiska arkitektens kuster. De har därmed, åtminstone i viss mån, bidragit till att skapa en politiskt vackrare värld. En uppgift ger sålunda vid handen att det år 1989 fanns 82 stater i världen som kunde klassificeras som liberala demokratier, medan deras antal vid utgången av år 1990 redan var 101 (Derbyshire & Derbyshire 1993: 237). Tillväxten har delvis att göra med Sovjetväldets sönderfall i delar som blivit stater, men utgör även i andra avseenden effekter av revolutionsåret 1989. T.o.m. kan och bör övergångarna till demokrati i de afrikanska mikrostaterna Cape Verde och Sao Tomé och Príncipe ses som reaktioner i skuggan av Sovjets försvinnande (Anckar–Anckar 1995: 224–225). Hur permanenta alla dessa övergångar är, återstår förvisso att se. Demokratins konsolidering förutsätter mer än prydliga författningstexter – bl.a., och inte minst, en institutionalisering av ett fungerande partisystem, klara rågångar mellan statsmaktens olika delar, och en någorlunda fungerande ekonomi (Lane – Ersson 1994: 227–228).

Även den del av den politiska geografin vi kallade Sovjetunionen har blivit annorlunda. Man kan förstås ibland undra om det är motiverat att sätta ett likhetstecken mellan ”annorlunda” och ”bättre”. Om Ryssland har man sålunda sagt att utvecklingen där framför allt visar på en oförmåga till demokratisk stabilitet, på uppkomsten av ett kvasiautoritärt system där reformer uppstår ”from above” i en osystematisk ordning, och där uppgiften för USA och andra länder i väst blir ”to rescue Russia from itself” (Blank 1996). Andra analytiker har noterat att valen i Ryssland har accentuerat snarare än modererat förutsättningarna för en social revolution (McFaul 1996), och har, med undertoner av pessimism, efterlyst en frammarsch av liberala politiska krafter (t.ex. Fish 1996). Det kan ha sitt intresse att i sammanhanget flyktigt beröra ett alldeles färskt lärdomsprov vid Åbo Akademi, författat av Mårten Eriksson (1997). Författaren har på de 15 forna sovjetrepublikerna tillämpat den metod att mäta demokrati som Axel Hadenius har utvecklat i sin fina studie av demokratin och dess determinanter i 132 länder i Tredje Världen (1992); på samma sätt som Hadenius betygsätter Eriksson ländernas demokratibehörighet på en skala som löper från 0 till 10. Läget i Sovjetunionen år 1991 får betyget 4,0, och när detta betyg hålles som en jämförelsepunkt framgår (Eriksson 1997: 62), att flera republiker har demokratiserats. För toppnoteringar svarar Litauen (9,6), Ukraina (8,5), Estland (8,4) och Lettland (8,1). Andra republiker har snarast avdemokratiserats; sådana är Uzbekistan (1,3), Tadjikistan (1,0), Vitryssland (0,2) och Turkmenistan, som med sin notering (0,0) sätter ett svårslaget dålighetsrekord.

I en jämförelse med frågor och utvecklingar av denna art, är det konstitutionella problem jag en stund skall uppehålla mig vid en detalj, en petitesse. I Finland är frågan emellertid viktig – den gäller en kärnpunkt i den finska författningens struktur och doktrin. Längre stadgades i denna författning att utrikespolitiken var presidentens domän – den finska regeringsformens 33§ dikterade att presidenten ägde besluta om rikets förhållande till främmande makt.

Till en början var stadgandet en ganska tom bokstav (t.ex. Anckar 1984: 190–192), men efter kriget mot Sovjetunionen 1939–44 blev det en levande realitet. I takt med att Finland närmat sig den europeiska integrationen och den finska utrikespolitiken därmed mer än förr har antagit en inrikespolitisk dimension, har det emellertid blivit oklart vari ”the foreignness of foreign policy”, för att använda Kjell Goldmanns term (1986: 25), egentligen består. Utvecklingen har helt enkelt demonstrerat att begrepp som ”utrikespolitik” och ”relationer till främmande makter” är alltför diffusa för att besitta en konstitutionell duglighet. När utrikespolitik glider in i inrikespolitik och inrikespolitik glider in i utrikespolitik aktualiseras nämligen frågan vad presidenten egentligen kan och skall syssla med när han leder utrikespolitiken – blir, för att litet tillspetsa, socialpolitiken i Finland utrikespolitik till den del den snuddar vid EU och därmed överförd från regeringens till presidentens bord?

I syfte att undgå sådana bisarra förvecklingar lades för någon tid sedan till den finska regeringsformen en ny paragraf, RF 33a, som avsågs garantera att regeringen fortfarande behöll kontrollen över den allmänna politiken. Härmed uppnåddes emellertid inte någon större klarhet. Jag skall ge ordet åt Jan-Magnus Jansson, som i en artikel om dessa ting skrivit att saken blev problematisk genast när Finland inträdde i EU, som är lika mycket en politisk som en ekonomisk organisation, vartill kommer att den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken intar en allt större plats i unionens verksamhet (1997: 198). Till den begreppsliga och konstitutionella oredan bidrog riksdagens grundlagsutskott, som i ett omstritt utlåtande, nedsablat även av den om sin position vaktslående president Ahtisaari, menade att den nya 33a§ omfattade alla beslut inom EU, oberoende av innehåll. Konsekvensen av denna mening bleve en underlig dualism på utrikespolitikens område – medan presidenten bestämmer över Finlands relationer till t.ex. USA och Ryssland, bestämmer regeringen över Finlands utrikes- och säkerhetspolitiska relationer inom EU. Presidenten skulle alltså vid sin sida få en annan mäktig utrikespolitisk beslutsfattare, nämligen landets regering. Jansson hävdar (1997: 198), och jag delar nog hans mening, att grundlagsutskottet övertolkade de nya bestämmelserna i RF 33a §. Man kan nämligen inte utan författningsändring beröva presidenten den utrikespolitiska makt, som han har enligt huvudregeln i 33§. Härför krävs nog mer än ett supplementärt stadgande.

Något mer är, i själva verket, kanske på kommande. För en tid sedan tillsattes en kommitté, kallad ”Grundlag 2000”, med uppgift att göra upp ett förslag till en helt ny grundlag för Finland inför årtusendeskiftet. Kommittén framlade sommaren 1997 sitt förslag, som i allt väsentligt är en sammanskrivning i ett dokument av de fyra grundlagar som tidigare utgjort Finlands författning. Denna sammanskrivning har, vill många mena, lyckats väl, och kommittén förtjänar i en rad avseenden erkännanden för sina bemödanden. Omdömet gäller dock inte kommitténs behandling av den kärnpunkt jag nu talar om. Här kommer man nämligen dragande med en olycklig formulering om att presidenten och statsrådet ”tillsammans” skall leda utrikespolitiken; vilken arbetsfördelningen är, och vad som händer när och om de två utpekade aktörerna har olika meningar, tar kommittén egentligen inte befattning med. Den underliga och i

längden ohållbara situationen att presidenten leder utrikespolitiken och regeringen likaså leder utrikespolitiken kvarstår därmed.

Ur detta dilemma måste man komma. Jansson menar för sin del att det vore bäst att helt enkelt skriva att presidenten leder utrikes- och säkerhetspolitiken, medan statsrådet handhar övriga utrikesangelägenheter; en motivering härför vore att utrikes- och säkerhetspolitik är "ett begrepp som redan fått fast fot i internationell terminologi" (1997: 199). Det nyssnämnda påståendet är knappast riktigt, och rekommendationen är säkert olycklig. Även om en gräns på något sätt kunde konstrueras mellan utrikes- och säkerhetspolitik och andra utrikesangelägenheter vore den säkert flytande och framför allt öppen: vad som sker och besluts inom den ena sektorn har med naturnödvändighet konsekvenser för vad som sker och besluts inom den andra. Behovet av koordinering skulle därför kvarstå; i själva verket snarast accentueras. En enkel lösning är förstås att helt enkelt göra sig av med presidenten – han må ta sin utrikespolitik och gå. Tanken har, tyvärr vill jag säga, ännu flera motståndare än anhängare. Jan-Magnus Jansson, som jag här flitigt citerar, hör till dem som anser att det nuvarande arrangemanget i princip är bra. "Presidenten kan med sin längre mandatperiod, sin oavsättlighet och sin principiella ... upphöjdhet över partierna bättre än statsministern företräda de permanenta utrikespolitiska intressen, som alltid kommer att spela en stor roll för Finland", skriver Jansson (1997: 199).

För egen del vill jag, under hänvisning till vad jag sagt och skrivit i annat sammanhang, mena att det förhåller sig just tvärtom. Om man vill garantera kontinuitet inom en politiksektor, skall man nog inte anförtro denna sektor till en ensam person som blott sällan i val blir föremål för folkets kontroll och som inom sin sektor agerar oberoende av andra instanser och aktörer (Anckar 1984: 196–197). Dessutom menar jag att spåren förskräcker. En ensam ledare, tilldelad ansvar för en viktig politiksektor på vilken han agerar utanför en parlamentarisk kontroll, kan ställa till med en hel del elände. Ännu för ett par år sedan, i en biografisk notis om Urho Kekkonen, såg jag mig föranledd att skriva att "the final chapter on Urho Kekkonen has yet to be written" (1995: 229). Även om påpekandet väl fortfarande bevarar en del av sin riktighet, är det samtidigt, i takt med att nya samtidshistoriska forskningsrön framkommer, allt klarare att det sista kapitlet börjar få konturer och att det blir desto fulare ju mer text det rymmer (t.ex. Rautkallio 1991, 1992, 1993). Dessa forskningsrön dels antyder och dels leder i bevis att Kekkonens samröre med det sovjetiskt-ryska politiska etablissmanget var till dels besjälade av omtankar om den egna politiska karriären och ambitioner att komma åt politiska motståndare: den utrikespolitik varöver han bestämde var i en viktig utsträckning ett inrikespolitiskt slagträd. Även om eventualiteten av en upprepning för all del är ganska osannolik, tror jag ändå tiden är lämplig för Finland att göra sig av med sin president.

Hade man tidigare, vilket man inte gjorde, på fullt allvar ställt frågan vartill Finland egentligen behöver en president, hade ett antagligt svar varit att presidenten behövs för att på ett visst avstånd från den folkviljebundna riksdagen och regeringen med den av Sovjet omhuldade privata diplomatins medel hand-

ha de ömtåliga östrelationerna. När nu Sovjet ej längre finns, medlemskapet i EU ger en viss trygghet, den privata diplomatin råkat i välförtjänt vanrykte, och den politiska opinionen, låt vara både långsamt och ryckigt, utvecklas i riktning mot tron att presidentmakten kanske kan beskäras, har argumentet förlorat sin slagkraft. Och: när och om presidentens utrikespolitiska ledarskap ifrågasätts, skall samtidigt mycket annat ifrågasättas, inte minst presidentens rätt att kalla statsrådets medlemmar. Om presidenten leder utrikespolitiken, är det på något sätt logiskt att han skall ha ett ord med i laget när den politikkonstellation kommer till som skall bearbeta bl.a. utrikespolitikens premisser. Leder han däremot inte utrikespolitiken, fungerar inte logiken. Och det är bra, mycket bra. Presidentens starka position i regeringsbildningarna i Finland (t.ex. Nousiainen 1992: 253–256) är ett demokratiskt otyg, ett instrument i hans hand, varmed maktthungriga partier och portföljtörstiga politiker hålls i schack, kontrolleras, manövreras, styrs, dirigeras, befalls, belönas, bestraffas. Presidenten handhar egentligen valmanskårens uppgifter; det skall han inte göra. I en sammanfattning: fråntas presidenten utrikespolitikens ledning och kontrollen över regeringsbildningen, blir särskilt mycket inte kvar. I ett presidentskap finns inte längre någon egentlig poäng, någon rationalitet, någon vinst att kamma in.

Det är möjligt att Sovjets sönderfall har påskyndat en process som utmynnar däri, att Finland på sikt gör sig av med sin presidentmakt och därmed tar steget från de semipresidentiella till de parlamentariska regimernas skara. Andra faktorer verkar i samma riktning – t.ex. den omständigheten att presidentmakten i Finland för närvarande utövas på ett sätt och en fason som belyser och illustrerar dess umbärlighet. Men mer än allt är nog fråga därom, att Sovjetunionens sönderfall har jämnat och förkortat Finlands väg in i strukturer och mönster som blixtbelyser hur otyplig presidentmaktens förankring i utrikespolitiken och dess ledning har blivit. Giovanni Sartori funderar över om man bör betrakta Finland som ett fall i den semipresidentiella kategorin, och kommer till att man nog bör göra så, "especially for the benefit of the Eastern European and of the formerly Soviet countries" (1994: 134). Jag skall inte här ha någon mening om tanken att Finland kunde vara ett eftersträvansvärt exempel för de nyssagda staterna, men jag tror och hoppas, som sagt, att modellen själv är på glid bort från den kategori inom vilken den eventuellt kunde vara en modell.

Finlandisering och självcensur

I mars månad 1953, i anledning av ett frånfälle, utfärdade Finlands president en kommuniké jämte kondoleanser; Finlands statsminister radiotalade. Radioen avlägsnade lätta program ur dagens sändningar, riksdagen hedrade stående den avlidne med en tyst minut, riksdagens talman yttrade minnesord, på många arbetsplatser avstannade arbetet. I anledning av den begravning som följde frånfallet sorgflaggade samtliga offentliga byggnader i Finland; enskilda personer var av statsmakten tillhandahållna att begå på samma sätt. Republikens president närvar vid en minneshögtid i Helsingfors, där inrikesministern sorgtalade.

Vilken storman hade då gått ur tiden och därmed föranlett all denna djupa sorg? Jo, massmördaren och barbaren Josef Stalin som vid sidan av högvis annat hade angripit Finland år 1939 och ånyo år 1941 hade placerats i den grav som rätteligen borde ha öppnat sig under honom långt tidigare. Den korta beskrivning av reaktionerna i Finland jag har lämnat ovan, har jag hämtat ur en artikel i *Finsk Tidskrift*, författad för några år sedan av historieforskaren Max Engman (1993), som även tillhandahåller en rad exempel, jag kan inte referera dem här, på den finska pressens excesser i undersåteriets konst. I dag, menar Engman dock, är det lätt att göra sig lustig över eller förfasa sig över det som skrevs och kanske i ännu högre grad över det som inte skrevs i de finländska tidningarna i samband med Stalins död. En rättvis bedömning av de svulstiga hyllningarna kräver, skriver Engman, att man beaktar den politiska situationen (1993: 616). Han fortsätter med att notera att det bara var åtta år sedan kriget, fem år sedan kontrollkommissionen avlägsnat sig och ett år sedan det sista krigsskadeståndståget rullat över gränsen österut. Härtill kommer att den sovjetiska basen i Porkkala låg endast tjugo kilometer från Helsingfors, och att det internationella läget var spänt. "I detta läge var det klokt att inte krossa fönster med alltför vassa pennor", menar Engman (1993: 616–617).

Allt detta är naturligtvis riktigt. Det kan också vara skäl att som Engman påminna därom att FN-byggnaden i New York sorgflaggade, att påven Pius XII i Rom läste en själmässa över Stalin, och att statschefer och prominenta politiker, Tage Erlander inte undantagen, som de brukar när kolleger avlider, framumlade falska hyllningar och osanna omdömen. Nehru menade t.ex. att Stalin varit en "personlighet med utomordentliga gåvor och enastående insatser" (Engman 1993: 603–605). Ändå var de till dels påbjudna reaktionerna i Finland på något sätt illavarslande. De var överdrivet fjäskiga, onödigt insmickrande, alltför inriktade på en opportunistisk anpassningspolitik. De avslöjade en mental beredskap, förbluffande oförenlig med varje bild av vinterkrigets hjältar, att glömma stolthet och sälja sin själ. De förebådade därmed senare förnedringar, de visade att den finlandiseringsvåg som skulle komma, lugnare och tryggare år och skeden till trots, hade en god grogrund.

Termen "finlandisering" är inte glasklar. Den danske statsvetaren Hans Mouritzen har i sin eleganta men inte alldeles lättillgängliga doktorsavhandling (1988) använt den för att beteckna ett handlingsmönster i vilket en stat klär sin ambition att säkra kärnvärden såsom självständighet och överlevnad – eftergifter görs mot en påtryckande stat, t.o.m. långtgående sådana, om blott härmed kärnvärdena kan tryggas. När och om termen ges denna innebörd, blir finlandisering givetvis något som många mindre stater har haft och har att underkasta sig. (Jag har, anfäktad av det sedvanliga finska lillabrorsskomplexet i nordiska sammanhang, ibland roat mig med att vid förhör av tentander som skall visa att de läst Mouritzen be dem redogöra för Sveriges och Danmarks finlandisering !). När man talar om Finlands finlandisering, torde man dock vanligen avse en attityd av kryperi, som blir motbjudande därför att den har även mindre ädla mål än ett bevarande av kärnvärden. Man vill beskriva en beredskap, fångad i termen självrensning, att självmant tuga om det som är negativt för grannen i öst och blåsa upp det som är negativt för grannar och vänner

i väst. Kjell Goldmann frågar i en boktitel *Is My Enemy's Enemy My Friend's Friend?* (1979); frågan är, i finlandiseringen av Finland, jakande besvarad. Ännu vill man, kanske framför allt, beskriva en beredskap att via armbågeri och förtal nyttja kontakterna och relationerna till Sovjet för egen politisk vinning.

Det är antagligen en ganska allmän uppfattning att Finland framlevde en hukande och finlandiserad existens under hela efterkrigstiden. Uppfattningen är knappast riktig. En undersökning av den finska pressdebatten i utrikespolitiska frågor under det sena 1950-och tidiga 1960-talet (Anckar 1971), d.v.s. under en tid som innebar en märkbar aktivering av Finlands under den omedelbara efterkrigstiden rätt så lamslagna utrikespolitik, visar att debatten var livlig och partiskiljande, ibland t.o.m. hätsk. Av självcensur fanns i denna debatt ännu inte särskilt många spår. Situationen skulle emellertid snart och snabbt förändras. En färsk undersökning (Salminen 1996) visar att den finska pressen senare, några undantag oräknade, kom att idka en t.o.m. långt gående självcensur, särskilt under 1970-talet. Censurerande agenter var framför allt Sovjetunionens ambassad i Finland och president Kekkonen. Censuren satte enligt författarens bedömning inte långt gående spår i pressens nyhetsförmedling, som inte avvek mycket från ett västerländskt pressideal; däremot tog den sig flagranta uttryck på tidningarnas ledarsidor och i tidningarnas redigering av annat opinionsmaterial. En rysk bedömning, återgiven i den nyssnämnda undersökningen, var att den socialdemokratiska pressen bragtes till riktig marschordning redan mot slutet av 1960-talet, medan den centerpartistiska pressen föll slutligt till föga mot mitten av 1970-talet.

Fråga var emellertid om mycket mer än det massmediala klimatet. Kulturlivet fördummades i en sovjetihyllande riktning; den akademiska världen, låt vara i mindre utsträckning, likaså. Politiken antog stelnade former – Erkki Berndtson har uttryckt saken så, att en intern finlandisering bearbetade och präglade den politiska kulturen i Finland (1991: 31). Denna politikens finlandisering tog sig många former; bl.a. kom den till uttryck däri, att alla viktiga politiska partier i Finland, också samlingspartiet, Finlands höger, tävlade med varandra om vem som hade de bästa relationerna till Sovjet. Att kritisera Sovjet och förhållandena där var liktydigt med att begå politiskt självmord; relationen till Sovjet blev en myt, som inte kunde öppet diskuteras. Det ”sovjetiska kortet”, som Berndtson uttrycker saken (1991: 31), blev trumf på hand. En förfärlighet i sammanhanget var uppkomsten av institutionen ”hemrysse” – termen står för en ambition hos det politiska och sociala etablissemanget att hålla sig med särskilda personkanaler, längs vilka man kunde informera och informeras om vad som är passande i termer av tycka och tro. (I sig markerar termen förstås i någon mån avstånd, t.o.m. förakt, möjligen ett välförtjänt självförakt).

Och hur är det i dag, i skuggan av Sovjets sönderfall? En av Finlands i själva verket ganska få Sovjetexperter har i en tidningsartikel uttryckt saken på följande sätt (min översättning):

Finland gick segrande ur finlandiseringskampen. Vi skall vara stolta däröver, och detta med desto större skäl, då vi hade emot oss en stormakts förenade underrät-

telseväsen och hemliga polis, d.v.s. en gigantisk organisation, ur vilken man kunde rekrytera för olika uppgifter lämpliga förmågor (Susiluoto 1997).

Jag tror inte att jag till fullo vill underskriva denna mening. Förvisso är det sant, och det är bra att det lyfts fram, att Sovjet var en mäktig och aktiv part i de processer som matade fram finlandiserings- och självcensurföreteelser. Det är också sant att dessa företeelser i dag, efter vissa uppluckringar under det tidiga 1980-talet (t.ex. R. Väyrynen 1983: 161–165), långt har försvunnit ur finsk samhällsdebatt och finskt politiskt liv (Anckar – Helander 1992: 128–129). I denna enkla mening har Finland onekligen segrat. Den utrikespolitiska debatten i Finland är i dag i själva verket osedvanligt livlig och fördomsfri – i en jämförelse med hur det var i går är det som om ett friskt vinddrag från ett öppet fönster hade svept in i ett unket rum. De som lever i det förgångna, i den tid och det andliga klimat som lyfte dem till positioner, vill ibland mena att Finland fortfarande huksitter och bugar, i dag mot väst, i går mot öst. De är härvid oförmögna att inse att det är en himmelsvid skillnad mellan att ofri huka sig inför det onda och fri acceptera det goda. Det är ändå inte sant att Finland gick segrande ur någon slags kamp – själva termen implicerar stridiga viljor, motstånd, en grundportion av mod. Att Finland i dag är fritt, om än inte kemiskt fritt, från tendenser av det slag jag talat om beror därpå, att tendenserna inte längre är opportuna; de förekommer inte längre därför att de inte längre kan förekomma. Feghet har blivit djärvhet, därför att det djärva inte längre kräver mod. Finland har inte segrat. Sovjet har förlorat.

Finlands tid i skuggan av Sovjet var på många sätt en tid av förnedring, en förnedring som var stor därför att den till dels var självpålagd. Det blev salongsfärdigt, riktigt, närapå naturligt att leva ett dubbelliv, där saker och händelser bedömdes med dubbla kriterier och där diskrepansen mellan det som sades offentligt och privat var stor och där diskrepansen mellan det man sade och tänkte likaså var stor. Ett sundhetstecken är i varje fall, och i denna mening har Finland nog gått segrande ur en finlandiseringskamp, att det nu finns en klar beredskap till självkritik och en sådan självförståelse som läker sår, både privata och kollektiva. Man kunde i sammanhanget peka på många saker; jag skall bara nämna de mentalhygieniskt fina insatser den samtidshistoriska forskningen nu äntligen gör, när den beskriver, klarlägger och analyserar mekanismer bakom och i finlandiserings- och självcensurföreteelserna. Hannu Rautkallios i forskningar i ryska arkiv förankrade korståg mot de kekkonenska fögderierna är aktningvärda (1991, 1992, 1993), likaså Timo Vihavainens breda men ännu preliminära analys av självcensur och finlandiseringens manifestationer (1991). Av många mindre punktinsatser skall jag nämna en, Lauri Haatajas, Jyrki Pietiläs och Tuomo Pietiläinens nagelfaring (1996) av ett förnedrande skede i den finska journalismens historia. Värdet av dessa och andra insatser, jag skall upprepa detta, kan inte överskattas. De blir en av många garantier därför att Finlands liv i skuggan av Ryssland blir ett annat än Finlands liv i skuggan av Sovjet. Skuggan är mindre, om ej ljus så mindre mörk, Finland betraktar den i tryggt sällskap och med ett större mått av självförtroende.

Referenser

- Anckar, D, 1971. *Partiopinioner och utrikespolitik*. Åbo: Åbo Akademi (Acta Academiae Aboensis, Ser. A Humaniora, Vol. 41).
- Anckar, D, 1982. Finland och VSB-pakten, *Finsk Tidskrift* H 3, 80–91.
- Anckar, D, 1984. *Folket och presidenten. En författningspolitisk studie*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, H 132).
- Anckar, D, 1995. Urho Kekkonen, s. 223–230 i Wilsford, D (ed) 1995, *Political Leaders of Contemporary Western Europe*. Westport: Greenwood Press.
- Anckar, D, – Anckar, C, 1995. Size, Insularity and Democracy, *Scandinavian Political Studies* 18, 211–229.
- Anckar, D, – Helander, V, 1992. Finland in the Wake of European Change, s. 118–129 i Crouch, C, – Marquand, D (eds) 1992, *Towards Greater Europe?* Oxford: Blackwell Publishers.
- Berndtson, E. 1991. Finlandization. *Government and Opposition* 26, 21–33.
- Blank, S, 1996. Russian Democracy and the West after Chechnya. *Comparative Strategy* 15, 11–29.
- Derbyshire, J. D – Derbyshire, I, 1993. *World Political Systems. An Introduction to Comparative Government*. Edinburgh: Chambers.
- Engman, M, 1993. Ryssland utan Stalin är som Volga utan vatten, *Finsk Tidskrift*, H. 9–10, 602–617.
- Eriksson, M, 1997. *Demokrativering och avdemokrativering i de forna Sovjetrepublikerna*. Otryckt avhandling pro gradu i statskunskap, Statsvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi, 1997.
- Fish, M. S, 1996. The Travails of Liberalism. *Journal of Democracy* 7, 105–117.
- Goldmann, K, 1979. *Is My Enemy's Enemy My Friend's Friend?* Lund: Studentlitteratur.
- Goldmann, K, 1986. 'Democracy is Incompatible with International Politics': Reconsideration of a Hypothesis, s. 1–43 i Goldmann, K, – Berglund, S, – Sjöstedt, G, *Democracy and Foreign Policy*. Aldershot: Gower.
- Haataja, L, – Pietilä, J, – Pietiläinen, T, 1996. *Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmasa toimittajajärjestössä*. Helsinki: WSOY.
- Hadenius, A, 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakovirta, H, 1988. *East–West Conflict and European Neutrality*. Oxford: Clarendon Press.
- Hyvärinen, R, – Laitinen, P, – Pastinen, I, 1996. Suomen turvallisuus muuttuvassa maailmassa, *Kanava* 24, 70–74.
- Jansson, J-M, 1997. Ahtisari eller Lipponen? Utrikespolitiskt beslutsfattande i Finland, s. 189–201 i *Brobyggare. En vänbok till Nils Andren*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Lane, J-E, – Ersson, S, 1994. *Comparative Politics. An Introduction and New Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Lindberg, S, 1984. Det unika och det paradoxala i finsk säkerhetspolitik, s. 5–23 i Jensen, B (red) 1984, *Sovjetunionen og Norden. Aktuelle sikkerhetspolitiske problemer*. Odense: Slavisk Institut, Odense Universitet.
- Lindberg, S, 1994. *Hotbilder för Finland. Säkerhetspolitisk förändring och kontinuitet*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- McFaul, M, 1996. Russia Between Elections. The Vanishing Center, *Journal of Democracy* 7, 90–104.
- Mouritzen, H, 1988. *Finlandization: Towards a General Theory of Adaptive Politics*. Aldershot: Avebury.
- Nousiainen, J, 1992. *Suomen poliittinen järjestelmä*. Yhdeksäs ajanmukaistettu painos. Juva: WSOY.
- Paloheimo, H, 1995. Pohjoismaiden EU-kansanäänestykset: puolueiden peruslinjat ja kansalaisten mielipiteet Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa, *Politiikka* 37, 113–127.
- Rautkallio, H, 1991. *Kekkonen ja Moskova. Suomi lännestä nähtynä 1956–1962*. Jyväskylä: Tammi.
- Rautkallio, H, 1992. *Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961*. Jyväskylä: Tammi.
- Rautkallio, H, 1993. *Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla*. Jyväskylä: Tammi.
- Reynolds, D, 1992. Thawing History: Europe in the 1990s and Pre-Cold War Patterns, s. 9–33 i Crouch, C, – Marquand, D (eds) 1992, *Towards Greater Europe?* Oxford: Blackwell Publishers.

- Salminen, E. 1996. *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Helsinki: Edita.
- Salolainen, P. 1997. Eurooppa myllerysten kourissa, *Helsingin Sanomat* 24.7.97.
- Sartori, G. 1994. *Comparative Constitutional Engineering*. London: Macmillan Press.
- Sivonen, P. 1997. Suomen turvallisuuspolitiikka ja eurooppalainen muutos. *Kanava* 25, 16–20.
- Ståhlberg, K. 1997. "Finland, Norden och Europa". Föredrag vid Svenska litteratursällskapet i Finland årshögtid den 5 februari 1997.
- Sundberg, J. 1997. Har EU-Finland kantrat österut? *Finsk Tidskrift* H. 4, 198–210.
- Susiluoto, I. 1997. KGB-kirja antaa Suomesta väärän kuvan. *Turun Sanomat* 27.8.97.
- Vanhanen, T. 1990. *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1980–88*. New York: Taylor & Francis.
- Vihavainen, T. 1991. *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Väyrynen, P. 1988. *Finlands utrikespolitik – den nationella doktrinen och framtidens mänskighetspolitik*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlags AB.
- Väyrynen, R. 1983. Den utrikespolitiska diskussionen och beslutsfattandet i Finland under Koivistos mandatperiod. *Internasjonal Politikk* 41, 155–168.
- Väyrynen, R. 1993. Finland on the Way to the European Community, s. 64–78 i Tiilikainen, T., – Petersen I (eds) 1993. *The Nordic Countries and the EC*. Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.

Den svenska modellens uppgång och fall – en essä

Bo Rothstein

Den svenska modellen är stadd i snabb förvittring konstaterade Maktutredningen i sin slutrapport 1990. Nu åtta år senare finns det fog för att hävda att den slutligen har rämnat. Lönebildningen är allmänt okoordinerad. Den stora intresseorganisationerna är inte längre företrädare i den offentliga förvaltningens styrelser. Parterna kan inte komma överens ens om smärre modifieringar i arbetsrätten. Den generella välfärdspolitiken vittrar och full sysselsättning är inte längre ett samlande och överordnat politiskt mål. Som framgår av denna uppräknig är begreppet den svenska modellen omstritt. Man har pekat på en rad olika saker som den aktiva arbetsmarknadspolitiken, det centraliserade svenska löneförhandlingssystemet, de starka intresseorganisationernas inflytande över politiken och nära samarbete med staten, den generella välfärdspolitiken och annat. Även om alla dessa politiska företeelser kan ingå i begreppet den svenska modellen så tror jag att ingen av dem fångar essensen bakom denna samhällsmodell. Forskarna har, och här tillhör jag själv en av de svårartade syndarna, i huvudsak fångat modellens ytfenomen, eller om man skall vara vänligare, dess framträdelseformer. Grundbulten i modellen var enligt min mening något annat, nämligen förtroende. Under 1920-talet ledde som välkänt Sverige statistiken över antalet förlorade arbetsdagar till följd av industriella konflikter. Klasskampen rasade, och produktionen stod till följd av detta ofta stilla. Samtidigt blev det alltmer klart att detta i det läge som gavs var en situation med huvudsakligen förlorare. Situationen kan beskrivas som ett klassiskt socialt dilemma. Ett sådant utmärks av följande logik:

1. Situationen är sådan att ”alla” vinner på om ”alla” väljer att samarbeta.
2. Men – om man inte *litar på* att ”alla de andra” samarbetar, är det meningslöst att själv välja att samarbeta eftersom det som skall åstadkommas kräver att åtminstone nästan alla andra också samarbetar.
3. Det betyder att det kan vara rationellt att inte samarbeta om man inte *litar på* att ”de andra” också samarbetar.
4. Slutsats – ett effektivt samarbete för gemensamma ändamål kan bara uppstå om man *litar på* att ”de andra” väljer att samarbeta.

5. Utan denna *tillit* slår den sociala fällan obönhörligen igen, dvs vi hamnar i en situation där "alla" får det sämre, trots att "alla" inser att man skulle tjäna på att välja att samarbeta.

Flertalet parter på arbetsmarknaden hade vid ingången till 1920-talet börjat inse att man just befann sig i ett sådant social dilemma. Om arbetsmarknads-konflikterna kunde lösas i mera ordnade former, så skulle resultatet för samtliga bli bättre. Framförallt runt den tekniska rationaliseringen av produktionen stod det, som Hans de Geer (*Rationaliseringsrörelsen i Sverige*, 1978) och Anders L Johansson (*Tillväxt och klassarbete*, Tiden 1989) visat, mycket att vinna för båda parter under förutsättning att de kunde samarbeta om lönepolitik och avtalsvillkor. Men, detta samarbete byggde på en komplicerad sak, nämligen förtroende för att den andra parten också var inriktad på samarbete. Och eftersom parterna var organisationer, måste detta samarbete bygga på förtroende inte bara mellan de ledande organisationsföreträdarna, utan också på att dessa hade medlemmarnas förtroende. Till detta kom det komplicerade politiska spelet med regeringarnas bindning till de olika parterna. Två brukar kunna slå en tredje, och därför var både SAF och LO beroende av att de båda kunde lita på att ingendera parten hade för avsikt att framöver ta hjälp av en vänligt inställd regering.

Ofta har man lyft fram begreppet samförstånd som en del av den svenska modellens ideologiska kitt. Men jag anser att begreppet leder fel, samförstånd innebär att man har samma intressen och likartad syn på lösningar. Men så var inte fallet, motsättningarna fanns där hela tiden, det nya var sättet som de skulle lösas på.

Jag skall inte återberätta historien här, men det visar sig att när man går tillbaka till vad dåtidens aktörer framförde, så kommer de upprepade gånger tillbaka till att detta med förtroende var av stor betydelse för att man 1938 skulle kunna nå fram till det berömda Saltsjöbadsavtalet som symboliserade den nya anda som kom att råda på svensk arbetsmarknad fram till 1970-talet. En intressant källa att ösa ur är förre VDn för SAF, Bertil Kugelbergs memoarer (*Från en central utsiktspunkt*, Norstedts 1986). Igen och igen betonar han vikten av det personliga förtroende för motparten för att arbetsfreden skulle säkras. Detta förtroende var komplicerat, därför att man skulle inte bara lita på den andres ordhållighet, utan att han också hade ett sådant förtroende bakåt i sin egen organisation så att man slapp uppleva nesan att ha gått med på en kompromiss i förhandlingen, bara för att sedan få höra att den man kommit överens med blivit överkörd av sina egna. Nesan kan förmodligen ha bestått i att efter att ha behövt övertyga sina egna stödtrupper om det fördelaktiga i den avtalade kompromissen, komma tillbaka med budskapet att den inte längre gällde.

Förtroende är, hävdar socialpsykologerna, något man lär sig genom dialog med andra. Reanalyser som gjorts av hundratals psykologiska experiment visar att dialogen är det som förmår åstadkomma den slags förtroende som gör det möjligt att undvika sociala fällor. Men var lärde sig parterna i detta drama att lita på varandra, var uppstod dialogen och när insåg de att samarbete för "det

gemensamma bästa” var något som var möjligt. Jag tror att jag först nu förstår vad det var jag hittade då jag undersökte den tidiga svenska korporatismen för ett antal år sedan (*Den korporativa staten*, Norstedts 1992). Nämligen att detta var något parterna lärde sig i de många av staten upprättade korporativa förvaltningsorgan som uppstod från seklets början i Sverige. I lokala arbetsförmedlingsnämnder från 1902, i Socialstyrelsens många organ från 1912, i Arbetstids- och försäkringsrådet från 1918 och i många andra liknande förvaltningsorgan satt ledande företrädare för parterna tillsammans och lade grunden för stora delar av den svenska välfärdspolitiken. I huvudsak lyckades parterna där, under i övrigt rätt så intensiva konflikter, i samförstånd lösa en mängd gemensamma problem. Intressant är att läsa Socialstyrelsens utvärdering 1916 av de lokala partssammansatta arbetsförmedlingsnämnderna:

Trots de skarpa sociala- och politiska motsättningarna, som på andra områden av samhällslivet kunna göra sig gällande mellan medlemmarna ur arbetsgivar- och arbetarlägren, ha samma personer i arbetsförmedlingsstyrelserna, enligt socialstyrelsens erfarenheter, städse lojalt samarbetat i saklighetens intresse.

Detta såg jag, då jag skrev boken, som ett sätt att skapa legitimitet för den offentliga politiken bland organisationernas medlemmar. Men det måste också rimligen ha haft direkta effekter på deltagarna själva. Att SAF:s och LO:s ledare från 1912 möttes varannan vecka i Socialstyrelsens styrelse och där, som det verkar efter protokollen i stor endräkt, diskuterade lösningar på gemensamma angelägenheter inom områden som arbetarskydd, arbetsförmedling, lönebildning och bostadspolitik måste ha haft viss betydelse för deras bild av vem de själva var och, framförallt, vem motparten var. Min poäng är att det (komplicerade) förtroende som gjorde Saltsjöbadsavtalet möjligt inte, som det verkar i gällande historieskrivning, plötsligt damp ner från himlen rakt in i huvudet på aktörerna. Istället hade de grundats sedan länge på att staten gjort det möjligt för dem att föra en direkt dialog om lösningen på olika gemensamma intressen.

Förtroende är, liksom kultur, historia, mentalitet och slikt en typ av mjuka variabler som många moderna samhällsvetare har skytt. Framförallt har detta gällt de ekonomiska förklaringsmodellerna inom samhällsvetenskaperna som dominerat mycket av diskussionen under de senaste tjugo åren. Dessa går under många namn, t ex ”public choice”, och ”rational choice” och har sedan 1970-talet förutom (givetvis) i den neo-klassiska nationalekonomin, haft stort inflytande även inom sociologi och statsvetenskap. Gemensamt har de sin utgångspunkt i att samhälliga problem ska analyseras utifrån enskilda individers strävan att göra rationella val för att maximera sin egennytta (det finns intressant nog en likhet mellan dessa teorier och marxismens ”intresset ljuger aldrig”). Problemet är att om alla enbart strävar efter att maximera sin egennytta, hur är då samhället, i betydelsen människors samverkan, överhuvudtaget möjligt? Den med nobelpriset 1996 belönade spelteorin har nämligen visat att givet denna utgångspunkt, så kan långsiktigt effektiva lösningar på gemensamma samhällsproblem aldrig uppstå. Om individerna agerar rationellt efter egenintresset kommer de nämligen inte att kunna samarbeta för att åstadkomma effektiva samhällsinstitutioner, dvs den sociala fällan är given.

Förutom arbetsmarknaden så är typiska problem miljöfrågor, försvar, rättsväsende och nästan alla sociala program. Eller frågan om den gemensamma städdagen i radhusområdet där "alla" vet att om "alla" ställer upp så går det kvickt och lätt (och husens värde stiger eftersom området är välskött). I situationer som dessa visar spelteorin att det inte finns något skäl för den enskilde (om han eller hon just agerar rationellt och *egennyttigt*) att bidra, utan istället kommer denne att vilja åka snålskjuts på övrigas ansträngningar vilket gör att den kollektiva nyttigheten inte kommer till stånd.

Ett arbete i spelteorins mera empiriska genre är Elinor Ostroms *Governing the Commons* (Cambridge Univ. Press 1992). Ostrom har undersökt ett välkänt samarbetsproblem som spelteorin ställt, nämligen hanterandet av gemensamma naturresurser. Detta är tillgångar som "alla" har tillgång till (t ex färskvatten, betesängar, fiskevatten) men där situationen är sådan att om "alla" bara ser till sitt egenintresse och utnyttjar tillgången maximalt, så kommer den att sina med resultat att "alla" förlorar. Någon form av institutioner för effektiv reglering måste således till men enligt spelteorin är problemet att dessa inte kan komma till stånd på frivillig väg just genom att nyttjarna ju inte kan lita på varandra att inte i smyg försöka utnyttja resursen ifråga.

Vad Ostrom gjort är att hon undersökt hur människor faktiskt lyckas lösa sådana gemensamma resursproblem världen över, alltifrån vattentäcker i södra Californien till turkiska fiskevatten. Vad hon finner är något helt annat än vad den ekonomiska teorin förutspått. I analysen av hur jordbrukarna i Californien kom att övergå från en alla-mot-alla resursförstörande vattenpumpningssituation till etablerandet av en *frivillig*, självstyrande institution för den gemensamma regleringen av de begränsade vattentillgångarna, anför hon:

I varje flodområde upprättades en frivillig organisation för att åstadkomma ett forum för diskussioner ansikte mot ansikte om gemensamma problem och möjliga handlingsvägar ... Upprättandet av ett forum för diskussioner omformade strukturen på situationen från en i vilken beslut togs oberoende och utan vetskap om vad andra gjorde, till en i vilken individerna diskuterade sina valmöjligheter med varandra. (s 138, översättning BR)

Det är således själva dialogen i beslutssituationen som har en avgörande roll för att förändra individernas syn på vad som ligger i deras egenintresse. De har utifrån sitt kortsiktiga egenintresse motiv att handla osolidariskt, men försatta i en situation där de *personligen* måste argumentera *offentligt* och moraliskt stå till svars för sitt handlande blir de sociala normernas betydelse avgörande för etablerandet av ett effektivt samarbete. Detta är inte att människorna blir renodlade altruister, utan att de omdefinierar sitt egenintresse så att det kommer i samklang med det kollektiva intresset att inte dränera den gemensamma resursen. Detta resultat, att själva beslutssituationens öppna karaktär förändrar beteendet från snäv egoism till samarbete, är centralt därför att det visar att ett av "public choice" skolan centrala postulat är fel, nämligen (såsom det formulerades av nobelpristagaren James Buchanan), att politiskt förtroendevalda uppträder på samma sätt när de beslutar om offentliga åtgärder som de gör när de agerar på en marknad.

En annan central studie inom området är Gary Millers *Managerial Dilemmas. The Political Economy of Hierarchy* (Cambridge 1992). Denna gång är emellertid studieobjektet intressant nog företag. Miller inleder med att visa att i studiet av företag finns det två helt olika skolor. Den ekonomistiska ser på företag som incitamentssystem. Det centrala för ledningen är att skapa ett system av belöningar och bestraffningar som förmår de egenintresserade individerna att agera så att företagets mål blir uppfyllda. Den andra skolan, bestående av beteendevetare, ser istället företaget som en gemensam kultur som hålls samman av starka sociala normer om motivation och tillhörighet och där ledningens uppgift är att inspirera individerna att dela företagets mål och att självant samarbeta för att nå detta. Millers utgångspunkt är förvisso den ekonomiska spelteorin, men vad han lyckas visa med en mängd exempel och modeller är att ekonomernas idé, att det handlar om att skapa "rätt" incitamentsstruktur är ett i grunden omöjligt företag. Orsaken är ett antal från just den rationalistiska spelteorin hämtade "omöjlighetsteorem" som visar att ingen incitamentsstruktur kan konstrueras som kan få egenintresserade aktörer inom företaget att arbeta effektivt och samarbeta med företagets bästa som resultat. Skälet är att ledningen aldrig kan besitta tillräckligt med information för att konstruera ett sådant system. Enklarest kan problemet beskrivas som att om ledningen/förmannen skall styra medarbetarnas arbetsinsats genom ekonomiska incitament, är samma ledning helt beroende av att medarbetarna ger ifrån sig korrekt information om arbetsprocessen. Kruket är att om medarbetarna kan anta att ledningen kommer att använda denna information för att öka arbetstakten etc, kommer de, om de är rationella nyttomaximerare, aldrig att släppa ifrån sig korrekt information. Tvärtom kommer de att i varje läge att söka manipulera denna information, eftersom de vet att ledningen kommer att bruka informationen till deras nackdel. Resultatet blir att varje medarbetare och avdelning kommer bara att se till sin egen nytta istället för till hela företagets, vilket givetvis får förödande konsekvenser för effektiviteten.

Idén om att institutioner skall konstrueras efter en ren incitamentsmodell har även haft stort genomslag i Sverige, t ex i Lindbeckkommissionen och i SNS konjunkturråds idé om den sk normpolitiken. Den bygger emellertid som Miller visat på en fantomidé, nämligen att någon någon gång skulle kunna besitta tillräcklig med information för att för lång tid skapa "rätt" incitamentsstruktur. Detta är inte bara omöjligt, det är, som visade sig med normpolitiken, oftast förödande.

Millers slutsats är, trots att han börjar i den ekonomiska teorin, helt annorlunda. Ledningen ges en fullständigt fundamental roll, nämligen *skapa förtroende* mellan företagets medarbetare, mellan ledning och anställda och mellan dess olika avdelningar. Det personliga moraliska ledarskapet och en samarbetsinriktad organisationskultur blir centrala faktorer för att överkomma det kollektiva agerandets problem också inom företag som agerar på marknader. En strategi som söker bygga enbart på ekonomiska incitament är enligt Miller dömd att misslyckas och han går så långt som att hävda att de företag som lyckas med att skapa ett förtroendefullt samarbetsklimat mellan medarbetare och ledning

alltid kommer att ha en komparativ fördel gentemot de som inte förmår åstadkomma något sådant utan satsar på belöningsystem.

Den slutsats man kan dra blir både ironisk och paradoxal. Om effektiva samhällen, hushållning med naturtillgångar, lönebildningssystem och effektiva företag skall kunna etableras, måste man överge system som bygger på "the economic man". Om individer verkligen skulle bete sig så som dessa ekonomer i allmänhet antar, så kommer varken effektiva samhällsliga institutioner eller effektiva företag att kunna skapas. En hel disciplin vars utgångspunkt är att öka den ekonomiska effektiviteten kan sägas ha valt en axiomatisk utgångspunkt som gör en sådan effektivitet mindre sannolik.

Nyare utveckling inom den ekonomiska teorin själv, bland annat nobelpristagarens Douglas Norths arbeten, har nämligen visat fram till att ekonomisk effektivitet framförallt beror på om man lyckas etablera effektiva samhällsinstitutioner, t ex ett fungerande rättssystem eller ett system för att hushålla med gemensamma naturresurser, eller som i detta fall, ett väl fungerande system för lönebildning. Problemet är "bara" att om individerna agerar på det sätt som den ekonomiska teorin antar, dvs som rationella nyttoximerare, kommer de aldrig att kunna etablera eller vidmakthålla sådana institutioner. De kommer möjligen att önska att sådana institutioner etableras, men eftersom de just är rationella nyttoximerare kommer de att försöka åka snålskjuts på att andra skall bidra till kostnaderna för dessa institutioner, vilket givetvis leder till att inga sådana institutioner alls etableras eller vidmakthålles. För den rationelle nyttoximeraren lönar det sig nämligen *alltid* att inte samarbeta. Antingen samarbetar (och betalar) "alla" andra, och då kommer denne att kunna dra nytta av vad de andra åstadkommer utan att själva betala. Eller (mest troligt) så blir det inget samarbete och då är ju situationen lika illa för alla. I arbetsmarknads- och lönepolitiken är detta ett klassiskt dilemma – alla fackföreningar inser att om alla håller sina löneökningar inom vad produktiviteten tål, så blir det tillväxt istället för inflation. Och alla arbetsgivare tjänar på om de inte genom att socka lönebudet kan dra till sig kvalificerad arbetskraft. Men om de saknar förtroende för varandra kommer de inte att kunna uppnå detta för alla goda lösningar utan istället den typ av inflations- och lönespiral som plågat den svenska arbetsmarknaden sedan mitten av 1970-talet.

En berömd lösning på detta dilemma presenterades av Robert Axelrod i början av 1980-talet. Han visade var att om man *upprepade* antalet spel (dvs samarbetsproblem) av ovanstående slag, så skulle även rationella och egenintresserade individer komma att samarbeta. Han kunde genom experiment visa att de individer som valde att inleda med att söka samarbete och sedan agera på samma sätt som motspelaren, var de som kom bäst ut och att samarbetslösningen då var stabil. Vetskapen att vi kommer att mötas igen gör enligt Axelrod att vi lär oss att kunna lita på varandra.

Tyvärr har Axelrods lösning visat sig inte vara stabil i betydelsen att den självklart skulle väljas av rationella egenintresserade aktörer. Dels är den problematisk så fort det rör sig om mer än två aktörer. Om jag interagerar med *en* person kan jag direkt se om hennes strategi är att samarbeta eller inte och sedan anpassa mitt eget agerande därefter. Om det istället handlar om att samarbeta

med många, t ex frågan om medlemskap i en facklig organisation eller att ställa upp och försvara landet, eller bidra till miljöförbättringar, är det genast svårare. Hur skall jag faktiskt veta om de andra verkligen ställer upp? Som Per Molander visat i sin bok *Akvedukten vid Zaghuan* (Atlantis 1994), så är ett utfall där aktörer av detta slag väljer att aldrig samarbeta det enda långsiktigt stabila utfallet. En grupp rationellt nyttomaximerande individer löper därför mycket stor risk att fastna i en situation där de var och en inser att ett större inslag av samverkan skulle medföra välfärdsvinster för dem alla, men där de likväl inte förmår åstadkomma detta. Den ekonomiska teorin säger här två helt oförenliga saker. Å ena sidan att institutioner för effektivt samarbete behövs, å andra sidan att den typ av aktörer man utgår från inte kommer att kunna skapa sådana institutioner.

En annan av de centrala insikter som kommit från den variant av ekonomisk teori som benämns spelteori är just förekomsten av multipla jämviktslägen (det s k folkteoremet). Sociala och ekonomiska system med likartade grundkaraktäristika förefaller kunna stabilisera sig i helt olika jämviktslägen, t ex vad gäller samarbete eller ej mellan olika folkgrupper (Schweiz vs. f.d. Jugoslavien) eller arbetslöshet vs. inflation. I grunden kan detta förstås som att man lyckas etablera varierande grader av samarbete mellan aktörerna. Vad gäller inflation och tillväxt har t ex uppenbart länder som Schweiz och Österrike sedan början av 1970-talet just genom samarbete mellan arbetsmarknadens parter lyckats etablera ett mera fördelaktigt jämviktsläge i dessa avseenden än vad som varit möjligt i Sverige.

Påfallande ofta lyckas dock människor skapa effektiva samhällsinstitutioner till trots av vad den ekonomiska teorin förutspår. Ett arbete som redan fått status av klassiker är Robert Putnams *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton 1992). Hans forskning handlar varför det demokratiska systemet, fungerar så olika i Italiens 20 olika regioner. Med något undantag är det en nord-syd historia, dvs i norr fungerar demokratin (och ekonomin) avsevärt bättre än i söder.

Putnams studie ger det överraskande resultatet att det är tätheten och tyngden i det lokala organisationsväsendet som är avgörande. Ju mer människorna är organiserade i sångkör, fågelskådarklubbar, idrottsföreningar, osv ju bättre visar det sig att demokratin fungerar. Hans analys går emellertid ett steg till i det att han visar att organisationsväsendets densitet är det som förklarar inte bara varför demokratin fungerar bättre i vissa regioner, utan varför dessa också haft en överlägsen ekonomisk tillväxt. Det är inte ekonomisk tillväxt som ger ett starkt frivilligt organisationsliv, utan tvärtom organisationsväsendet som ger ekonomisk tillväxt.

Förklaringen till detta är enligt Putnam att deltagandet i organisationsväsendet skapar ett *socialt kapital* som innebär att medborgarna mellanhavanden kan bygga på *förtroende*, dvs man vågar samarbeta därför att man hyser förtroende att den andre också kommer att samarbeta. I det frivilliga organisationslivet uppstår ett sammanhållande kitt i form av starka sociala normer om tillit och respekt som underlättar samarbete. Uttryckt i ekonomiska termer minskar det sociala kapitalet transaktionskostnaderna i ekonomin, dvs de kostnader som är

förbundna med att se till att avtal hålles och uppfylls. Konkret handlar det om ifall uppgörelser kan bekräftas genom ett handslag eller om man behöver tjugovis med advokater, bankförsäkringar och evigt komplicerade kontrakt.

Putnams analys har följts upp av Francis Fukuyama i en bok med titeln *Trust*. Fukuyama, som för ett par år sedan gav ut den mycket uppmärksammade boken *The End of History and the Last Man* försöker i boken visa att ekonomiskt framgångsrika länder som Japan, Tyskland och USA, just utmärkts av att historiskt haft ett omfattande socialt kapital av den typ Putnam identifierat.

Ekonomisk effektivitet är således kanske huvudsakligen en biprodukt, dvs (likt förälskelse och sömn) ju intensivare man försöker uppnå det, desto mindre sannolikt att man lyckas just p g a intensiteten i ansträngningen. Ekonomer brukar vanligtvis försvara antagande om den rationella nyttomaximerande individen med att det stämmer till ca 80 procent. Förvisso vore teori som kan förklara så mycket av det mänskliga beteende imponerande. Ett annat sätt att se på dessa 80 procent, särskilt när det gäller byggande av institutioner, är att se problemet som gällde det byggandet av broar för att länka människors agerande. En bro som bara räcker fram till 80 procent är emellertid alltigenom värdelös. Allt som försöker köra på den kommer att ramla ner i avgrunden. Det är i själva verket bättre att sådana broar aldrig bygges.

Om nu den svenska modellen uppstod därför att de inblandade parterna genom en dialog lyckades skapa det nödvändiga förtroendet, när försvann då detta. Kan man säga att den svenska modellen bröt samman p g a att förtroendet mellan de inblandade parterna försvann. Enligt socialpsykologerna har förtroendets uppgång och fall olika karaktär: Det tar lång tid att bygga upp, men när det bryter samman har händelseförloppet en mera snabb och närmast katastrofisk karaktär.

Det är uppenbart för alla som följer arbetsmarknaden att det inte precis är förtroende som idag karakteriserar relationen mellan parterna. Ett exempel får illustrera vad som numera sker. Våren 1995 satte sig ett antal chefekonomer från de båda sidorna ner i en grupp (den s.k. Edin-gruppen) för att gemensamt komma fram till en norm för lönebildningen. En sådan produceras också och en stor presskonferens hölls där enigheten etablerades. Händer skakades och man såg nöjda och glada miner i TV-rutan. Det dröjde emellertid bara 24 timmar till ekonomerna från de olika sidorna gick ut och hävdade att det procenttal man kommit överens om innehöll helt olika saker. Arbetsgivarsidans ekonom hävdade att så mycket redan tagits ut i form av olika avgiftshöjningar, att något utrymme inte alls fanns kvar, en tolkning av överenskommelsen som LO-sidans ekonomer självklart genast bestred. Därefter föll den gemensamma normen i praktiken samman och vi kom återigen tillbaka på ruta noll. Man kan säga att om vi i dessa sammanhang företräds av ekonomer, tenderar de att överlista varandra till en för oss alla suboptimal icke-kooperativ situation. En rimlig hypotes är att om det funnits sådana ekonomer med i Saltsjöbaden 1938, hade detta för Sveriges ekonomiska tillväxt så centrala avtal aldrig blivit till.

Historien om den sekventiella ordning då det *organiserade sociala kapital* som den svenska modellen byggde på raserades återstår att skriva. Det räcker här med att nämna att det svenska samhället sedan början av 1970-talet ideo-

logiskt dominerats av två i grunden ekonomistiska ideologier. Först ut var den leninistiska marxismen med idén om klassarbete som klassförräderi och att "intresset ljuger aldrig". Den följdes snabbt av nyliberalismens budskap om att samhället består av atomiserade individer som i alla lägen agerar efter ett ekonomiskt egenintresse. Intressant är att i Sverige så blev de båda huvudparterna i detta drama, LO och SAF, i hög grad bärare och aktiva spridare av dessa ideologier. Vad det kan ha betytt för möjligheten att vidmakthålla det nödvändiga förtroendet mellan kontrahenterna får än så länge vara spekulativt. Den utfaller för min del negativt.

Ledande neoklassiska ekonomer har de senaste 15 åren beskyllt snart sagt varje grupp för att vara orsaken till Sveriges dåliga ekonomiska utveckling sedan 1970. Politikerna, de offentliga tjänstemännen, intresseorganisationer (särskilt facken), väljarna, bidragstagarna, och nu senast kvinnorna har fått klä skott. Alla dessa kategorier var emellertid väl företrädade även när Sveriges välstånd byggdes. Den enda kategori som *inte* var med när Sveriges gick från armod till överflöd var just den typ av ekonomer som jag här kritiserat, en grupp som till yttermera visso sedan 15 år ökat kraftigt i antal och inflytande. De som är roade av statiska samband får nu, i tillägg till analysen ovan, dra sina egna slutsatser.

Referenser

- Axelrod, Robert, 1984. *The Evolution of Cooperation*. Basic Books.
- de Geer, Hans, 1978. *Rationaliseringsrörelsen i Sverige*. SNS
- Francis Fukuyama, 1995. *Trust*. Free Press.
- Johansson, Anders L, 1989. *Tillväxt och klassarbete*, Tiden.
- Kugelberg, Bertil, 1986. *Från en central utsiktspunkt*. Norstedts.
- Miller, Gary, 1992. *Managerial Dilemmas. The Political Economy of Hierarchy*. Cambridge University Press.
- Molander, Per, 1994. *Akvedukten vid Zaghwan*. Atlantis
- Ostrom, Elinor, 1992. *Governing the Commons*. Cambridge Univ. Press.
- Putnam, Robert, 1992. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Rothstein, Bo, 1992. *Den korporativa staten*, Norstedts.

Översikter och meddelanden

Negativa till EU, positiva till Europa – Gymnasieelevers attityder och inställningar

Inledning

Folkomröstningen 1994 om ett svenskt EU-medlemskap resulterade i ett knappt ja till ett medlemskap i EU. En liten majoritet på 52,3 % av väljarna röstade ja, medan 46,9 % röstade nej (Gilljam & Holmberg 1996:9). De unga väljarnas röstning i EU-omröstningen skilde sig till viss del från andra åldersgrupper. Bland unga män (18-21 år) röstade 50 % ja till ett svenskt EU-medlemskap mot drygt 60 % bland äldre män. Yngre kvinnors inställning skilde sig i större utsträckning från äldre kvinnors, och endast 31 % av de yngre kvinnorna röstade ja till ett svenskt EU-medlemskap, medan nästan 50 % bland de äldre kvinnorna röstade ja (Gilljam 1996:174). Dessa siffror visar på en tendens att ungdomar generellt sett var mer negativa till det svenska EU-medlemskapet än övriga åldersgrupper. Sedan folkomröstningen 1994 har den allmänna opinionen svängt, och idag är inte längre en majoritet av Sveriges befolkning positiva till det svens-

ka medlemskapet i EU. I den senaste Eurobarometern¹ ansåg 32 % av Sveriges befolkning att Sveriges medlemskap i EU var bra och 36 % ansåg att det var dåligt (Eurobarometer Nr 45 1996:10).

I denna studie, ursprungligen genomförd på uppdrag av Carrefour Sydsverige², avser vi främst undersöka ungdomars, eller mer specifikt gymnasieelevers inställningar till EU och Europa, deras syn på ett förenat Europa och Sveriges roll i den europeiska utvecklingen.³ Studiens syfte är således att undersöka inställningen till EU, det svenska EU-medlemskapet, ett förenat Europa och Sveriges roll i Europas utveckling. Detta omfattar en kartläggning av gymnasieelevers attityder i dessa frågor och deras syn på europeiskt samarbete, samt en analys av de faktorer som eventuellt påverkar deras attityder.

Resultatet av undersökningen (tabell 1) visar att gymnasieelever är mycket negativt inställda till EU och det svenska EU-medlemskapet. Nästan hälften av de tillfrågade är negativt inställda till EU som helhet och det svenska EU-medlemskapet samtidigt som endast drygt en femtedel är positivt inställda. Däremot är nästan hälften av de tillfrågade positivt inställda till ett förenat Europa och tre fjärdedelar är positivt inställda till att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling.

Undersökningen utgår ifrån hypoteser, ut-

Tabell 1. Attityder till det svenska EU-medlemskapet, till EU som helhet, till ett förenat Europa och till en aktiv svensk roll i Europas utveckling. (procent).

Attityder till	Positiva	Negativa	Varken eller och ingen uppfattning	Total	N=
Svenskt EU-medlemskap	20	49	31	100	517
EU som helhet	17	47	36	100	518
Ett förenat Europa	49	14	37	100	513
En aktiv svensk roll i Europas utveckling	75	7	18	100	515

vecklade nedan, baserade på strukturella skillnader som observerats i tidigare undersökningar om inställningen till EU och det svenska EU-medlemskapet. Utifrån dessa hypoteser undersöker vi också andra relevanta och kompletterande frågor av intresse. Studien fokuserar på gymnasisters inställning till Sveriges EU-medlemskap och generella attityder till EU och till en eventuell utvidgning av EU, samt attityder till ett förenat Europa i allmänhet, vilket inte nödvändigtvis innebär EU. Dessutom avser studien fånga gymnasieelevers syn på Sveriges roll i Europas framtida utveckling.

Vad kan förklara attityder till det svenska EU-medlemskapet?

Den teoretiska utgångspunkten är baserad på tidigare forskning kring attityder till EU och väljarbeteende. Dessa två perspektiv diskuteras parallellt under ett övergripande teoretiskt ramverk, vilket kan föras tillbaka på attitydskillnader mellan centrum och periferi. Norska EU-forskare har i Johan Galtungs spår visat att EU-motståndare främst förekommer i periferin och att EU-anhängare återfinns i centrum. De personer som finns i centrum beskrivs som resursstarka och följaktligen beskrivs personer i periferin som resurssvaga. I periferin där det största EU-motståndet antas vara, återfinns personer som är bosatta på landsbygden och i mindre tätbefolkade regioner, personer i primärnäringarna, arbetare, lågutbildade, kvinnor samt yngre och äldre personer. I denna studie undersöks det om ett sådant centrum-periferi mönster går att urskilja bland gymnasieungdomar.

Tidigare opinionsundersökningar visar att det inte föreligger några större åsiktsskillnader mellan män och kvinnor när det gäller röstning i riksdagsval och i politiska sakfrågor i allmänhet. Stora åsiktsskillnader förekommer däremot i frågor som rör pornografi, kärnkraft, och något mindre i frågor om sex timmars arbetsdag, könskvoterings och nedskärningar i den offentliga sektorn (Gilljam & Holmberg 1995: 80). I folkomröstningen om

EU 1994 röstade män i högre utsträckning ja till ett svenskt EU-medlemskap än kvinnor (Gilljam 1996: 185). Denna tendens får stöd av Eurobarometern som hävdar att män är mer positivt inställda till EU än kvinnor. Kvinnors mer negativa inställning till EU jämfört med män kan i någon mån förklaras utifrån centrum-periferitesen, där kvinnor ses som mindre resursstarka än män och tillhör periferin, och således i större utsträckning är motståndare till EU. Detta genererar undersökningens första hypotes: *Män på gymnasiet är mer positivt inställda till EU och ett svenskt EU-medlemskap än kvinnor.*

Väljarundersökningar i Sverige i samband med folkomröstningen 1994 visar stora attitydskillnader till EU mellan norra och södra Sverige (Gilljam 1996: 203). I Eurobarometern nr. 45 (1996: 10) ansåg 14 % i mellersta Norrland och 40 % i Sydsverige att det svenska EU-medlemskapet var bra. Attitydskillnaderna mellan det resursstarka och tätbefolkade Sydsverige och den något mer resurssvaga glesbygden i Norrland kan också förstås utifrån centrum-periferitesen. Dessa studier ligger till grund för undersökningens andra hypotes: *Gymnasieelever i norra Sverige är i högre grad negativt inställda till EU och ett svenskt EU-medlemskap jämfört med gymnasieelever i södra Sverige.*

Liknande undersökningar visar en tendens att människor bosatta utanför centralorterna är mindre positiva till EU än människor som är bosatta i centralorten (Gilljam 1996: 203). Denna attitydskillnad är i någon mån klassisk inom centrum-periferiteorin och har således stöd av denna teori. Studiens tredje hypotes baserar sig på denna attitydskillnad: *Gymnasister bosatta utanför centralorten är mindre positiva till EU, och ett svenskt EU-medlemskap än de gymnasieelever som bor i centralorten.*

Analyser av EU-folkomröstningen visar att socioekonomiska faktorer som yrkestillhörighet och utbildning påverkar röstningsbeteendet, vilket också är en väsentlig del av centrum-periferitesen (Gilljam 1996: 178). Den fjärde hypotesen är i någon mån relaterad till detta och baseras på antagandet att det finns en

skillnad i inställning till EU mellan studerande på olika gymnasieprogram: *Gymnasieelever på teoretiska gymnasieprogram har en positivare inställning till EU och ett svenskt EU-medlemskap än elever på praktiska program.*

Således ligger opinions- och attitydundersökningar och centrum-periferiteorin till grund för att identifiera undersökningens oberoende variabler: kön, gymnasieprogram, geografi d v s norra Sverige/södra Sverige, och bostadsort d v s centralort/icke-centralort. Denna studie utesluter inte alternativa tolkningar av skillnader i inställningen till EU, utan visar att ytterligare faktorer kan tänkas påverka inställningen. En negativ attityd till EU kan också bero på t ex nationalism, en stark svensk identitet och/eller liten reseerfarenhet. I undersökningen identifieras ytterligare faktorer som antas kunna påverka inställningen till EU: information om EU-frågor, reseerfarenhet, vilja att studera, arbeta eller bosätta sig i Europa, intresse för samhällsfrågor, politikerförtroende, politisk aktivitetsgrad och betyg i samhällskunskap. Enligt Eurobarometern finns det ett positivt samband mellan kunskapsnivå och stöd för EU. Väljarundersökningen om EU-valet visade på ett positivt samband mellan intresse och kunskap om EU och inställningen till EU, dock framkommer det att sambandet inte är signifikant när det kontrolleras för kön (Oskarson 1996: 218). För att studera om information om EU påverkar inställningen till ett svenskt medlemskap i EU används gymnasiernas subjektiva bedömning av sina kunskaper i EU-relaterade frågor. Vidare antar vi att större reseerfarenhet, större vilja att studera, arbeta eller bosätta sig i Europa, större intresse för samhällsfrågor, större politikerförtroende, högre politisk aktivitetsgrad och bättre betyg är positivt korrelerat med inställningen till EU. Dessa faktorer kan påverka förhållandet till det okända, men kan också vara en fråga om förändrade resurser, vilka båda antas påverka inställningen till EU och EU-medlemskapet.

Undersökningsmaterial

Då studien har genomförts på uppdrag av Carrefour Sydsverige, har Carrefour Sydsverige delvis styrt urvalet av skolor, eftersom de har varit intresserade av att undersöka skolor i sitt närområde. Delvis har valet av skolor styrts av ett vetenskapligt intresse för att studera attitydskillnader till EU och Europa mellan södra och norra Sverige. I folkomröstningen 1994 framkom det att Jämtland och Skåne kan påstås representera två extremfall. Jämtland framstod som ett fäste för motståndet mot EU, medan skåningarna kan karakteriseras som EU-förespråkare. Har man valt två extrempunkter som Skåne och Jämtland kan man, utifrån dessa extremers gemensamma mönster och trender, generalisera för hela Sverige. Det är dock inte fråga om något representativt urval i strikt statistisk mening, men det är rimligt att mot bakgrund av de två extremfallen ändå ha en hög generaliseringsambition med avseende på svenska gymnasisters inställning till EU och Europa.

Till skillnad från traditionella väljarundersökningar studeras här gymnasieungdomar som inte var röstberättigade vid folkomröstningen 1994 om ett svenskt medlemskap i EU, och som dessutom ännu inte har röstat i allmänna val. Undersökningen grundas på en enkät baserad på idéer hämtade från bl a Eurobarometern och SOM-institutets undersökningar.

Undersökningen gjordes i april månad 1997, och bygger på en totalgrupp på 1112 elever i gymnasiets årskurs tre på tre gymnasieskolor, varav två finns i Skåne, Friborgskolan i Simrishamn och Österportskolan i Ystad, och en i Jämtland, Palm Crantz skolan i Östersund.⁴ Av totalgruppen gjordes ett urval på 620 elever, och denna population är representativ för varje skola, och av denna grupp deltog 519 gymnasieelever i undersökningen. Ett visst bortfall bör uppmärksammas. På Palm Crantz skolan var en del av gymnasierna ute och praktiserade vid det tillfället som enkätundersökningen gjordes. Detta bortfall påverkar inte studien nämnvärt, eftersom fördelningen mellan de avgörande variablerna är

jämn, och representativ i förhållande till totalpopulationen i respektive skola.

I stor utsträckning undviks mer specialiserade sakfrågor i enkäten och istället koncentreras undersökningen på övergripande frågor som rör EU och Europa. Således ställs inte objektiva faktafrågor för att utröna hur stor gymnasisternas kunskap om EU faktiskt är. Orsaken är att det är komplicerat att formulera heltäckande och samtidigt djupgående frågor som ger en adekvat bild av gymnasisternas kunskapsnivå. Samtidigt ville vi inte att gymnasisterna skulle uppleva enkäten som ett kunskapstest.

Uppdelningen av de oberoende faktorerna kräver en kortare förklaring. När det gäller förklaringsfaktorn program har vi delat in gymnasieeleverna i två grupper; studerande på teoretiskt program och studerande på praktiskt program. Till de studerande på teoretiskt program hör de som läser samhällsvetenskapligt eller naturvetenskapligt program, oavsett gren. Övriga räknas som studerande på praktiskt program. Vi har också indelat bostadsort i två grupper; boende i centralorten, d v s Simrishamn, Ystad och Östersund och övriga, d v s de som inte bor i centralorten.

Attityder till det svenska EU-medlemskapet

För att utreda gymnasieelevernas inställningen till Sveriges medlemskap i EU ställdes frågan: *Är du generellt sett positivt eller negativt inställd till ett svenskt medlemskap i EU?*

Resultaten (tabell 2) följer i stort sett de fyra hypoteser vi utgår ifrån. Undersökningen visar att män, skåningar, studerande på teoretiskt program är de grupper som är mest positiva till ett svenskt EU-medlemskap. Kontrolleras de olika variablerna mot varandra kvarstår sambanden i mycket stor utsträckning. Intressant att notera är att ingen av de 48 undersökta kvinnorna på praktisk linje i Jämtland är positiv till EU, och hela 81 % är negativa.

Studien visar vidare att gymnasieelever med stor *reseerfarenhet* och de som planerar att någon gång *bo, studera eller arbeta* i något annat europeiskt land än Sverige i högre grad är positiva till EU-medlemskapet. Resultatet består vid kontroll för kön, program, län och bostadsort.

Hur informerad man är om EU påverkar attityden till EU-medlemskapet. Det är tydligt att ju mer välinformerad man är desto klarare ställningstagande gör gymnasisterna i frågan om Sveriges EU-medlemskap, d v s gymnasieeleverna blir både mer positiva och mer negativa ju mer välinformerade de uppger sig vara. Ökad EU-information påverkar stude-

Tabell 2. Gymnasieelevers inställning till det svenska EU-medlemskapet, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	20	49	24	7	100	517
Kön						
man	28	41	23	9	100	222
kvinna	14	55	25	6	100	294
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	28	43	25	5	100	255
praktiskt program	13	55	23	9	100	261
Nord-syd						
Skåne	24	44	25	7	100	352
Jämtland	12	60	21	8	100	165
Bostadsort						
centralort	24	44	25	7	100	229
utanför centralort	18	53	23	6	100	279

rande på teoretiska och på praktiska program olika. Studerande på de teoretiska programmen blir både mer positiva och mer negativa i ungefär samma utsträckning ju mer information de anser sig besitta. Däremot förändras den positiva inställningen mycket litet i gruppen som studerar på praktiska program, men de blir däremot markant mer negativa ju mer välinformerade de anser sig vara. Män och kvinnor påverkas olika av ökad EU-information. Män blir mer positiva och mer negativa ju mer välinformerade de är, medan kvinnor blir mindre positiva och mer negativa ju mer välinformerade de är. Vid kontroll för län framkommer det att både skåningar och jämtlänningar blir mer positiva men även mer negativa till det svenska EU-medlemskapet ju mer välinformerade de är. Ett stort intresse för samhällsfrågor gör att gymnasisterna i större utsträckning tar ställning i EU-frågor, samtidigt som de blir positivare till ett svenskt medlemskap i EU ju större samhällsintresse de har. Däremot har *betyg* inte någon större effekt, framför allt inte när kontroll görs för andra faktorer. Inte heller hur hög *politisk aktivitetsgrad* gymnasieeleverna har spelar någon större roll för inställningen till det svenska EU-medlemskapet.

Politikerförtroende är ytterligare en faktor av intresse för att förstå gymnasieelevers attityder till det svenska EU-medlemskapet. Ju högre politikerförtroende desto positivare är

gymnasisterna och ju mindre förtroende de har desto negativare är de. Endast 1 % av gymnasisterna uppger att de har mycket stort förtroende för politiker och 9 % har ganska stort förtroende. Däremot är det 41 % av gymnasieeleverna som uppger att de har ganska litet förtroende för politiker, 28 % har mycket litet förtroende, och 15 % har inget förtroende för politiker.⁵ Sambandet finns kvar vid kontroll för kön, län, program och bostadsort. Det bristande politikerförtroendet bland gymnasieungdomar är anmärkningsvärt, och det avspeglar sig också i missnöjet med de politiska partierna eftersom 48 % av gymnasisterna inte angav någon partitillhörighet.

Attityder till EU som helhet

För att få en större kunskap om gymnasisternas generella attityd till EU, kompletterades undersökningen med en fråga om inställningen till EU som helhet. Följande fråga ställdes till gymnasieungdomar för att utröna deras inställning till EU: *Är du positivt eller negativt inställd till EU som helhet?*

De strukturella skillnaderna (tabell 3) är i stort sett de samma som i fråga om inställningen till det svenska EU-medlemskapet: män är mer positiva till EU än kvinnor; skåningar är mer positiva jämfört med jämtar; elever på teoretiskt program är mer positiva jämfört med

Tabell 3. Gymnasieelevers inställning till EU som helhet, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	17	47	27	9	100	518
Kön						
man	24	40	26	10	100	223
kvinna	12	52	28	9	100	294
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	25	40	29	6	100	255
praktiskt program	10	53	25	12	100	262
Nord-syd						
Skåne	21	39	31	9	100	353
Jämtland	9	64	19	9	100	165
Bostadsort						
centralort	20	42	29	8	100	230
utanför centralort	15	51	25	10	100	279

elever på praktiskt program; och gymnasie- ungdomar som är bosatta på centralorten är något mer positiva till EU som helhet jämfört med de som är bosatta utanför centralorten.

I undersökningen tillfrågas gymnasieeleverna också om hur de ser på EUs eventuella utvidgning. För att utreda detta ställdes frågan: *Hur ser du på EUs eventuella utvidgning till att inkludera flera länder?* Den största gruppen omfattar motståndare till hela EU-projektet (32 %). Våldigt få vill minska EU (4 %), något fler vill behålla EU oförändrat (7 %), och ytterligare fler vill utöka EU till att inkludera vissa andra länder i Europa (15 %) eller till att inkludera alla länder i Europa (16 %).

De strukturella skillnaderna är små i frågan om inställningen till *EUs eventuella utvidgning*. Betydligt fler av EU-anhängarna än EU-motståndarna vill utöka EUs medlemsländer. Intressant att notera är dock att det inte finns någon större skillnad mellan Skåne och Jämtland och relativt små skillnader mellan män och kvinnor i inställningen till att utvidga EU till att inkludera alla länder i Europa, medan det fortfarande finns stora skillnader mellan teoretiskt och praktiskt program.

Ytterligare ett antal faktorer påverkar attityderna till EU som helhet och till EUs eventuella utvidgning. *Reseerfarenhet, om man planerar att bo, studera eller arbeta utomlands, samt gymnasisters förtroende för politiker* är faktorer som påverkar inställningen till EU och till EUs eventuella utvidgning. De gymnasister som uppger att de har stor reseerfarenhet, kan tänka sig att bo, studera eller arbeta utomlands eller har stort förtroende för politiker är också i högre grad positiva till EU och till att utvidga EU. Ökad *information* om EU påverkar inställningen till EU som helhet och till en eventuell utvidgning av EU. Precis som när det gäller inställningen till det svenska EU-medlemskapet tar de som uppger att de är välinformerade i högre grad tagit ställning i frågan. *Samhällsintresse* påverkar inställningen till EU som helhet och till EUs eventuella expansion. Ett större intresse för samhällsfrågor leder i allmänhet till att gymnasisterna i högre grad tar ställning i frågan och att

de är mer positiva till EU. Varken *betyg* eller *politisk aktivitetsgrad* har någon effekt på inställningen till EU som helhet eller EUs eventuella utvidgning. Faktorena har betydelse för inställningen till EU, och EUs eventuella utvidgning, även då man kontrollerar för kön, program, landskap och bostadsort.

Attityder till ett förenat Europa

Med en varierad frågeställning försökte vi tyda om det är EU som institution som upplevs som negativ eller om det är tanken på ett förenat Europa som eleverna är negativt inställda till. Frågan som ställdes var: *Är du positivt eller negativt inställd till ett förenat Europa i allmänhet, vilket inte nödvändigtvis innebär EU?*

Undersökningsresultaten (tabell 4) visar att beträffande inställningen till ett förenat Europa är det små attitydskillnader mellan könen, mellan boende i norr eller söder, och mellan boende på centralort eller icke-centralort. Det är intressant att notera kvinnornas markant positivare inställning till ett förenat Europa jämfört med den negativa attityden till ett svenskt EU-medlemskap, och till EU som helhet. Attitydskillnaderna mellan norr och söder i frågan är ganska små. I frågan om ett förenat Europa har jämtländska gymnasister en nästan lika positiv attityd som de skånska och dessutom visar undersökningen att de är mindre negativa. Jämtländska män är till och med något mer positiva till ett förenat Europa än män i Skåne (53 % respektive 52 %), medan jämtländska kvinnor är något mindre positiva än kvinnor i Skåne (44 % respektive 48 %). Fortfarande kvarstår stora attitydskillnader mellan elever på de olika gymnasieinriktningarna. Elever på teoretiskt program är i högre grad positivt inställda och i mindre grad negativt inställda till ett förenat Europa jämfört med eleverna på praktiskt program, och det är dubbelt så många elever på praktiskt program jämfört med teoretiskt program som uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. Undersökningen visar att det inte existerar några väsentliga skillnader mellan dem

Tabell 4. Gymnasieelevers inställning till ett förenat Europa, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Positiva	Negativa	Varken eller	Vet inte	Total	N=
Totalt	49	14	21	16	100	513
Kön						
man	52	16	19	12	100	222
kvinna	46	12	24	18	100	290
Gymnasieprogram						
teoretiskt program	63	10	18	10	100	253
praktiskt program	36	19	24	22	100	259
Nord-syd						
Skåne	50	12	19	13	100	350
Jämtland	47	12	20	21	100	163
Bostadsort						
centralort	51	15	19	15	100	228
utanför centralort	47	13	24	16	100	276

som är bosatta i en centralort och de som är bosatta utanför centralorten i denna fråga.

Ungdomar med stor *reseerfarenhet* är i större utsträckning positiva till ett förenat Europa jämfört med dem som har en liten reseerfarenhet, och av de som tror att de kommer att *bosätta sig, studera eller arbeta* i Europa är mer än hälften positiva till ett förenat Europa, jämfört med de som inte tror att de kommer att bosätta sig, studera i Europa. Undersökningen visar också att ungdomar med stort *politikerförtroende* har en positivare attityd till ett förenat Europa jämfört med de som har litet eller mycket litet förtroende för politiker. Vidare visar studien att gymnasieungdomar med stort *samhällsintresse* är mycket positiva till ett förenat Europa, och de med ett litet samhällsintresse är något mindre positiva. Gymnasieelevernas *betyg i samhällskunskap* spelar en viss roll för inställningen till ett förenat Europa. Dessa variabler påverkar även vid kontroll för kön, program, län och bostadsort. Däremot påverkar inte den *politiska aktivitetsgraden* inställningen till ett förenat Europa.

Attityder till en aktiv svensk roll i Europas utveckling

Hur ställer sig gymnasister till en aktiv svensk roll i Europas utveckling? För att studera om

inställningen till detta på något sätt kan vara relaterat till attityder till ett svenskt EU-medlemskap, till EU som helhet och till ett förenat Europa ställdes frågan: *Bör Sverige spela en aktiv roll i Europas utveckling?*

Det kan konstateras att en överväldigande majoritet av gymnasisterna anser att Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling (tabell 5). I jämförelse med de tidigare frågeställningarna har kvinnor nu en positivare inställning än män till en aktiv svensk roll i Europas utveckling. Kön, landskap eller bostadsort har inget starkare förklaringsvärde för inställningen till Sveriges roll i Europa. Däremot kan en negativ inställning förklaras av att eleven studerar på ett praktiskt gymnasieprogram.

Av övriga faktorer har stor *reseerfarenhet*, *viljan att bo, arbeta eller studera* i Europa, ett stort *samhällsintresse*, högt *politikerförtroende* och högt *betyg* en positiv effekt på inställningen till att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. *Politisk aktivitetsgrad* spelar däremot inte någon större roll för inställning till om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Mönstret kvarstår vid kontroll för program, län och i stort sett också för kön. *Politikerförtroendet* tenderar att ha en större effekt på män än på kvinnor.

Tabell 5. Gymnasieelevers inställning till om Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling, kontroll för kön, gymnasieprogram, landskap och bostadsort (procent).

Gymnasieelever	Ja	Nej	Ingen uppfattning	Total	N=
Totalt	75	7	18	100	515
Kön					
man	74	8	18	100	223
kvinna	77	5	18	100	291
Gymnasieprogram					
teoretiskt program	86	2	12	100	255
praktiskt program	65	11	24	100	259
Nord-syd					
Skåne	76	8	17	100	351
Jämtland	74	4	22	100	164
Bostadsort					
centralort	76	6	18	100	227
utanför centralort	75	8	17	100	279

Identitet, tillhörighetskänsla och inställningen till EU och Europa

I studien av gymnasieelevers inställning till EU, ett svenskt EU-medlemskap, ett förenat Europa och en aktiv svensk roll i Europas utveckling ville vi också undersöka alternativa faktorer som möjligen kan påverka attityderna. De två faktorer som vi studerar är identitet och tillhörighetskänsla. Frågan om identitet var formulerad som: *Hur tror du att du kommer att se på dig själv i framtiden?* Gymnasieeleverna kunde välja mellan att svara att de kände sig som a) "svensk", b) som främst "svensk" men också "europé", c) som främst "europé", men också "svensk", d) som "europé", eller e) inget av de ovanstående. Störst antal av de tillfrågade identifierar sig som enbart "svensk" (45%), följd av 36% som anser sig vara "svensk men också europé". En mycket stor majoritet ser sig följaktligen som huvudsakligen "svenskar". Ett mycket litet antal av de tillfrågade ser sig som "europé men också svensk" och enbart som "europé".

Av de som kände sig som enbart "svenskar" var endast en tiondel positivt inställda till ett svenskt EU-medlemskap, medan 62% i samma grupp var negativt inställda till EU-medlemskapet. Av de som ansåg sig som främst "svenskar men också européer" steg den positiva inställningen till EU-medlemskapet kraf-

tigt, medan andelen negativa sjönk markant. Denna tendens fortsätter ju mer "europé" man anser sig vara. Dessa grupper är dock små och några allt för långtgående slutsatser skall inte dras utifrån detta. Således verkar det finnas en stark motsättning mellan att uppfatta sig som "svensk" och att vara positiv till det svenska EU-medlemskapet. Frågan är dock om man anser sig vara "svensk" för att man är negativ till EU-medlemskapet eller om man är negativ till EU-medlemskapet för att man är "svensk". Även inställningen till EU, till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling påverkas av vad gymnasieungdomarna identifierar sig som. De ungdomar som identifierar sig som "svenskar" är i större utsträckning mindre positiva och mer negativt inställda till de ovan nämnda frågor. Som exempel kan nämnas att drygt tre fjärdedelar av dem som är negativa till ett förenat Europa och att Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling identifierar sig som "svenskar".

Identitetsfrågan kompletterades med en fråga om gymnasisternas tillhörighetskänsla. Frågan ställdes som: *Människor kan känna olika grad av tillhörighet till sin kommun, landskap, Sverige, EU och Europa. Hur stor/liten tillhörighetskänsla har du för din kommun, Skåne/Jämtland, Sverige, EU och Europa?* Det var alltså möjligt att känna stor tillhörighetskänsla för samtliga fem.

Tendensen att betona identiteten som endast "svensk" och i högre grad vara negativ till Sveriges EU-medlemskap finns överraskande nog inte kvar när vi studerar tillhörighetskänslan för Sverige och inställningen till EU-medlemskapet (tabell 6). Att man har stor eller liten tillhörighetskänsla till Sverige påverkar inte åsikten om Sveriges EU-medlemskap. Inte heller spelar tillhörighetskänslan till Sverige någon roll för om man är positivt eller negativt inställd till EU, ett förenat Europa eller om Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling. Tillhörighetskänslan till sitt landskap har inte heller någon effekt på ovanstående faktorer. Dessa resultat implicerar att identifikationen som "svensk" bättre förklaras av att man är negativ inställd till EU-medlemskapet än att man är negativ inställd till EU-medlemskapet för att man är "svensk". Men identiteten påverkar också inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktiv i Europas utveckling, vilket inte tillhörighetskänslan gör. Därför skulle detta kunna tolkas som att de som känner sig som "svenskar" i mindre utsträckning är intresserade av att Sverige skall delta i Europapolitiken, oberoende av vilken form detta samarbete tar. Detta skulle kunna ses som en rädsla för det okända eller en vilja att bevara vår nationella självbestämmanderätt. Som tidigare konstaterats finns det ingen motsättning mellan tillhörighetskänslan till olika sammanslutningar. Man kan därför känna en stor tillhörighetskänsla för Sverige, och en stor tillhörighetskänsla till sitt landskap, EU och Europa, samtidigt som inställningen till det svenska EU-medlemskapet inte påverkas. Identitetsuppfattningen bör därför

ses som starkare och mer polariserad och relaterad till EU-inställningen och övriga attityder än tillhörighetskänslan, vilket delvis beror på frågeställningen. Den slutsats som eventuellt kan dras är att i den negativa inställningen till det svenska EU-medlemskapet finns en betoning på att se sig som "svensk", där sambandsriktningen är svår att fastställa.

De olika faktorernas förklaringsvärde

Vilken eller vilka av de olika faktorerna har störst förklaringskraft för att förklara inställningen till EU, Europa och om Sverige skall vara aktivt i Europas utveckling?

Vi har använt två metoder för att fastställa vilka förklaringsvärden de olika faktorerna har. Den första metoden har vi kallat för gruppanalys och den andra är diskriminantanalys. Den första är något exaktare, men det är svårare att göra långtgående jämförelser för då man jämför fler än tre variabler med varandra, eftersom grupperna blir så små och därmed statistiskt osäkra. Diskriminantanalysen är bättre då man vill jämföra flera variabler med varandra.

Gruppanalys (se Hellevik 1980): För att räkna ut vilken av de olika oberoende variablerna som har störst effekt på attityderna har vi till att börja med har vi delat in gymnasieungdomarna i grupper, beroende på vad vi vill undersöka. Vi har kontrollerat de tre av våra fyra utgångshypoteser som vi utifrån tabellerna kunde utläsa hade störst påverkan, nämligen program, kön och nord-syd aspekten, på inställningen till det svenska EU-medlemskapet

Tabell 6. Gymnasieelevers tillhörighetskänsla till kommun, landskap, Sverige, EU och Europa (procent).

Gymnasieelever	Stor	Ganska stor	Ganska liten	Liten	Ingen alls	Ingen uppfattn.	Total	N=
Kommun	16	28	22	18	11	5	100	513
Landskap	35	33	13	11	5	5	100	514
Sverige	32	42	12	7	2	5	100	511
EU	2	7	19	27	36	10	100	509
Europa	8	25	34	18	7	8	100	510

och EU. Vi har även använt variablerna för att studera inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Inledningsvis delar vi in ungdomarna i åtta grupper, baserade på kön, program och län (t ex män i Skåne studerande på teoretiska program är en grupp). För att räkna ut vilken förklaringskraft varje faktor har i procent, har vi först räknat ut differensen för de åtta grupperna mellan de som är positiva och de som är negativa till frågorna. Därefter beräknas t ex programeffekten genom att räkna ut skillnaden i differensen för män på teoretiska program med män på praktiska program i Skåne, män på teoretiska program med män på praktiska program i Jämtland, kvinnor på teoretiska program med kvinnor på praktiska program i Skåne samt kvinnor på teoretiska program med kvinnor på praktiska program i Jämtland. Denna slutliga differens divideras sedan med fyra för att få fram medelvärdet och därmed ser vi hur stor påverkan program har på attitydskillnaderna. Därefter räknas effekterna för kön och län ut på liknande sätt.

Diskriminantanalys: Vi använder här de ungdomar som är positivt respektive negativt inställda till de undersökta frågorna. Därefter har vi utifrån olika strukturer försökt fastställa med vilken sannolikhet de hamnar i den positiva eller den negativa gruppen och hur mycket faktorerna påverkar vilken grupp man hamnar i. Antalet rätt klassificerade fall bör överstiga 50 % eftersom det annars kan härledas till slumpen.

I diskriminantanalysen utgår vi från två alternativ. I alternativ ett har vi använt variablerna kön, nord-syd, program, boendeort, reseerfarenhet, viljan att bo, studera eller arbeta utomlands, intresse för samhällsfrågor, information om EU, politikerförtroende, betyg, politisk aktivitetsgrad och identitet. I det andra alternativet har vi tagit bort identitet och politikerförtroende. Orsaken till att vi har uteslutit identitet är att det, som diskuterades ovan, kan vara vanskligt att förklara attityder med attityder. Politikerförtroende har vi också uteslutit eftersom det innebär att fler av de undersökta eleverna då kommer med i analysen. När vi använder politikerförtroende har vi nämligen

tagit bort de som angav ingen uppfattning i frågan. Vi har också tagit bort EU-information när vi undersöker inställningen till ett förenat Europa och om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. Minustecken på variablerna indikerar att de grupper som vi, utifrån våra uppställda hypoteser betraktar som positiva, är negativa enligt diskriminantanalysen. T ex i tabell 10 i appendix angående frågan om ett förenat Europa har kön ett minustecken, vilket betyder att kvinnor klassificeras som mer positiva än män. Ju högre värde (diskriminantkoefficient) på faktorerna desto större förklaringskraft har de, men hänsyn måste också tas till den siffra som anger antal rätt klassificerade fall.

Vid en jämförelse mellan kön, län och program enligt gruppanalysen visar resultatet att dessa faktorer påverkar attityden till det svenska EU-medlemskapet. Kön och program är dock de starkast förklarande faktorerna (se tabell 7 i appendix). Vidare slår program mer än kön i Skåne, medan i Jämtland är kön den viktigaste förklaringsfaktorn. Diskriminantanalysen visar att identitet och reseerfarenhet kraftigt påverkar inställningen till det svenska EU-medlemskapet (se tabell 8 i appendix). Av de fyra ursprungliga hypoteserna visar kön och program starkast förklaringskraft.

Även i fråga om *EU som helhet* visar resultatet från gruppanalysen att dessa tre faktorer har ett stort förklaringsvärde. Skillnaden mellan Skåne och Jämtland är den mest framträdande, följt av program och kön (se tabell 7 i appendix). Diskriminantanalysen visar att identitet och reseerfarenhet är de starkaste förklaringsfaktorerna, även i fråga om EU som helhet. Vidare visar analysen att program och nord-syd har i stort sett samma förklaringsvärde, och dessa faktorer har ett starkare förklaringsvärde än könsfaktorn (se tabell 9 i appendix).

Som tidigare diskuterats och som också framkommer i gruppanalysen, påverkar inte nord-sydaspekten inställningen till ett förenat Europa. Kön spelar en viss roll för attityden till ett förenat Europa, men är en betydligt svagare förklaringsfaktor jämfört med inställningen till EU och det svenska EU-medlem-

skapet (se tabell 7 i appendix). Attitydskillnaderna i frågan om ett förenat Europa förklaras i betydande grad av programvariabeln. Identitet och program är enligt diskriminantanalysen de två mest betydande förklaringsvariablerna för att förklara attitydskillnader till ett förenat Europa. Variablerna kön och nord-syd har förlorat nästan all förklaringskraft i denna fråga (se tabell 10 i appendix).

Enligt gruppanalysen påverkar inte nord-syd faktorn attityden till om *Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling*, däremot är program en stark förklaringsfaktor (se tabell 7 i appendix). Könsfaktorn är av intresse så till vida att det framkommer att kvinnor till är något mer positiva än män, i frågan om Sveriges aktiva roll i Europas utveckling. Denna positiva attityd kan kontrasteras med den negativa kvinnliga inställningen i fråga om det svenska EU-medlemskapet, EU som helhet och den eventuella utvidgningen av EU. Beträffande attityder till Sveriges roll i Europas utveckling kan den enligt diskriminantanalysen till stor del förklaras av variabelerna program och politikerförtroende (se tabell 11 i appendix). Kön och län har kvar en viss förklaringskraft, men dominerar inte.

Avslutande diskussion

Vilka attitydskillnader finns mellan inställningen till EU, EUs utvidgning och det svenska EU-medlemskapet, attityder till ett förenat Europa och en aktiv roll för Sverige i Europas utveckling och vad kan de bero på?

Det finns en stor korrelation mellan gymnasisternas inställning till EU som helhet och inställningen till det svenska EU-medlemskapet. Markant fler gymnasister (49 %) är positivt inställda till ett förenat Europa jämfört med de som är positivt inställda till svenskt EU-medlemskap (20 %) och till EU som helhet. Det är främst kvinnor och jämtlänningar som har en positivare inställning i frågan om ett förenat Europa, jämfört med deras syn på ett svenskt EU-medlemskap och på EU som helhet. Däremot är skillnader i attityder mellan studerande på teoretiskt och praktiskt pro-

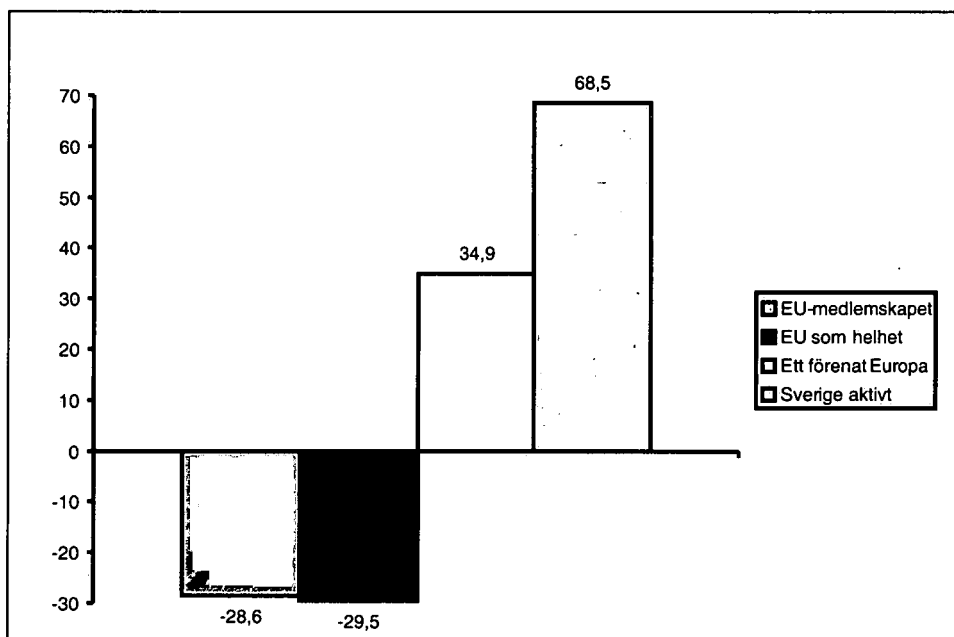
gram fortfarande stor. Av dem som är negativa till det svenska EU-medlemskapet är 39 % positiva och 21 % negativa till ett förenat Europa.

En ganska stor majoritet (68 %) av de som är negativa till Sveriges EU-medlemskap anser att Sverige bör spela en aktiv roll i Europas utveckling och endast 10 % av de negativa anser att Sverige inte bör spela en aktiv roll. Bland de positiva till EU-medlemskapet anser 92 % att Sverige bör spela en aktiv roll i den europeiska utvecklingen. En mycket stor majoritet (87 %) av de som är positiva till ett förenat Europa tycker också att Sverige bör spela en roll i Europas utveckling.

Undersökningen visar således att när vi lämnar den institutionella fokusen d v s EU ökar stödet för ett enat Europa, och väljer vi sedan ett mer obundet aktörsperspektiv så stiger stödet ytterligare för en aktiv svensk roll i Europas utveckling. Förändringarna i inställningen visar också, att ju mer Sveriges roll lämnas odefinierad och villkoren för det svenska deltagandet lämnas öppna, så ökar stödet för ett svenskt deltagande i den europeiska politiken. Samtidigt som man rör sig bort från EU-perspektivet minskar betydelsen av variabelerna kön och nord-syd, medan program fortfarande har en betydande påverkan.

Centrum-periferi

Det finns mycket stora strukturella skillnader mellan olika grupper av gymnasieungdomar i deras inställning till EU och det svenska EU-medlemskapet. Skarpa skiljelinjer finns mellan vad som enligt centrum-periferitesen betraktas som resursstarka och resurssvaga grupper. De resursstarka är positiva till EU och EU-medlemskapet och de resurssvaga är negativa. Det skall dock påpekas att det endast är grupper mycket nära centrum som är mer positivt än negativt inställda till EU och det svenska medlemskapet i EU. Centrum-periferidistinktionen blir mindre tydlig när frågor om ett förenat Europa och om Sverige skall vara aktiv i Europas utveckling diskuteras. Grupper betraktade som resurssvaga, t ex studerande på praktiskt program, de som har ett

Figur 1. Differens mellan positiva och negativa.

litet politikerförtroende och ett litet samhällsintresse, förblir emellertid i högre grad negativa.

Information

Finns det ett samband mellan inställning till EU och den information gymnasister anser sig ha om EU relaterade frågor? Resultatet visar att ökad information om EU och ett ökat ställningstagande i frågorna om EU, ett svenskt EU-medlemskap och EUs eventuella utvidgning är positivt korrelerade. Frågan är i vilken riktning kausalsambandet går. Tar man ställning i EU-frågan först och informerar man sig därefter, eller tar man ställning i EU-frågan för att man är välinformerad. I det förra fallet innebär det att EU-information inte kan förklara attityder, såvida inte attityderna förändras efter inhämtandet av informationen. I det senare fallet spelar däremot EU-informationen en tydligare roll för attityderna. Undersökningen visar att ökad information om EU leder till att gymnasister i större utsträckning tar ställning för eller emot EU och EU-med-

lemskapet, men vilken man attityd man intar skiftar mellan olika grupper. Resurssvaga grupper som befinner sig i periferin blir mer negativa till EU ju mer information de anser sig ha, medan grupper i nära centrum blir mer positivt inställda. Undersökningen har också visat att kvinnor och studerande på praktiskt program i mycket hög utsträckning blir mer negativt inställda till EU och EU-medlemskapet ju mer välinformerade de är, medan deras positiva inställning inte förändras nämnvärt. Detta mönster finns också i den grupp som har liten reseerfarenhet. Män, studerande på teoretiskt program och gymnasister med stor reseerfarenhet blir något mer positiva än mer negativa. Däremot finns inte några skillnader i EU-informationens betydelse beroende på om man bor i norra eller södra Sverige eller om man är villig att bosätta sig, studera eller arbeta i Europa.

Slutsatser

Undersökningen har visat att det finns ett mycket stort motstånd både mot EU och det

svenska EU-medlemskapet bland gymnasieelever i årskurs tre. Dessutom är tillhörighetskänslan till EU utomordentligt svag. Allt detta tyder på ett djupt misstroende mot EU, vilket naturligtvis är uppseendeväckande. Av de undersökta gymnasieeleverna är endast en femtedel positiva, nästan hälften är negativa och en tredjedel känner ingen tillhörighet alls till den politiska och ekonomiska gemenskap i vilken Sverige är medlem. I ytterligare ett avseende är resultatet uppseendeväckande. De grupper som uppvisar en positivare inställning till EU och EU-medlemskapet är de som utifrån centrum-periferi tesen ses som resursstarka. Resurssvaga individer ser ingen plats för sig själva i EU, som uppenbarligen uppfattas som ett system på kollisionkurs med de grundtankar som finns i den svenska välfärdsstaten. Den negativa inställningen är då inte bara en isolerad reaktion riktad mot EU, utan attityden är formad med utgångspunkt från Sverige. Detta är också vad som avtecknar sig i undersökningen. Gymnasieeleverna är inte främmande för ett förenat Europa eller att Sverige skall delta i Europas utveckling, tvärtom. Detta kan tolkas som att om Sverige skall vara inblandad i den europeiska utvecklingen skall det ske på Sveriges villkor. Detta verkar inte vara en orimlig tolkning av attityderna. Visst kan man också tolka in en rädsla för det okända i motståndet mot EU och EU-medlemskapet, men stödet för ett förenat Europa och att Sverige bör vara aktivt i den europeiska utvecklingen visar att det snarare är en fråga om skillnader om resurser eller en rädsla för att de principer den svenska välfärdsstaten bygger på skall urholkas. Detta behöver inte nödvändigtvis innebära okunnighet eller rädsla för det okända, utan istället en medvetenhet eller tolkning av vad EU-medlemskapet innebär. Då kan de negativa attityderna istället härledas från en rädsla för det annorlunda eller för den politik EU uppfattas representera. EU-motståndet kan också ses som en allmän missnöjesyttring, mot de svenska politikerna och i förlängningen mot EU.

Sammanfattning

Undersökningen visar att gymnasieelever har en mycket negativ inställning till den Europeiska Unionen och Sveriges medlemskap i densamma. Det finns stora attitydskillnader mellan gymnasieeleverna i inställningen till EU och det svenska EU-medlemskapet. Grupper som enligt centrum-periferitesen återfinns i centrum är mer positivt och mindre negativt inställda till EU och det svenska EU-medlemskapet, än grupper längre bort från centrum. När det gäller inställningen till ett förenat Europa är gymnasieeleverna mer positivt än negativt inställda och en stor majoritet anser att Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling. I dessa frågor finns inte något tydligt centrum-periferimönster, utan istället kan man utläsa att inställningarna påverkas av hur man känner sig inför något som är okänt och i förhållande till EU och EU-medlemskapet, dvs att Sveriges deltagande i EU och Europas framtida utveckling skall ske på Sveriges villkor. Därför kan missnöjet mot EU och EU-medlemskapet ses som en skepsis mot den politik som EU uppfattas stå för och detta manifesteras av en rädsla för eller ovilja mot det annorlunda.

Per Janson – Annika Mårtensson

Noter

1. Eurobarometer nr 45 (1996) s.10. Eurobarometern är en folkopinionsundersökning som genomförs i EUs medlemsstater två gånger om året av Directorate-General X (DG X) under EU kommissionen.
2. Carrefour är ett regionalt informationskontor som har etablerats av EU-Kommissionen. Carrefours verksamhet är huvudsakligen inriktad på informations-spridning om Europeiska Unionen, och program- och projektverksamhet inom landsbygdsutveckling och regional utveckling.
3. Vi är tacksamma för synpunkter och engagemang under hela arbetsprocessen från Anders Sannerstedt, Lunds Universitet. En tidigare version av rapporten diskuterades vid ett seminarium i kvantitativ forskningsmetod i Umeå 11-13 juni

1997. Vi är tacksamma för de relevanta synpunkter vi fick från Svante Ersson, Umeå Universitet, Anna Bendz, Göteborgs Universitet och Joakim Johansson, Uppsala Universitet. En längre version av studien presenterades i en rapport till Carrefour.

4. Det finns 171 elever (75 män, 96 kvinnor) på Friborgskolan i Simrishamn, 610 elever (340 män, 270 kvinnor) på Österport-skolan i Ystad och 331 elever (148 män, 183 kvinnor) på Palm Crantz skolan i Östersund i gymnasiets tredje årskurs. Fördelningen av antalet elever är följande: Friborgskolan 102, Österportskolan 252 och Palm Crantz 165. I undersökningen studeras också könsskillnader i inställningen till de olika frågorna. Könsfördelningen är 224 män och 294 kvinnor. Vidare är den undersökta gruppen gymnasieelever relativt jämt fördelade mellan praktiska (263 elever) och teoretiska (255 elever) gymnasieprogram. En individ har inte uppgett könstillhörighet, och en individ har inte uppgett vilket gymnasieprogram han/hon studerar på.

5. 6% av gymnasieeleverna uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. N= 516.

Litteraturförteckning

- Eurobarometer, Nr 45, 1996.* Brussels: DG X.
 Gilljam, M, 1996. "Det klivna Sverige?", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Gilljam, M & Holmberg, S, 1996. "Ett knappt ja till EU", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Gilljam, M & Holmberg, S, 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts Juridik.
 Hellevik, O, 1980. *Kausalanalyse av krysstabeller*. Oslo: Universitetsförlaget
 Oskarsson, M, 1996. "Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män", i Gilljam, M & Holmberg, S (red) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Appendix

Tabell 7. Den genomsnittliga differensen mellan positiva och negativa enligt gruppanalysen.

Gymnasieelever	EU-medskapet	EU s. helhet	Ett fören. Europa	Sverige aktiv
Kön	31	25	10	-6
Nord-syd	26	36	-2	2
Program	30	30	41	29

* Siffrorna anger procentuell skillnad i inställning (män – kvinnor, Skåne – Jämtland och teoretiskt – praktiskt program) Minus indikerar att de mer negativa grupperna (kvinnor, gymnasieelever i Jämtland och studerande på praktiskt program) i våra hypoteser är mer positivt inställda.

Tabell 8. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till Sveriges EU-medlemskap.

Alternativ 1	
Identitet	0,61
Reserfarenhet	0,57
Politikerförtroende	0,40
Intresse för samhällsfrågor	0,34
Kön	0,32
Program	0,31
Bo, studera, arbeta i Europa	0,30
Nord-syd	0,24
Betyg	0,16
Bostadsort	0,16
Politisk aktivitetsgrad	0,07
EU-information	-0,03
Alternativ 2	
Reserfarenhet	0,70
Kön	0,44
Intresse för samhällsfrågor	0,42
Program	0,39
Bo, studera, arbeta i Europa	0,35
Nord-syd	0,35
Betyg	0,16
Bostadsort	0,18
Politisk aktivitetsgrad	0,08
EU-information	-0,04

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 75,8 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 69,4 % rätt klassificerade fall.

Tabell 9. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till EU som helhet.

Alternativ 1	
Identitet	0,51
Reseferenhet	0,48
Politikerförtroende	0,46
Program	0,44
Nord-syd	0,41
Bo, studera, arbeta i Europa	0,34
Intresse för samhällsfrågor	0,32
Kön	0,29
Bostadsort	0,17
Betyg	0,17
Politisk aktivitetsgrad	0,06
EU-information	-0,02

Alternativ 2

Reseferenhet	0,56
Program	0,50
Nord-syd	0,49
Kön	0,43
Intresse för samhällsfrågor	0,40
Bo, studera, arbeta i Europa	0,38
Bostadsort	0,19
Betyg	0,14
Politisk aktivitetsgrad	0,07
EU-information	-0,02

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 75,9 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 71,0 % rätt klassificerade fall.

Tabell 10. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till ett förenat Europa.

Alternativ 1	
Identitet	0,74
Program	0,67
Bo, studera, arbeta i Europa	0,38
Politikerförtroende	0,37
Intresse för samhällsfrågor	0,37
Reseferenhet	0,28
Betyg	0,27
Kön	-0,12
Bostadsort	0,09
Nord-syd	-0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,05

Alternativ 2

Program	0,83
Intresse för samhällsfrågor	0,49
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,29
Reseferenhet	0,22
Nord-syd	-0,17
Kön	-0,12
Bostadsort	0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,07

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 72,2 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 65,3 % rätt klassificerade fall.

Tabell 11. Påverkande faktorer enligt diskriminantanalysen på inställningen till om Sverige bör vara aktivt i Europas utveckling.

Alternativ 1

Program	0,70
Politikerförtroende	0,61
Identitet	0,49
Intresse för samhällsfrågor	0,43
Reseferenhet	0,41
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,28
Kön	-0,17
Nord-syd	-0,13
Bostadsort	0,08
Politisk aktivitetsgrad	0,05

Alternativ 2

Program	0,80
Intresse för samhällsfrågor	0,49
Reseferenhet	0,48
Bo, studera, arbeta i Europa	0,41
Betyg	0,29
Kön	-0,24
Nord-syd	-0,20
Bostadsort	0,09
Politisk aktivitetsgrad	0,08

* Diskriminantkoefficient. Alt. 1. 70,6 % rätt klassificerade fall, Alt. 2. 66,1 % rätt klassificerade fall.

Sveriges ekonomiska tillväxt i jämförande belysning*

1. Introduktion

Vid en jämförelse med andra länder var Sverige ett mycket rikt land vid krigsslutet 1945. Tillväxttakten i svensk ekonomi var också mycket hög under 1950- och 1960-talen, vilket ledde till att Sverige i slutet av 1960-talet var ett av jordens allra rikaste länder. Så är inte längre fallet,¹ vilket har stimulerat till en debatt mellan svenska samhällsvetare.

Den svenska debatten har förts på två olika nivåer. Å ena sidan har det förts en livlig debatt om huruvida Sverige kan sägas släpa efter andra jämförbara länder i tillväxt. Å andra sidan har det diskuterats huruvida den svaga tillväxten – om den nu varit svag – kan förklaras av att den svenska ekonomins struktur på avgörande punkter, inte minst vad gäller offentlig sektors storlek, skiljer sig från andra OECD-länder.²

Syftet med denna artikel är begränsat till att belysa den första av dessa två aspekter: Har svensk ekonomi vuxit långsamt i jämförelse med andra industriländer, dvs släpar Sverige efter?

I avsnitt 2 görs en genomgång av Sveriges ekonomiska tillväxt för att ta reda på huruvida och i vilken utsträckning Sverige haft en svag tillväxt under de senaste decennierna. Avsnitt 3 ägnas åt en kritisk genomgång av Walter Korpi's huvudtes i en tidigare artikel i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (Korpi 1996), att svensk ekonomisk tillväxt i det stora hela varit jämförbar med tillväxten i andra länder. Avsnitt 4 innehåller en kort sammanfattning och mina slutsatser.

2. Den svenska tillväxten

Vid mitten av 1800-talet var Sverige ett av Europas fattigaste länder, men den industrialiseringsprocess som tog rejäl fart under början av 1870-talet blev basen för en sekellång period

Tabell 1. Årlig genomsnittlig tillväxttakt i BNP, BNP per capita och BNP per sysselsatt i Sverige, OECD och OECD Europa, 1970–96 (%).

	BNP	BNP per sysselsatt	BNP per capita
Sverige	1,66	1,63	1,27
OECD	2,71	1,79	1,80
OECD Europa	2,38	1,90	1,80

Source: *OECD National Accounts, Main Aggregates, Vol. 1, 1998*, *OECD Labor Force Statistics, 1992 och 1997*. *OECD Economic Outlook*, december 1997.

av i stort sett obruten ekonomisk tillväxt. Den svenska tillväxten var exceptionellt snabb jämfört med andra rika länder under perioden 1870–1950, och även om man utsträcker jämförelsen till 1970 hade Sverige den snabbaste ökningen i arbetsproduktiviteten och den näst snabbaste tillväxten efter Japan (Maddison 1982).

Den svenska tillväxttakten började sjunka i jämförelse med andra länder omkring 1970. Ur tabell 1 framgår att BNP-tillväxten i Sverige endast varit 61 procent av takten i OECD som helhet från 1970 till 1996. Vad gäller BNP per capita är skillnaden något mindre, tillväxttakten är där ungefär 70 procent av takten i OECD som helhet. Jämförelsen med de två länderaggregaten ser ur svensk synvinkel mest förmånlig ut vad gäller BNP per sysselsatt. Emellertid beror detta i sin helhet på det extrema sysselsättningsfallet (nästan 600 000 jobb) under perioden 1991–93. Sysselsättningen har efter en viss återhämtning åter (våren 1997) fallit tillbaka till bottenläget 1993–94, vilket gjort att tillväxten i BNP per sysselsatt i princip varit snabb under hela 1990-talet.

Vilken effekt har då den lägre svenska tillväxten haft på utvecklingen av vår levnadsstandard jämfört med andra industriländer? Att jämföra inkomstnivåer är svårare än att jämföra tillväxttakter mellan länder. Den bästa jämförbarheten uppnås sannolikt när man

Tabell 2. Köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i OECD-länderna, 1970, 1990 and 1995 (OECDs genomsnitt = 100).

1970		1990		1995	
Rang	Index	Rang	Index	Rang	Index
1	Schweiz 154	1	Luxemburg 143	1	Luxemburg 159
2	USA 148	2	USA 137	2	USA 138
3	Luxemburg 131	3	Schweiz 133	3	Schweiz 127
4	Sverige 115 (106*)	4	Kanada 114	4	Norge 121
5	Kanada 108	5	Japan 110	5	Danmark 112
6	Danmark 106	6	Norge 109	6	Japan 110
6	Frankrike 106	7	Frankrike 108	7	Kanada 109
8	Australien 104	7	Island 108	7	Österrike 109
8	Holland 104	9	Sverige 106 (95*)	9	Belgien 108
10	Nya Zeeland 101	10	Österrike 104	10	Tyskland 106
11	Storbrit. 98	11	Danmark 103	11	Island 104
12	Belgien 95	12	Belgien 102	11	Frankrike 104
12	Tyskland 95	12	Italien 102	13	Italien 102
14	Österrike 91	14	Finland 101	14	Holland 101
15	Italien 89	15	Tyskland 100	15	Australien 99
15	Norge 89	15	Holland 100	16	Sverige 95 (84*)
17	Finland 86	15	Australien 100	16	Storbrit. 95
18	Japan 85	18	Storbrit. 99	18	Finland 89
19	Island 83	19	Nya Zeeland 84	19	Nya Zeeland 87
20	Spanien 67	20	Spanien 74	20	Irland 85
21	Irland 56	21	Irland 70	21	Spanien 74
22	Grekland 53	22	Portugal 59	22	Portugal 67
23	Portugal 47	23	Grekland 57	23	Grekland 61
24	Mexiko 37	24	Mexiko 32	24	Mexiko 35
25	Turkiet 28	25	Turkiet 29	25	Turkiet 29

* när Mexiko och Turkiet exkluderas.

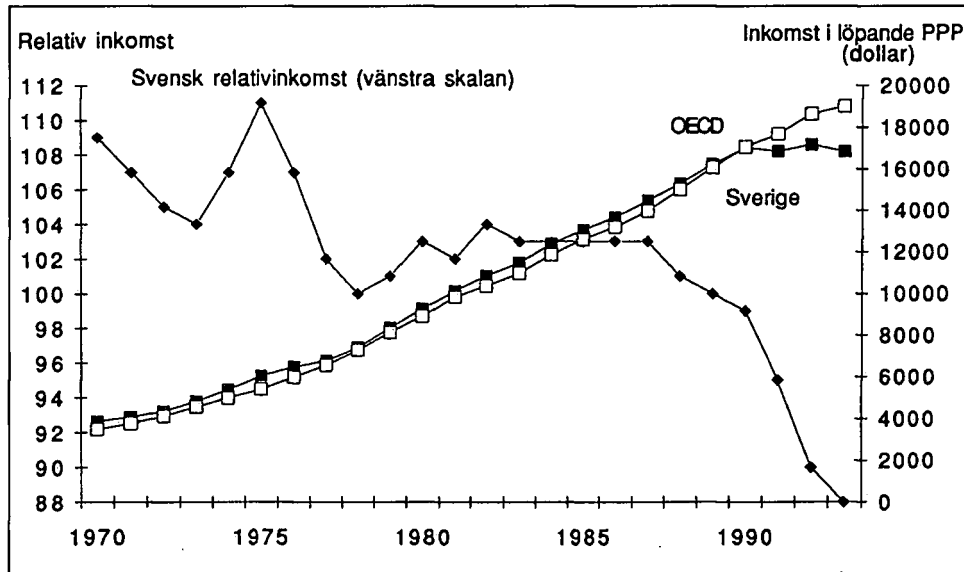
Källa: OECD National Accounts, Vol 1, 1996; Main Economic Indicators, 1996:2.

använder sig av OECD:s per capita-jämförelser där hänsyn tas till att prisnivåerna varierar mellan länder, s k köpkraftsparitets- eller PPP-justerade (PPP = *purchasing power parity*) siffror. Tabell 2 visar tydligt hur BNP per capita i Sverige utvecklats mycket ofördelaktigt. År 1970 hade Sverige den fjärde högsta genomsnittsinkomsten i OECD. Redan 1990 hade den svenska inkomstnivån fallit till nionde plats. Man skall då betänka att detta år var ett extremt överhettningsår med 1,5 procents arbetslöshet och 90-talskrisen hade ännu inte satt några spår i de svenska siffrorna. År 1995 hade den svenska inkomstnivån sjunkit till 16:e plats i OECD. Preliminära siffror avseende PPP-justerad BNP per capita för 1997 anger att Sverige fallit tillbaka till artonde plats, sex procent under OECD-snittet (OECD Main Economic Indicators, 1997:2).

Jämförbarheten med andra rika länder ökar om vi tar bort de två utvecklingsländerna Turkiet och Mexiko. Vid en sådan jämförelse hade den svenska genomsnittsinkomsten redan 1990, under den icke uthålliga överkonjunkturen vi då hade, fallit till en nivå fem procent under OECD-snittet för utvecklade länder, och år 1995 låg den svenska nivån 16 procent under detta genomsnitt.

För att få en mer fullständig bild av Sveriges relativa tillväxt, är det fruktbart att även titta på Sveriges relativa inkomstutveckling under hela perioden sedan 1970 och inte bara som i tabell 2, göra nedslag vid tre enstaka tillfällen. I figur 1 (vänstra skalan) ser vi då att det fanns en klart nedåtgående trend i Sveriges relativa rikedom även innan 90-talskrisen brutit ut.

Sammanfattningsvis visar analysen i detta avsnitt att tillväxttakten i Sverige var jämför-

Figur 1. Köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i Sverige relativt OECDs genomsnitt (vänstra skalan, OECD = 100) och nominell köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita i Sverige och OECD (högra skalan), 1970–1993.

Anm: Denna figur är reproducerad från Henrekson (1996). Anledningen till att någon uppdatering ej gjorts är att det skulle minska jämförbarheten med Korpi (1996). I denna tabell är Mexiko ej inkluderat i OECD-aggregatet. Källa: OECD National Accounts, Main Aggregates, Vol. 1, 1994 (1970–92 för indexserien), OECD Purchasing Power Parities and Real Expenditures. EKS Results Vol. 1, 1995 (1993 för indexserien) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

bar med genomsnittet för de utvecklade länderna fram till 1960-talet. De data som presenterats här visar dock tydligt att tillväxten sedan 1970 legat klart under OECD-genomsnittet. Den ackumulerade effekten av den lägre tillväxttakten är stor. Vid en PPP-justerad jämförelse av per capita-inkomsten hamnar Sverige på den nedre halvan bland OECD-länderna. Således visar statistiken tydligt att den svenska ekonomin under det senaste kvartssekllet växt långsammare än ekonomin i andra jämförbara länder. Hur kan då Walter Korpi i denna tidskrift och i ett stort antal andra publikationer påstå motsatsen? I nästa avsnitt kommer jag att förklara och kritiskt utvärdera hur det är möjligt för Korpi att presentera de resultat han gör och därmed också dra sina slutsatser om den ekonomiska politiken och påstå att de ekonomiska forskarna brister i objektivitet.

3. Hur kan det vara möjligt att hävda att Sverige inte släpar efter?

Genom att välja olika kombinationer av tidsperioder, tillväxtmått, deflatorer och jämförelseländer är det möjligt att förmedla olika intryck vid internationella tillväxtjämförelser. I detta avsnitt syftar jag i första hand till att försöka blottlägga de strategiska val Walter Korpi gjort för att kunna presentera Sverige såsom en icke-efterslätrare ur tillväxtsynpunkt, de data till trots som jag presenterat ovan.

Låt oss först bara säga att Korpi medger att Sverige haft en svag utveckling efter 1991, men han hävdar också att "sklerosdiagnosen", dvs att svensk ekonomi hade tillväxtproblem till följd av bl a en för stor offentlig sektor och en överreglerad ekonomi, var en etablerad sanning i Sverige på basis av OECD-data som endast sträckte sig till 1991. Han menar dock att dessa data egentligen inte tillät slutsatsen

att Sverige släpade efter, och därmed fanns ingen faktamässig grund för någon sklerosdiagnos. Eftersom detta påstående är av avgörande betydelse kommer jag att behandla det ur flera synvinklar i det följande.

3.1 Val av "lämpliga" tidsperioder

Den relevanta frågeställningen här är Sveriges tillväxt jämfört med *andra* länder under de senaste decennierna. Startpunkten för en jämförelse skall därför väljas mot den bakgrunden och 1970 brukar i regel betraktas som en vattendelare i detta avseende.³ Korpi väljer istället att starta jämförelsen 1973 och han använder 1989 som slutår. Det är visserligen sant att 1973 ofta används som en brytpunkt vid tillväxtjämförelser. Skälet till detta är att den genomsnittliga tillväxttakten i i-länderna sjönk efter den första oljekrisen. Här är dock frågeställningen annan, nämligen om just Sveriges tillväxttakt blivit lägre i förhållande till andra jämförbara länder. Då är 1970 ett lämpligt startår.

Korpi väljer att redovisa åren 1990 och 1991 separat p g a att dessa år ses som exceptionella och därför inte bör dra ner det långsiktiga genomsnittet. Ett sådant förfarande är helt omtiverat: "sklerosförespråkarna" har ju hävdad att Sverige har ett långsiktigt tillväxtproblem. Därför gäller rent statistiskt att ju kortare tidsperioden är, desto svagare blir kritiken mot dem. Som framgår av figur 1 börjar Korpi sin jämförelse när Sverige var i en relativt djup recession (1973) och avslutar den när Sverige befann sig i en extrem, icke-uthållig högkonjunktur.

Om man inte tycker 1970 är ett bra startår, eftersom det var ett högkonjunkturår, så är det lämpligare att starta jämförelsen några år tidigare, exempelvis 1965 då de första tecknen på underliggande svagheter i svensk ekonomi började bli synliga (Bergström 1982), än år 1973. Som framgår i Henrekson (1996) visar en jämförelse av tillväxten i BNP, BNP per sysselsatt och BNP per capita från 1965 till 1991 eller 1993 också på en långsiktig svensk eftersläpning.

Sålunda innebär Korpis fokusering på perioden 1973–89 att han utesluter två perioder av

svag ekonomisk tillväxt i Sverige (1970–73 och åren efter 1989). Därmed blir bilden av Sveriges långsiktiga utveckling alltför gynnsam. I detta sammanhang är det också lämpligt att kommentera Steve Dowricks (1996: 1777) slutsats att "on balance it seems reasonable to conclude that *at least up until 1990*, there is nothing in the Swedish growth performance which suggests substantial underperformance." För det första bör noteras att Dowrick avser perioden 1950–90, men diskussionen har ju aldrig handlat om den perioden. Svenska ekonomer har endast hävdad att det skett en eftersläpning sedan 1970. Eftersom svensk ekonomi hade en mycket stark utveckling under 1950- och 60-talen är det knappast förvånande att eftersläpningen när två starka och två svaga decennier summeras i genomsnitt inte blir särdeles stor. Dowrick stöder sig också på en PPP-jämförelse i konstanta priser. Detta gör att ett över tiden försämrat bytesförhållande (terms-of-trade) för ett land inte får genomslag vid en jämförelse. Som framgår av Jakobsson (1996) är en viktig del av Sveriges eftersläpning den svaga prisutvecklingen på svenska produkter; för att sälja en viss kvantitet har vi långsiktigt tvingats sänka våra relativa priser och därmed våra relativa löner.

3.2 En långsiktigt låg tillväxt förklaras med politikmisstag

En implicit utgångspunkt för dem som oroar sig för Sveriges långsamma tillväxt är att det är ett symptom på underliggande strukturella svagheter i svensk ekonomi (se t ex Lindbeck m fl 1993). Korpi hävdar å andra sidan att den svenska eftersläpningen (om den alls finns) främst skall tillskrivas specifika misstag i den ekonomiska politiken, exempelvis en alltför kraftfull ekonomisk åtstramning åren 1970–71 och en alltför stram anti-inflationspolitik 1990–91. Om man ej gjort dessa misstag så skulle den genomsnittliga tillväxttakten varit högre, och eftersom det är fråga om misstag är det legitimt att utesluta dessa år.

Denna ståndpunkt är ohållbar. För det första har politikmisstag gjorts även i andra länder

och för att få en rättvisande jämförelse bör effekterna av dessa i så fall också rensas bort. För det andra är det fullt möjligt att de underliggande svagheterna i ekonomin manifesterar sig i form av återkommande kriser snarare än i en över tiden stabil negativ tillväxtskillnad mot andra länder. Givet att det är möjligt att med hjälp av stabiliseringspolitiken under en tid uppskjuta strukturella reformer, är det i själva verket troligt att underliggande svagheter i första hand manifesterar sig i form av återkommande kriser.

Bilden av att så är fallet förstärks också av att en makroekonomisk kris inte har följts av ett antal år av mycket hög tillväxt och därmed ett återtagande av förlorad mark. Istället har kriserna lett till ett permanent fall i Sveriges relativa per capita-inkomst.

3.3 Hänvisning till upphinnarfaktorn

Den så kallade upphinnarhypotesen (*catching up*) anger att när produktivitetsnivån är högre i ett eller flera länder, är det möjligt för länderna i den senare gruppen att påbörja en upphinnarprocess.⁴ Huvudskälet till detta antas vara att de fattigaste länderna har möjlighet att imitera de rikaste ländernas mer avancerade produktionsteknik. Genom att hänvisa till upphinnarfaktorn menar Korpi att Sveriges tillväxt i första hand skall jämföras med de i utgångsläget allra rikaste länderna istället för med alla OECD-länder. Detta är motiveringen för den jämförelse med "sex rika europeiska länder"⁵ som Korpi gör. Även om vi accepterar upphinnarargumentet är det svårt att, utifrån tabell 2, förstå varför USA, Kanada och Luxemburg i så fall inte finns med vid jämförelsen.

Det står helt klart att upphinnarfaktorn spelade stor roll under 1950- och 60-talen, men det finns också belägg för att dess effekt är mindre relevant sedan början av 1970-talet (Abramovitz 1986; Hansson och Henrekson 1994). Således blir en jämförelse begränsad till de länder som var allra rikast 1970 missledande. Exempelvis blir det ju därigenom möjligt att avstå från att jämföra Sverige med Japan, som under perioden vuxit så snabbt att det blivit mycket rikare än vi. Under alla omstän-

digheter bör betonas att upphinnarhypotesen handlar om en minskad skillnad mellan de rikaste länderna och de övriga. Däremot följer inte omkastningar i rangordningen mellan länder från teorin. Teorin kan definitivt inte användas till att förklara hur ett av de rikaste länderna på drygt 25 år föll från fjärde till artonde plats i inkomstnivå.

Slutsatsen av dessa överväganden är att en rättvisande utvärdering av Sveriges relativa tillväxt inte kan begränsas till en jämförelse med en handfull länder som var rika i utgångsläget. I avsaknad av starka argument för motsatsen är det rimligast att jämföra både med breda aggregat som i tabell 1 och med alla OECD-länder som i tabell 2.

3.4 Nivåjämförelser utifrån faktiska växelkurser och absolut istället för relativ tillväxt

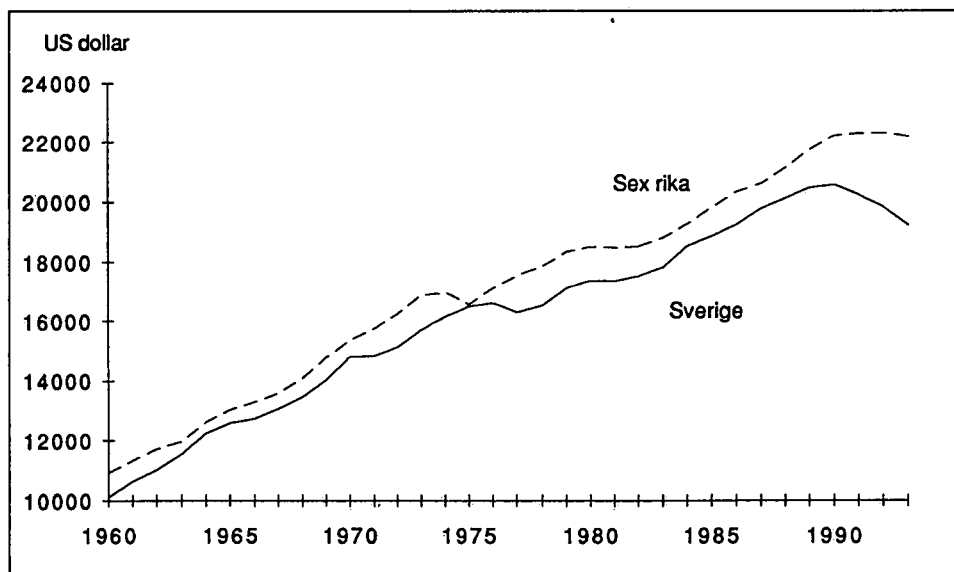
Vid jämförelser av BNP-nivåer mellan olika länder är det viktigt att valutakonverteringen görs på ett rättvisande sätt. Det är välkänt att användandet av löpande växelkurser eller växelkurser för ett godtyckligt år blir gravt missvisande. För att illustrera detta problem jämför jag i tabell 3 BNP per capita i Sverige, USA och Tyskland år 1993 med några olika växelkurskonverteringar inklusive den så kallade PPP-växelkursen, vilket är den växelkurs som

Tabell 3. BNP per capita i Sverige, Tyskland och USA år 1993 med användande av olika växelkurskonverteringar (i USD).

	1985 års växelkurs	1990 års växelkurs	1993 års växelkurs	PPP växelkurs
Sverige	19 228	27 949	21 246	68
Tyskland	13 221	24 085	23 546	83
USA	24 302	24 302	24 302	100
Sverige/Tyskland	1,45	1,16	0,90	0,82
Sverige/USA	0,79	1,15	0,87	0,68

Anm: För PPP-jämförelsen har nivån i USA satts till 100.

Källa: OECD Main Economic Indicators, September 1994, OECD Economic Outlook, Juni 1995 (för växelkurser) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

Figur 2. BNP per capita 1960–93 i Sverige och sex rika europeiska länder (1990 års priser och 1994 års växelkurser).

Anm: Sex rika europeiska länder är ett ovägt genomsnitt av Danmark, Frankrike, Tyskland, Nederländerna, Schweiz och Storbritannien. Användningen av 1990 års priser påverkar inte nivåjämförelsen mellan länder på något systematiskt sätt, eftersom det endast påverkar vilka vikter som används vid sammanvägningen av BNP:s olika komponenter inom respektive land. Denna figur är reproducerad från Henrekson (1996). Anledningen till att någon uppdatering ej gjorts är att det skulle minska jämförbarheten med Korpi (1996).

Källa: OECD Economic Outlook, juni 1995 (för växelkurserna) och OECD National Accounts 1960–1993, 1995.

likställer prisnivån på en given varukorg i de tre länderna. Det är uppenbart att användandet av växelkurser för givna år ger upphov till enorma kast i de relativa nivåerna. Tabellen visar också att det var först efter att den svenska kronan började flyta 1992, vilket gjorde att den tidigare övervärderingen upphörde, som resultaten vid en konvertering med löpande växelkurs och PPP-kurs blev jämförbara. PPP-justerade per capita-jämförelser är därför de enda som är konsistenta och har ett rimligt informationsvärde.

På basis av sin figur 1 drar Korpi slutsatsen att Sveriges "absoluta försteg över EEC och de andra sex rika länderna tenderade att öka fram till 1990." Denna slutsats beror helt och hållet på att jämförelsen görs med 1985 års växelkurser.⁶ År 1985 var dollarn extremt stark och EU-valutorna mycket svaga. Den svenska kronan, å andra sidan, var knuten till en korg av valutor där dollarn hade dubbelvikt, vilket innebar att kronan just detta år var

osedvanligt högt värderad vis-à-vis EU-valutorna. I figur 2 gör jag istället jämförelsen med "de sex rika europeiska länderna" med 1994 istället för 1985 års växelkurser. Som vi kan se räcker detta för att kullkasta Korpis slutsats. Genomsnittsinkomsten är nu utan undantag högre i "de sex rika" än i Sverige och deras absoluta försteg tenderar att öka efter 1975. Denna enkla övning visar att nästan vilket påstående som helst kan "bevisas" om man väljer de växelkurser som stöder den egna tesen och Korpi har valt just den växelkurs som verifierar hans tes. Även om läsaren anser det mer rättvisande att jämföra absolut än relativ tillväxt, är det enkelt att visa att även den absoluta tillväxten varit lägre i Sverige än i jämförbara ländergrupper (se Henrekson 1996).

När Walter Korpi sedan redovisar utvecklingen för PPP-justerade BNP per capita så görs även detta på ett missledande sätt. I sin figur 2 redovisar han utvecklingen för PPP-justerad BNP per capita i Sverige, OECD,

EEC och "de sex rika" länderna, och drar slutsatsen att "den svenska utvecklingen går hand i hand med såväl EEC som genomsnittet för de sex rika europeiska länderna". Korpi redovisar dock nominella (icke-inflationsjusterade) serier, vilket tenderar att lura ögat. I *figur 1* ovan replikerar jag och utsträcker Korpis kurvor för Sverige och OECD (högra skalan). Dessa två kurvor är helt enkelt en annan representation av den tidigare diskuterade kurvan (vänstra skalan) för PPP-justerade BNP per capita i Sverige relativt OECD:s genomsnitt (normaliserad så att OECD = 100). Som läsaren ser förmedlar dessa två representationer av samma sakförhållande mycket olika intryck. Den nominella PPP-justerade BNP-serien förefaller visa en ungefärligen oförändrad skillnad mellan Sverige och OECD från 1970 till mitten av 1980-talet, men detta implicerar en fallande *real* skillnad.

Slutligen kan framhållas att det starkt kan ifrågasättas om man överhuvudtaget skall förvänta sig en långsammare procentuell tillväxt i länder som i utgångsläget är rikare. Dels är, som redan nämnts, upphinnarfaktorn sannolikt svagare än tidigare, dels antyder den nya sk endogena tillväxtteorin (se t ex Lucas 1988 och Romer 1990) att det inte alls är självklart att investeringar behöver ha avtagande avkastning. Detta beror bl a på att investeringsbegreppet vidgats betydligt och även inkluderar humankapital och ny kunskap (teknologi). Romer (1989) visar också att om man studerar tillväxttakter i olika länder i ett mycket långsiktigt perspektiv (från 1830-talet) så är tillväxttakten istället ökande över tiden, vilket står i bjärt kontrast till Korpis presumtion. Kort sagt, en utvärdering av Sveriges tillväxt jämfört med andra länder sker lämpligen genom en jämförelse av relativa tillväxttakter.

3.5 Inferenser om hela ekonomin utifrån studier av utvecklingen av den krympande tillverkningsindustrin
Mellan 1970 och 1993 sjönk tillverkningsindustrins andel av BNP i Sverige från 26 till 18 procent. Korpi gör poängen att arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin i Sverige öka-

de lika snabbt som för genomsnittet av 10 andra länder under åren 1977–89.⁷ Ur detta konstaterande drar han slutsatsen att "det är svårt att upptäcka klara belägg för den typ av långsiktig eftersläpning i arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin som borde följa om marknadsmekanismerna i Sverige snedvridits." Detta förfarande och denna slutsats förtjänar åtminstone två kommentarer. För det första utgör åren 1977–89 endast ungefärligen halva den period vi här diskuterar och under just den perioden stimulerades den svenska tillverkningsindustrin av fem devalveringar. Om vi tittar på en längre period släpar Sverige efter även i detta avseende (se vidare Henrikson 1996). För det andra är det så att vad som rent statistiskt förefaller vara en snabb produktivitetstillväxt är troligen ett resultat av att de minst produktiva enheterna lades ned. Som en analogi kan noteras att tillväxten i arbetsproduktiviteten varit extremt snabb i den krympande jordbrukssektorn under hela efterkrigstiden. Således går det inte att dra någon slutsats om utvecklingen i Sverige som helhet genom att referera till tillväxttakten i arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin under perioden 1977–89.

3.6 Sveriges stora offentliga sektor påstås bidra till en alltför negativ bild av tillväxten

Ytterligare en faktor som Korpi påstår bidrar till att ge en överdrivet negativ bild av Sveriges relativa tillväxt är vår stora offentliga sektor eftersom produktivitetstakten per definition är satt till noll i denna sektor. Självklart finns en risk att antagandet att produktivitetstakten är noll leder till en negativ bias i de svenska tillväxtsiffrorna. Emellertid är effekten i så fall liten. Produktivitetsdelegationen (1991: 115–117) visar att effekten på den svenska tillväxttakten skulle vara mycket liten om vi, i likhet med Tyskland, antog en produktivitetstakt på 0,5 procent per år i offentlig sektor. Dessutom finns det åtminstone två faktorer som pekar i motsatt riktning och Korpi nämner inte någon av dessa. För det först har den offentliga sektorns andel

av BNP vuxit under den period Korpi studerar, vilket i sig själv kan ha bidragit positivt till den statistiskt registrerade produktionen, eftersom tidigare oregistrerad produktion såsom åldrvård och barnomsorg kan ha flyttats från hushållen till den offentliga sektorn snabbare än i andra länder. För det andra visar studier där man försökt mäta produktivitetstvecklingen i offentlig sektor att ett antagande om en produktivitetstakt på noll i många fall kan ha varit alltför optimistiskt, åtminstone fram till 1980-talet.⁸

4. Avslutande synpunkter

Jämfört med ett genomsnitt av andra rika länder har den ekonomiska tillväxttakten i Sverige varit låg i åtminstone ett kvartssekel. Den kanske mest slående illustrationen till detta faktum är att Sveriges relativa per capita-inkomst föll från fjärde till sextonde plats från 1970 till 1993 och att Sverige därefter (t o m 1997) fallit tillbaka till artonde plats. Trots de belägg jag har presenterat har Walter Korpi i ett stort antal artiklar hävdade att de som menar att Sverige släpar efter har baserat sin slutsats på "vad som med en underdrift kan kallas slarviga analyser". Istället vill han göra gällande att svensk ekonomisk utveckling sammantaget varit i linje med utvecklingen i andra jämförbara länder.

I denna artikel har jag försökt visa hur det mot alla odds är möjligt att förmedla en sådan bild. Det är ett resultat av ett antal specifika och omotiverade strategiska överväganden: missvisande val av tidsperioder, hänvisning till upphinnarfaktorn för att slippa jämförelser med breda länderaggregat, fokusering på absolut istället för relativ tillväxt i vissa fall, jämförelser av inkomstnivåer på basis av godtyckligt valda växelkurser från icke-representativa år istället för PPP-växelkurser, presentationer av nominella storheter för att göra den reala utvecklingen mindre tydlig, tolkning av en långsiktigt svag utveckling som resultatet av specifika politikmisstag samtidigt som liknande misstag i andra länder ignoreras och dragande av omotiverade slutsatser om

ekonomin som helhet från analyser av delar av ekonomin.

Med tanke på att den svenska ekonomiska politiken i viktiga avseenden avviker från den som förts i många andra OECD-länder sedan 1970-talet, är det knappast förvånande att många ekonomer argumenterat att den långsamma ekonomiska tillväxten åtminstone till en del kan förklaras av en avvikande ekonomisk politik. Korpi avfärdar relevansen i dessa argument på basis av sitt påstående att Sverige de facto inte har släpat efter, men eftersom det inte finns någon grund för Korpis påstående, så är det åtminstone för mig uppenbart att det är ett angeläget forskningsområde att försöka förklara Sveriges långsamma tillväxt. Emellertid ligger detta utanför ramarna för denna artikel.

Det allra mest anmärkningsvärda i Walter Korpis artikel i denna tidskrift är kanske trots allt att han hävdar att en nationalekonomisk forskare som i Sverige vill göra karriär gör säkrast i att inte gräva alltför djupt i statistiken för att hitta fakta som ifrågasätter de ledande ekonomernas syn. Var och en som närmare studerar debatten bland svenska ekonomer vad gäller stora frågor som arbetslösheten, den offentliga sektorns lämpliga storlek och orsakerna till den svenska eftersläpningen ser att det finns en stor spännvidd i de uppfattningar som framförs. När det gäller sakförhållandet i just den fråga som Walter Korpi tar upp, dvs om Sverige släpar efter, ger det statistiska materialet dock inte något stöd för Korpis bedömning. Trots detta skriver han att "sklerosförespråkarna har redovisat ett klart missvisande urval av tillämpliga belägg och data av relevans för deras diagnos". Jag hoppas att denna artikel har övertygat läsaren att det saknas grund för ett sådant påstående.

Magnus Henrekson

Noter

* Jag är tacksam för finansiellt stöd från Humanistiskt-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

(HSFR). Denna artikel bygger till stor del på Henrekson (1996), vilken skrevs för den brittiska tidskriften *Economic Journals* symposium betitlat "Controversy: Economists, the Welfare State and Growth: The Case of Sweden". Övriga bidrag var Korpi (1996), Agell (1996) och Dowrick (1996).

1. En slagkraftig illustration till detta är att när Sverige blev medlem i EU 1995 så sjönk EU:s genomsnittsinkomst, eftersom den svenska inkomsten låg under snittet i EU. Enligt de senaste tillgängliga siffrorna från EU:s statistikorgan *Eurostat* har Sverige EU:s 10:e högsta BNP per capita, 1,8 procent under EU-snittet.

2. Den som är intresserad av färskare referenser till diskussionen kan hänvisas till Agell, Lindh och Ohlsson (1997), Fölster och Henrekson (1998) och Lindbeck (1997).

3. Se Henrekson, Jonung och Stymne (1996) för en mer omfattande motivering.

4. Hansson och Henrekson (1997) ger en bred översikt och utvärdering av upphinnarhypotesen.

5. Samtliga citat är i min egen översättning.

6. De data Korpi använder har visserligen hämtats direkt ur OECD:s publikationer, men de blir för den skull inte mindre missvisande i detta sammanhang.

7. Det kan här noteras att jämförbara data publiceras för 12 länder. Det rimliga hade varit att jämföra Sverige med genomsnittet för alla de övriga. Korpi väljer dock att ta bort Japan, dvs det land som har snabbast produktivitetstakt, från genomsnittet.

8. Se text *Statlig tjänsteproduktion. Produktivitetstvecklingen 1960-1980*, Rapport 1985:12, Statskontoret, och *Produktions-, kostnads- och produktivitetstveckling inom offentligt bedrivna hälsovård*, rapport till ESO, DsFi 1985:3.

Referenser

- Abramovitz, M, 1986. Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind, *Journal of Economic History* 66, 385-406.
- Agell, J, 1996. Why Sweden's Welfare State Needed Reform, *Economic Journal* 106(459), 1760-1771.
- Agell, J, Lindh, T, Ohlsson, H, 1997. Growth and the Public Sector: A Critical Review Essay, *European Journal of Political Economy* 13(1), 33-52.
- Bergström, V, 1982. *Studies in Swedish Post-War Industrial Investments*. Doktorsavhandling, National-ekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Dowrick, S, 1996. Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside, *Economic Journal* 106 (459), 1772-1779.
- Fölster, S, Henrekson, M, 1997. Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics. Working Paper nr 492, IUI, Stockholm.
- Fölster, S, Henrekson, M, 1998. Growth Effects of Government Expenditure and Taxation in Rich Countries. Manuskript, IUI, Stockholm.
- Hansson, P, Henrekson, M, 1994. Catching Up in Industrialised Countries: A Disaggregated Study, *Journal of International Trade and Economic Development* 3 (2), 129-146.
- Hansson, P, Henrekson, M, 1997. Catching Up, Social Capability, Government Size, and Economic Growth, s 61-148 i Bergström, V (red), *Governments and Growth*. Oxford: Clarendon Press.
- Henrekson, M, 1996. Sweden's Relative Economic Performance: Lagging Behind or Staying on Top?, *Economic Journal* 106 (459), 1747-1759.
- Henrekson, M, Jonung, L, Stymne, J, 1996. Economic Growth and the Swedish Model, s 240-289 i Crafts, N F R och Tonniolo, G (red), *Economic Growth in Europe since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakobsson, U, 1996. Räcker reformerna av den svenska modellen?, s 63-85 i Lundgren, N (red), *Vad vill Sverige med EU?*. Stockholm: SNS Förlag.
- Korpi, W, 1996. Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Policy Experts, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 99 (4), 369-389. Även publicerad i *Economic Journal* 106 (459), 1727-1746.
- Lindbeck, A, 1997. The Swedish Experiment, *Journal of Economic Literature*, 35 (3), 1273-1319.
- Lindbeck, A, m fl 1993. *Nya villkor för ekonomi och politik*. SOU 1993:16, Ekonomikommisionens förslag. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Maddison, A, 1982. *Phases of Capitalist Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Produktivtetsdelegationen, 1991. *Drivkrafter för produktivitet och välfärd*. SOU 1991:82. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Romer, P M, 1989. Capital Accumulation in the Theory of Long-Run Growth, s 51-85 i Barro, R J (red), *Modern Business Cycle Theory*. Oxford: Blackwell.
- Romer, P M, 1990. Endogenous Technical Change, *Journal of Political Economy* 98 (5), S71-S102.

Henrekson åskådliggör objektivitetsproblemen i debatten om Sveriges tillväxt

I debatten om Sveriges ekonomiska tillväxt i förhållande till den i andra jämförbara västländer finns två typer av allvarliga svårigheter. Den första typen återspeglar för empiriskt orienterade samhällsforskare välkända svårigheter med tillförlitlighet hos data och problem vid val av analysmetoder. Den andra typen återspeglar det särskilda debattklimat som har utvecklats i tillväxtdiskussionen. I vetenskapliga sammanhang förväntas forskarna normalt notera och diskutera de argument som kritikerna för fram. Eftersläpningstesens förespråkare har i stället alltför ofta helt enkelt ignorerat kritiken och upprepat sina tidigare påståenden. Magnus Henreksons artikel ger exempel på båda dessa typer av svårigheter.

Henreksons artikel återger i huvudsak hans inlägg i *The Economic Journal*, som publicerade en serie artiklar med utgångspunkt i min "Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Economic Policy Experts," en artikel som samtidigt också publicerades i *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Jag granskade där de argument som förts fram för den sklerosdiagnosen, att "den svenska modellen" med höga skatter och en stor oföretlig sektor lett till att Sveriges ekonomiska tillväxt sedan 1970 halkat efter den i andra jämförbara västländer. Min slutsats var att de empiriska belegg som förts fram för denna diagnos inte höll vetenskaplig minimistandard. Henrekson hade där fått ta på sig uppgiften att försvara sklerosdiagnosen.

Debatten i *Economic Journal* avslutades av Steve Dowrick, som är professor i nationalekonomi vid Australian National University i Canberra. Han har bl a publicerat en serie jämförande tillväxtstudier i *American Economic Review* (Dowrick och Nguyen 1989; Dowrick och Quiggin 1994, 1997). Därmed är Dowrick nog den på det här området mest kvalificerade internationella ekonom, som deltagit i den svenska tillväxtdebatten. I sin artikel "Swe-

dish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside" analyserar han data om Sveriges tillväxt i förhållande till andra länder 1950-1992 och granskar de argument som förts fram till stöd för eftersläpningstesens. Efter denna granskning av data samt problemen med och hållbarheten bl a i Henreksons argument blir Dowricks slutsats följande: "Allt sammantaget synes det rimligt att dra slutsatsen att åtminstone fram till 1990 finns det ingenting i utvecklingen av Sveriges tillväxt som antyder någon substantiell eftersläpning. ... Detta pekar på en svår utmaning för eftersläpningstesens förespråkare. Det ankommer på dem att förklara varför Sveriges BNP-tillväxt genomgående var normal under fyrtio år och bara visar en markerad nedgång efter 1990" (Dowrick 1996:1777-1778, min översättning och kursivering).

När Henrekson nu åter tar till orda förväntar man sig att han skall diskutera de belegg och argument med vilka Dowrick underkänt hans tidigare slutsatser om den svenska eftersläpningen. I stället upprepar Henrekson här ännu en gång argument som av internationell expertis på området alltså redan vägts och befunnits alltför lätta. Jag kan därför begränsa mitt svar till att för läsarna av *Statsvetenskaplig Tidskrift* peka på några av de problem som finns i den svenska tillväxtdebatten.

Bland de traditionella OECD-länderna ingår Sverige i en mellankategori av ett dussintal länder mellan vilka skillnaderna i BNP per invånare är ganska små. Eftersom skillnaderna är små och de internationella konjunkturcyklerna inte alltid är helt synkroniserade i de olika länderna kan valet av tidsperiod avsevärt påverka resultaten av jämförelserna. Dessa problem accentueras av den stora osäkerheten i grunddata. Trots de betydande ansträngningar som läggs ned på nationalräkenskaperna är osäkerheten i siffrorna om tillväxten ändå betydande. De fortlöpande revisionerna av nationalräkenskaperna leder därför ofta till förhållandevis kraftiga förändringar i de siffror över ökningen av BNP per invånare som pub-

liceras i de löpande serierna från SCB och OECD.

En systematisk jämförelse av dessa ändringar visar att bland OECD-länderna är osäkerheten i publicerade data över årlig procentuell BNP-tillväxt per invånare i de olika länderna i genomsnitt av storleksordningen *en procentenhet* (Korpi 1992:46). Eftersom tillväxten vanligen handlar om 2-4 procent är osäkerhetsmarginalerna här alltså kanske ungefär en tredjedel av de publicerade siffrorna. Osäkerheten när det gäller de sköpkraftsjusterade BNP-siffrorna är minst lika stor. Den revidering som gjordes i början av nittotalet ledde till ändringar på i genomsnitt fem procentenheter i ländernas avstånd från OECD-medelvärdet och förändrade kraftigt rangordningen mellan länderna (Korpi 1992:68-69). Dagens Nyheter har på sin ledarsida använt skillnader på en promille som avgörande belegg i eftersläpningsdebatten. Trots att osäkerheten i dataunderlaget länge varit kända publicerar Henrekson här skillnader på en tiondels promille.

Henrekson inleder sin artikel med att slå fast vad som har varit den sköpkraftsjusterade grundbulten för eftersläpningstesen, nämligen att medan Sveriges tillväxt var exceptionellt gynnsam fram till 1970 kom därefter en klar försämring.¹ "Den svenska tillväxttakten började sjunka i jämförelse med andra länder omkring 1970," skriver Henrekson. Han är här i sällskap med bl a professor Assar Lindbeck (1997), som driver samma tes. Lindbeck och Henrekson hävdar att eftersläpningen sedan 1970 berott på att Sverige först efter detta år får en välfärdsstat som avsevärt skiljer sig från den i andra västländer. Det märkliga här är att både Henrekson och Lindbeck på ett selektivt sätt har tagit del av lättillgängliga fakta ur OECD:s vanligaste källor. Skillnaden i procentuell tillväxt av BNP per invånare mellan OECD-medelvärdet och Sverige för perioden 1973-79 samt 1979-89 var -0,4 resp -0,3 procentenheter. Så långt har Lindbeck och Henrekson rätt. Men en blick på samma tabell där dessa uppgifter finns visar, att en eftersläpning av motsvarande storlek har funnits åtminstone sedan 1960. Skillnaden under 1960-68 och 1968-73

var nämligen -0,3 resp -0,4 procentenheter.² Inte heller under 1950-talet var Sveriges tillväxt påfallande hög. Eftersläpningstesen förespråkare kunde här då säga att de haft betydligt mera rätt än de någonsin hävdade. Problemet är dock att denna triumf undergräver den orsakstolkning av den svenska modellens negativa tillväxteffekter som för dem varit det centrala. Den antagna orsaken till eftersläpningen, välfärdsstatens utbyggnad efter 1970, kommer alltså minst ett decennium *efter* den påstådda konsekvensen. Detta stämmer inte med logiken i kausala analyser, där ju orsak skall föregå verkan.

I stället för att kritisera underlaget för Dowricks ovan citerade underkännande av beläggen för eftersläpningstesen kommer Henrekson med en minst sagt mycket förvånande tolkning. Han skriver att det bör "noteras att Dowrick avser perioden 1950-90, men diskussionen har ju aldrig handlat om den perioden. Svenska ekonomer har endast hävdade att det skett en eftersläpning sedan 1970. Eftersom svensk ekonomi hade en mycket stark utveckling under 1950- och 60-talet är det knappast förvånande att eftersläpningen när två starka och två svaga decennier summeras i genomsnitt inte blir särdeles stor." Också Lindbeck (1997:1285-1286) kommer med samma tolkningsförsök av vad Dowrick skriver. Men den svenska eftersläpning som vi haft efter 1970 kom, som ovan visats, i varje fall redan 1960 och sannolikt redan 1950. Någon uppvägning kan det här alltså inte vara fråga om. Men detta försök till tolkning av vad som är klara verba från Dowrick är ett märkligt försök att tolka verkligheten tillrätta. Dowrick tar själv klart avstånd från en sådan tolkning. Han skriver: "Mina kommentarer avser klart tidsperioden efter 1973. Denna tolkning förstärks av min kommentar i följande stycke att 'Sveriges BNP-tillväxt *genomgående* var rimlig under fyrtio år och bara visar en markerad nedgång efter 1990.'³

Henrekson säger sig vilja begränsa sitt inlägg till att handla om "Sverige släpar efter" men vill inte direkt ta ställning till de orsakstolkningar som samtidigt har gjorts, dvs att "den

svenska modellen" har lett till den svenska eftersläpningen. En sådan boskillnad går dock inte att göra eftersom det just är den kausala tolkningen som här är det centrala. Att t ex Sveriges procentuella BNP-tillväxt per invånare varit lägre än OECD-genomsnittet har jag aldrig ifrågasatt. Vad jag ifrågasatt är i stället om detta faktum kan tas som belägg för att den svenska modellen lett till en sämre tillväxt än i andra jämförbara länder.

Som jag en hel del gånger redan påpekat måste man vid försök till kausala tolkningar i tillväxtjämförelser ta hänsyn till den sk upphinnareffekten (catch-up), som visar sig i att OECD-länder med låg utgångsnivå i BNP per invånare tenderar att få en högre procentuell tillväxt än länder med hög utgångsnivå (Korpi 1985, 1990, 1992, 1996). I den svenska tillväxtdiskussionen har sklerosförespråkarna oftast nöjt sig med att ingorera detta förhållande, medan Henrekson länge förnekat det (Hanson och Henrekson 1991; Henrekson 1996). Det märkliga här är att Henrekson helt förbigår Dowricks analys av utgångsnivåernas betydelse för procentuell tillväxt bland OECD-länderna 1973-92. Dowrick visar i ett diagram att regressionslinjen av utgångsnivån på procentuell tillväxt är starkt nedåtlutande och finner en korrelation på -0,62 mellan utgångsnivå och tillväxt under den här perioden. Hans slutsats blir att utgångsnivån här har en "påtaglig förklaringskraft," och att det därför "är viktigt att man i analyser av utvecklingen av relativ tillväxt tar hänsyn till utgångsnivån" (Dowrick 1996:1777). Henrekson ignorerar Dowricks resultat och skriver: "I avsaknad av starka argument för motsatsen är der rimligast att jämföra ... med alla OECD-länder..." För Henrekson räcker det alltså tydligen inte med att *utgångsnivån efter 1973 kan förklara ungefär en tredjedel av skillnaderna i tillväxtprocent bland OECD-länderna*. Andra forskare instämmer nog i Dowricks slutsats, att vi inte kan dra kausala slutsatser om procentuell tillväxt bland OECD-länderna utan att ta hänsyn till skillnader i utgångsnivåer.

Henrekson får problem med utgångsnivåerna också när han i sin Figur 1 vill belägga Sveriges eftersläpning i förhållande till OECD-

medelvärdet i köpkraftsbaserade tillväxtmått. Mätt med löpande dollar ser vi att Sverige nära följer OECD-medelvärdet från 1970 till 1989, med en något varierande men ganska begränsad absolut skillnad. När denna ganska stabila *absoluta* skillnad anges i *procent av OECD-medelvärdet* krymper den däremot över tid. Detta återspeglar i huvudsak att nämnaren, dvs OECD-medelvärdet, som framgår av Henreksons figur mer än fyrdubblas från 1970 till 1989.⁴ Därför har också flera andra länder som 1970 hade en hög utgångsnivå att på detta sätt "sjunkit ned" mot OECD-medelvärdet. Detta gäller t ex USA och Schweiz, som "sjunkit ned" mot OECD-medelvärdet ändå mer än Sverige. Henrekson har inte sett vad hans egen tabell 2 visar. Fallet ned mot OECD-medelvärdet från 1970 till 1990 har i procentenheter varit 9 för Sverige, 11 för USA och 21 för Schweiz. Också dessa två länder har därför enligt Henreksons terminologi haft en "nedåtgående trend i relativ rikedom." Som jag flera gånger tidigare påpekat (Korpi 1992:68-71, 1996) kan man från statistiska övningar av det här slaget inte dra några slutsatser om orsaker till Sveriges ekonomiska tillväxt.⁵ Ändå fortsätter Henrekson och andra att upprepa samma argument utan att diskutera den kritik som riktats mot dem.

Liksom andra förespråkare för eftersläpningstesens använder sig Henrekson av förändringar i rangordningen bland länder i termer av köpkraftsbaserade mått på BNP per invånare för att belägga Sveriges eftersläpning. Här måste man dock komma ihåg att dessa rangordningar ofta bygger på små skillnader, inte sällan enstaka procentenheter och promille. Som ovan angetts ändrade den första revideringen av siffrorna ländernas läge i förhållande till OECD-medelvärdet med i genomsnitt ungefär fem procentenheter och skakade om kraftigt i rangordningarna. Dessa rangordningar är därför inte särskilt tillförlitliga som grundval för diagnoser om Sverige ekonomiska utveckling. Med små skillnader mellan länderna påverkas intrycket mycket av vilka år man tar som utgångspunkt och slutpunkt.

Henrekson kommer med en diger förteckning över "ett antal specifika och omotiverade strategiska överväganden" som han anklagar mig att ha gjort för att "mot alla odds" komma till slutsatsen att eftersläpningstesens inte är belagd. Han tar på sig uppgiften att "försöka blottlägga de strategiska val Walter Korpi gjort för att kunna presentera Sverige såsom en icke-eftersläpningsländer ur tillväxtskympunkt..." och hävdar att jag gjort det genom "att välja olika kombinationer av tidsperioder, tillväxtmått, deflater och jämförelseländer...". Detta är en i vetenskapliga sammanhang grov anklagelse, för vilken Henrekson inte ger några som helst hållbara belägg.

Jag kan här avslöja att min strategi först och främst gått ut på att läsa de publicerade tabellerna i de två vanligaste OECD-publikationerna, *Historical Statistics* och *National Accounts, vol. 1*. Då eftersläpningstesens förespråkare tydligen läst synnerligen selektivt i samma material har det här oftast räckt med att något begrunda det publicerade materialet för att se var luckorna finns. När t ex eftersläpningstesens huvudargument från början har varit, att Sveriges procentuella tillväxt ligger under OECD-medelvärdet efter 1970 räcker det faktiskt med att man i samma tabell ser att detta gäller redan från och med 1960. Vad som fortsätter att förvåna mig är varför knappast några andra i debatten inblandade kommit på samma enkla "strategiska val."

Henrekson anklagar mig bl a för att ha valt för mig "lämpliga" tidsperioder för jämförelserna. OECD publicerar sin statistik med en periodisering som följer de stora internationella konjunkturvägarna, dvs 1960-68, 1968-73, 1973-79 och 1979-89. *I allt vad jag har skrivit har jag följt denna OECD-periodisering*. Här borde Henrekson nog ha begrundat det gamla ordspråket att ett glashus är en olämplig ort för stenkastning. De enda som jag sett ta 1970 som utgångsår är eftersläpningstesens svenska förespråkare. Henrekson försöker här motivera detta med att sedan 1970 har "just Sveriges tillväxttakt blivit lägre i förhållande till andra länder." Men som jag ovan visat var Sveriges tillväxt lägre än OECD-medelvärdet åtminstone sedan 1960.

Henrekson påstår också att Sverige år 1973 "var i en relativt djup recession." Återigen undrar jag varifrån Henrekson fått sina uppgifter. OECD anger en siffra på 3,8 procents tillväxt av BNP per invånare i Sverige för 1973.⁶ Detta ligger högre än genomsnittet för sextiotalets rekordår och är en av de allra högsta sedan 1970.

Idealt skulle man i tillväxtjämförelser vilja välja tidsperioder som avgränsas av på varandra följande konjunkturtoppar. Osäkerheten i dataunderlaget gör att detta dock i praktiken blir svårt. Just konjunkturtoppen 1969-70 är ett exempel på detta. De publicerade siffrorna för procentuell tillväxt av real BNP per invånare i Sverige för år 1969 varierar från 3,9 till 5,0, alltså med 1,1 procentenheter. För år 1970 går variationen från 3,2 till 5,5, alltså 2,3 procentenheter. Efter åtta år av sådana revideringar flyttades därmed konjunkturtoppen från 1969 till 1970. Normala överväganden av osäkerheten i underlaget gör därför att man inte kan avgöra om konjunkturtoppen kom 1969 eller 1970.

Eftersläpningstesens förespråkare har inte angett några godtagbara skäl till varför de ensamma bland alla har börjat jämförelserna efter just 1970. Deras val innebär dock att det första året i beräkningen av periodmedelvärdet blir 1971, som var ett av de "förlorade åren" med noll-tillväxt på grund av en kraftig åtstramingspolitik. Med de små skillnader som finns mellan flertalet OECD-länder kan ett år med noll-tillväxt påverka medelvärdet på ett inte obetydligt sätt. Eftersläpningstesens förespråkare har inte kunnat på ett tillfredsställande sätt motivera, varför de ensamma bland alla andra som studerat jämförande tillväxt börjar just med detta år. Man frestas därför till hypotesen, att detta val har varit empiriskt påverkat.

När det gäller val av deflater och växelkurser har jag konsekvent följt OECD, som under de här aktuella åren tagit 1985 och 1990 som basår. Också här letar Henrekson alltså förgäves efter någon dolsk strategi. Det är klart att de drastiska förändringarna i växelkurserna sedan början av 1970-talet påverkar ländernas inbördes nivåer när man jämför ab-

solut tillväxt. Detta gäller troligen särskilt sedan den svenska kronan släpptes att flyta hösten 1992. Absoluta tillväxtmått har däremot den fördelen att de inte är kraftigt beroende av utgångsnivåerna. De kan därför, som jag skrev om min Figur 1, ge en bakgrund för diskussionerna om tillväxt. Det borde ändå ha stämt eftersläpningstesens förespråkare till eftertanke att de absoluta måtten inte visade på den kraftiga svenska eftersläpning de hävdade fanns.

När man skall studera relativ, dvs procentuell tillväxt, måste man på något sätt kontrollera för skillnader i utgångsnivåerna. Som jag skrev "kan detta göras t ex genom regressions-teknik eller på ett grovt sätt genom att begränsa jämförelserna till en grupp av länder med ungefär samma utgångsnivå i BNP per invånare." I regressionsanalyser begränsas givetvis inte antalet länder. Ett sätt att göra detta är att jämföra det observerade värdet av ökningen av BNP per invånare under en tidsperiod med den förväntade tillväxten när hänsyn tas till landets utgångsnivå. I valet av länder kan vi här följa den metod för "most comparable cases" som ofta används av statsvetare och sociologer i komparativa studier (Lijphart 1975). Vi kan då studera de 18 rikaste industriländerna, som under efterkrigstiden haft en obruten demokrati och har mer än en miljon invånare. Eftersom det här inte går att klart avgränsa "den rätta" perioden kan vi studera förändringar från åren 1968-73 fram till åren 1984-89. För skillnaderna mellan observerade och förväntade värden av dessa 36 tidsperioder kan vi sedan beräkna ett medelvärde. Det visar sig då att Sveriges procentuella tillväxt av BNP per invånare bara är en promille under det förväntade värdet, något som rimligen ligger inom de statistiska felmarginalerna.

När det gäller studier av produktivitetsförändringar, dvs ökningen av BNP dividerat med arbetade timmar eller kapitalinsatser, blir osäkerheten i underlaget enormt. Detta beror på att vi då får en stor osäkerhet också i nämnaren. Medan antalet invånare kan ganska exakt bestämmas blir uppgifterna om arbets- eller kapitalinsatser ofta synnerligen osäkra. Det

finns mycket drastiska men sällan observerade svängningar i de publicerade siffrorna över arbetsproduktivitetsförändringar (Korpi 1992:88-91). Eftersom felet i nämnaren kan gå åt motsatt håll mot felet i täljaren blir effekterna lätt förödande. Därtill kommer skillnader i arbetskraftens fördelning mellan bl a offentlig och privat sektor.

Jag har på olika sätt försökt att illustrera vad dessa skillnader innebär. Vi får olika bilder när vi studerar arbetsproduktivitetsförändringar i totalekonomin och i den privata sektorn. Eftersläpningstesens förespråkare har konsekvent hållit sig till vad som för Sveriges del ger den mest negativa bilden, arbetsproduktiviteten i totalekonomin. Henrekson tycker inte om att jag kompletterar den bilden med utvecklingen i den privata sektorn. Han tycker inte heller om att jag redovisar utvecklingen för Japan separat i stället för att räkna in det i medelvärdet för övriga tio länder. Eftersom Japan under efterkrigstiden har haft en snabbare tillväxt än *alla* andra västländer är det dock motiverat att särredovisa detta land. Siffrorna finns dock redovisade och det står var och en fritt att göra de jämförelser man vill.

Henrekson liksom andra sklerosförespråkare tar utan vidare den kraftiga nedgången i Sveriges tillväxt 1991-93 som intäkt för de negativa effekter av den svenska modellen de förutspått sedan 1970. Han liksom andra vägrar därför att ta upp det som Dowrick beskriver som en svår utmaning för dem – *att förklara varför Sveriges tillväxt var genomgående normal fram till 1990 och först därefter visar en markerad nedgång*. Här finns ett antal konkurrenskraftiga alternativa förklaringsfaktorer, som jag inte här kan gå in på.

I ett inlägg i tillväxtdebatten sommaren 1991 skrev Carl Bildt att han inte ha sett att "en enda av de många ekonomer som deltagit i denna debatt som ens försökt förneka att Sverige har halkat efter och *alldeles speciellt sedan mitten av 1980-talet*. Det finns fullt tillräckligt stöd i den debatten för min tes att det nu kan anses vara en konsensus bland Sveriges nationalekonomer att vi faktiskt har halkat

efter ...” (min kursivering).⁷ Henrekson hävdar nu att andra halvan av åttiotalet karakteriserades av en överhettad konjunktur och antyder därmed att den inte lämpar sig för tillväxtjämförelser. Men det Henrekson nu säger går uppenbarligen inte att förena med vad han och andra sklerosförpråkare då hävdade, och det med sådan framgång att den blivande statsministern fått uppfattningen att eftersläpningen varit alldeles speicellt stor under de här åren.

Henrekson menar också att det har funnits en stor spännvidd bland svenska ekonomer i viktiga frågor som orsakerna till den svenska eftersläpningen. Tydligt har dock också Carl Bildt haft svårt att se denna spännvidd utan han hävdar att inte en enda ekonom ifrågasatt konsensus. Lars Calmfors (1996:236) har bl a talat om en bland svenska ekonomer ”ohälsosam tendens till likriktning i fråga om det ekonomiskt-politiska tänkandet.” Denna risk är enligt Calmfors ”förmodligen särskilt stor i Sverige, där alla känner alla och det därför finns starka drivkrafter till att uppnå en samsyn (‘bli en i gänget’).”

Magnus Henreksons artikel ger så att säga *in vitro* en representativ demonstration av i stort sett alla de argument med vilka sklerosförpråkarna har underbyggt sin tes om den svenska modellens negativa effekter på tillväxt. Här har inte funnits en skymt av den typ av ifrågasättande som internationellt framstående ekonomer fört fram (t ex Atkinson 1995; Slemrod 1995). För läsarna av *Statsvetenskaplig Tidskrift* kan jag intyga att Henreksons artikel är helt representativ inte bara för arten utan också för kvaliteten i sklerosförpråkarnas argument.

Walter Korpi

Noter

1. Henrekson hävdar också att ”den svenska tillväxten var exceptionellt snabb jämfört med andra rika länder under perioden 1870-1950.” Som jag tidigare visat kan detta inte stödjas med tillgängliga data om BNP-tillväxt per invånare. Under den här perioden kommer Sverige i en klunga av sju

länder tillsammans med Kanada, Finland, Norge, USA, Schweiz och Danmark (Korpi 1972:32). Osäkerheten i tillväxtsiffrorna från 1870-talet är så stora att inga andra rimliga slutsatser kan dras. Ändå fortsätter Henrekson och andra att upprepa tesen om en svensk ”guldålder.”

2. OECD Historical Statistics 1991, Table 3.2, sid 48. För perioden 1950-60 se Korpi 1992:64.

3. I e-post till mig 1997-11-19, kursiv i originalet.

4. Det faktum att OECD anger köpkraftpariteter i löpande snarare än inflationsjusterade priser är inte vad som här enligt Henrekson ”lurar ögat.” De inflationsjusterade kurvorna skulle ha haft en svagare men fortfarande klart växande trend. Alltså skulle också där samma ”sänkning” mot medelvärdet komma fram. Vad som däremot lurar ögat är när en på det hela tagit ganska stabil absolut skillnad anges i procent av ett växande medelvärde. De kraftiga svängningarna i mitten på sjuttio-talet återspeglar att nedgången efter den första oljekrisen 1973 kom ett par år senare i Sverige än i flertalet OECD-länder.

5. Dessa förändringar återspeglar i stället det som brukar kallas konvergensen bland OECD-länderna, där de relativa skillnaderna minskar utan att detta behöver gälla om de absoluta skillnaderna.

6. OECD Historical Statistics 1985, Table 3.2, sid 44.

7. Bildt (1991).

Referenser

- Atkinson, Anthony B. 1995. ”The Welfare State and Economic Performance.” *National Tax Journal* 48 (2):171-98.
- Bildt, Carl. 1991. ”Sverige halkar efter ekonomiskt.” *Svenska Dagbladet*, 1991-07-21.
- Calmfors, Lars. 1996. ”Nationalekonomernas roll under det senaste decenniet – vilka är lärdomarna?” Sid. 225-54 i *Ekonomerna i debatten – gör de någon nytta?*, Lars Jonung (red.) Stockholm: Ekerlids.
- Dowrick, Steve. 1996. ”Swedish Economic Performance and Swedish Economic Debate: A View from Outside.” *Economic Journal* 106 (439):1772-79.
- Dowrick, Steve och Duc-Tho Ngyuen. 1989. ”OECD Comparative Economic Growth 1950-1985: Catch-up and Convergence.” *American Economic Review* 79:1010-30.
- Dowrick, Steve och John Quiggin. 1994. ”International Comparisons of Living Standards and Tastes: A

- Revealed-Preference Analysis." *American Economic Review* 84 (1):332-41.
- Dowrick, Steve och John Quiggin. 1997. "True Measures of GDP and Convergence." *The American Economic Review* 87 (1):41-64.
- Hansson, Pär och Magnus Henrekson. 1991. "Den svenska tillväxten: Blir vi omsprungna eller bara upphunna?" *Ekonomisk Debatt* 18 (3):261-6.
- Henrekson, Magnus. 1996. "Sweden's Relative Economic Performance: Lagging behind or Staying on Top?" *Economic Journal* 106 (439):1749-59.
- Korpi, Walter. 1985. "Economic Growth and the Welfare State: Leaky Bucket or Irrigation System?" *European Sociological Review* 1 (2):97-118.
- Korpi, Walter. 1990. "Halkar Sverige efter? Vår ekonomiska tillväxt och produktivitet i jämförande belysning." *Ekonomisk Debatt* 18 (5):421-32.
- Korpi, Walter. 1992. *Halkar Sverige efter? Sveriges ekonomiska tillväxt 1870- 1990 i jämförande belysning*. Stockholm: Carlssons.
- Korpi, Walter. 1996. "Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values among Economic Policy Experts." *Economic Journal* 106 (439):1727-46.
- Lijphart, Arend. 1975. "The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research." *Comparative Political Studies* 8 (2):158-77.
- Lindbeck, Assar. 1997. "The Swedish Experiment." *Journal of Economic Literature* 35 (September 1997):1273-319.
- Slemrod, Joel 1995. "What Do Cross-Country Studies Teach About Government Involvement, Prosperity, and Economic Growth." *Brookings Papers On Economic Activity* (2):373-431.
-

Litteraturgranskningar

GUNNAR HANSSON: *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. Göteborg, Symposium 1997.

Titeln till Gunnar Hanssons doktorsavhandling i statsvetenskap är direkt hämtad från ett tal Wigforss höll 1925, *Socialismen – Dogm eller arbetshypotes?*, där denne polemiserade gentemot en dogmatisk hållning till (socialistisk) ideologi och politik. Wigforss förde här fram ett vetenskapligt (experimentellt) förhållningssätt som ett ideal, också tillämpligt inom politiken. Socialism, gestaltat som jämlikhet, ökad produktion och ”arbetarnas förening med produktionsmedlen”, skulle ses som en arbetshypotes vilken kunde utsättas för empirisk prövning. Med ett sådant perspektiv är politiska lösningar inga eviga sanningar, dogmer som motstår empirisk prövning.

Avhandlingens huvudfråga anknyter till frågan om dogm eller arbetshypotes. Hansson kan sägas vilja pröva om Wigforss själv lever upp till det vetenskapliga ideal han predikar för andra. Hur förhåller det sig med den intellektuella hållbarheten i Wigforss resonemang? Hansson slår inledningsvis också fast sin tes:

Det är denna förening av politik och vetenskap, vill jag hävda i denna avhandling, som ger Wigforss särprägel. I sitt politiska arbete använder Wigforss ett vetenskapligt orienterat förhållningssätt för att intellektuellt bearbeta de politiska problem han ställs inför som socialdemokratisk debattör och politiker. (s. 19)

För att besvara den övergripande idékritiska frågan om Wigforss förhållningssätt behöver författaren emellertid också beskriva Wigforss idévärld. Här ger Hansson sig själv en mycket omfattande idéhistorisk uppgift.

Vi får här följa den unge Wigforss skriftställarskap från 1908, med artikeln *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp*, till ovan nämnda tal som hölls 1925. Även om Hansson tematiskt väljer ut ett trots allt begränsat antal artiklar berörs här ett stort antal frågor eller problem som Wigforss tog sig an: Frågan om historiematerialismen respektive inställningen till klasskampen; Wigforss speciella syn på förhållandet mellan politik och moral; synen på krigets orsaker och möjligheterna att skapa fred; Inställningen till den liberala demokratin; Wigforss analys av statssocialismen liksom av möjligheten att genomföra en förändring av den ekonomiska organisationen i samförstånd. Till detta kommer också ett avsnitt som mer generellt resonerar om Wigforss inställning till reformismen.

Jag vill redan inledningsvis slå fast att bristen på avgränsning och mångfalden av mindre frågeställningar skapar problem avseende avhandlingens fokus. Kanske bidrar den vittfamnande ambitionen också till att författaren har svårt att distansera sig från sitt material. Jag återkommer till dessa frågor längre fram. Här vill jag nöja mig med att konstatera att avhandlingens uppläggning som en kronologiskt upplagd idéhistorik innehåller ett mycket stort antal delfrågeställningar och berör många sakfrågor. Min granskning missar, med något undantag, flertalet av dessa. Detta kan möjligen ses som en orättvis behandling av avhandlingen. Jag anser det emellertid nödvändigt att begränsa mig till vad jag anser vara avhandlingens röda tråd, frågan om Wigforss intellektuella förhållningssätt, som löper igenom beskrivningen i alla dessa något disparta delämnena. Jag ämnar inte systematiskt gå igenom idéanalysens alla metodiska grepp här, det har redan gjorts i samband med en likartad uppgift i denna tidskrift.¹ Avhandlings-

texten föranleder emellertid att några grundläggande metodiska frågor måste diskuteras.

En vag fråga ...

På ett allmänt plan står det ganska klart vad Hansson vill göra. Jag ska därför inte mer än kort nagelfara Hanssons precisering av avhandlingsproblemet. Avhandlingens explicita frågeställning anknyter till Wigforss retoriska fråga om socialismen ska ses som en arbetshypotes eller dogm. Den uppgift Hansson ger sig är att "undersöka hur Wigforss söker ge svensk socialdemokrati en såväl politiskt möjlig som intellektuellt hållbar förståelse av relationen mellan politisk teori och praktik med hjälp av en strategi" (s. 25). Så långt är frågeställningen vag och behöver således konkretiseras. Formuleringen innehåller två centrala uttryck, en politiskt möjlig förståelse respektive intellektuellt hållbar förståelse, som författaren därför också definierar för att vi ska veta vad som egentligen ska undersökas.

Med *det politiskt möjliga* avser Hansson att "de politiska lösningar Wigforss förordar skall vara formulerade inom ramen för SAP:s politiska åskådning och dess politiska kultur. Denna ram framgår ... av den politiska situationen" (s. 25). Mer än så får vi faktiskt inte veta. Genast inställer sig givetvis frågan hur det ska vara möjligt att avgöra när ett förslag är politiskt möjligt och när så inte är fallet. Den uppenbara risken är att detta får bestämmas av hur politiska förslag faktiskt togs emot, sådant som förkastades betraktas i efterhand som icke politiskt möjliga. Och, å andra sidan, måste väl också förslag som inte direkt överensstämde med rådande socialdemokratiska föreställningar kunna vara politiskt möjliga. Speciellt som författaren också ser Wigforss som en nytänkare och ideologiskt central gestalt inom arbetarrörelsen. I analysen spelar emellertid inte frågan om det politiskt möjliga någon betydelsefull roll, Hanssons kritik gentemot Wigforss grundas snarare på om denne lyckats formulera något konkret eller praktiskt politiskt förslag överhuvudtaget. Någon bedömning om de politiska lösningarna är politiskt möjliga eller inte ges inte.

Det centrala är således inte det politiskt möjliga utan "att diskutera i vilken utsträckning han formulerar intellektuellt hållbara uppfattningar i sin roll som politiker och idédebattör." (s. 35). Frågan är vad som mer precist avses med detta? Hansson drar direkta paralleller mellan Wigforss vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal som Popper företräder; att se utsagor om verkligheten som provisorier, att utsätta våra övertygelser för ständig prövning. Hansson försöker fånga in det "intellektuellt hållbara" genom att ange tre kriterier – probleminsikt, självständighet och rationellt arbetssätt – för att närmare kunna pröva det intellektuellt hållbara i Wigforss texter. Utifrån dessa kriterier ställs tre frågor till materialet (s. 20):

En fråga avser attityden av nyfikenhet till den samhälleliga verkligheten: I vilken utsträckning ifrågasätter han det till synes givna? En andra fråga avser det problemorienterade betraktelsesättet till kunskap: I vilken utsträckning formulerar han alternativ till förhärskande uppfattningar? En tredje fråga avser det rationella arbetssättet: I vilken utsträckning argumenterar han logiskt konsistent inför de politiska problem han ställs inför?

Här efterlyser jag en mer grundlig diskussion om vad som ska avses med "vetenskapligt förhållningsätt" eller "intellektuellt hållbart". Jag saknar exempelvis ett försök att nagla fast Poppers mest omskrivna tankegång, tanken att vi bör utsätta våra *egna* "sanningar", övertygelser, för prövning i form av falsifieringsförsök. En sådan hållning kräver mer av oss än att vi bara förhåller oss kritiska visavi andras föreställningar. Men jag har också problem med att se hur de här, redan angivna, indikatorerna ska förstås. Det är till exempel svårt att hur forskaren ska kunna bedöma vad som ska anses vara det givna som bör (alltid?) ifrågasättas. Vidare kan det inte i sig vara tecken på intellektuell hållbarhet att försöka formulera alternativ och heller inte att alltid avvisa förhärskande föreställningar. Det går ju faktiskt att komma fram till att dessa "gamla sanning-

ar” också är riktiga. Fritänkare kan givetvis också vara feltänkare.

Ett annat problem är hur den idéhistoriska uppgiften synkroniseras med dessa för den idékritiska uppgiften centrala kännetecknen. Författaren framhåller att det är viktigt att vara generös gentemot den man studerar, i det här fallet Wigforss, och anvisar en systematisk eller till och med rekonstruktiv tolkningsmodell. På punkter där denne är vag eller kanske alls inte har tagit ställning är det forskarens uppgift att rekonstruera en wigforssk rationell argumentation: ”Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer” (s. 35). Hansson lägger sig här i en tolkningstradition där generositet gentemot forskningsobjektet är central – man gör bästa möjliga tolkning av meningsmotståndarens eller tänkarens argumentation. När idékritiken tar vid är det inte en ”straw-man” som ska kritiseras utan granskningen tar sig an den skarpast möjliga tolkningen. På den här punkten hyser jag sympati för författarens resonemang. Men hur ska detta förenas med det sätt på vilket ”intellektuell hållbarhet” ska mätas. Hur ska vi å ena sidan avgöra om Wigforss förhåller sig självständig, problematiserar eller formulerar alternativ om vi å andra sidan rekonstruerar Wigforss bästa argument på alla punkter? Hansson diskuterar tyvärr aldrig hur dessa två olika uppgifter förhåller sig till varandra.

Om vi nu ändå skulle nöja oss med de anväsa kriterierna återstår emellertid ett än knepigare problem. Författaren underlåter nämligen att peka ut hur han avser att gå till väga för att i tolkningen av texten avgöra om dessa tecken på ett vetenskapligt förhållningssätt föreligger. Hur ska han som forskare kunna avgöra när någon visar insikt, självständighet eller uppvisar ett rationellt arbetssätt? Författaren för ingenstans någon diskussion om begreppens operationalisering, hur detta ska ”mätas” (bedömas; tolkas), varken i metodkapitlet eller, vad värre är, i analysen där beteckningarna används. Vi är därmed inne på hur frågan konkret besvaras.

... och ett oklart svar

De empiriska analyserna och sedermera hela avhandlingen sammanfattas i termer av vetenskaplighet eller ”intellektuell hållbarhet”. Hansson framhåller Wigforss strävan att inta ett ”vetenskapligt förhållningssätt” såväl i förhållande till den politiska idédebatten som gentemot det konkreta politiska arbetet med samhällsomvandlingen. Detta är något utmärkande för Wigforss jämfört med andra. I sammanfattningen av Wigforss förhållande till det marxistiska arvet drar exempelvis författaren följande slutsats:

Wigforss har som vi sett, en *betydande probleminsikt*, han uppvisar en *betydande självständighet* i sin problembearbetning och utformar en *rationell argumentation* för sin position ... dock ... besvärar på väsentliga punkter av bristen på konkretion.” (s. 154, min kursivering)

Samma typ av slutsatser återkommer för varje sakområde. På flera ställen gör Hansson också jämförelser, inte bara efter en implicit skala (exempelvis grad av probleminsikt, självständighet) utan också mellan olika politiska aktörer. I diskussionen om den liberala demokratin jämförs exempelvis Wigforss förhållningssätt med hur partiets företrädare närmar sig problemet. Hansson finner att i ”förhållande till partiets företrädare i denna diskussion är Wigforss i hög grad självständig i sin bearbetning av den liberala demokratins problem” (s. 213). Ett liknande exempel är den jämförelse som görs mellan gillesocialisten Wigforss och (enligt Hansson) statsocialisten Möller:

Wigforss framställning om den ekonomiska omvandlingens problem är i jämförelse med annan skriftlig produktion av honom i mindre utsträckning probleminriktad och i större utsträckning propagandistisk. I jämförelse med andra samtida inom sitt parti är dock Wigforss i betydligt högre grad problemorienterad. Möller är en alls icke oflekterad debattör, men framstår emellertid vid en jämförelse med Wigforss som en förkunnare av socialismens uppenbara överlägsenhet med staten som ett självklart instrument ... Wigforss pekar på behovet av avvägningar ... (s. 242)

Det finns flera problem med det sätt på vilket Hansson drar sina slutsatser. Ett väsentligt sådant är det som redan berörts. Eftersom författaren inte mejslat fram några egentliga kriterier, eller för något resonemang i samband med den empiriska analysen, för när något ska betraktas som "problemorienterat", "självständigt" eller "rationellt" saknas egentligen grund för att dra sådana slutsatser. Jag finner helt enkelt inget systematiskt sätt som frågan besvaras på, då författaren saknar en fruktbar begreppsapparat att sortera sitt material med. Hansson använder förvisso genomgående och ofta stickord som interfolierar referaten av Wigforss texter; Wigforss problematiserar, argumenterar kritiskt och teoretiskt, åberopar empiriskt stöd etc. Men vi får aldrig klart redovisat när det är relevant att använda den här typen av beteckningar, när motsatsen gäller eller hur man sammanfattar och väger samman resultaten till en helhetsbedömning. Om vi ser på exemplet här ovan, kan vi fråga oss vad som gör Wigforss 'vassare' än Möller och hur hur går det till att utföra den jämförelsen? Vad betyder egentligen "i betydligt högre grad problemorienterad"?

De kriterier som här efterlyses borde rimligen vara knutna till det sätt på vilket Wigforss argumenterar. Men vid ett flertal tillfällen tycks Hansson snarare göra sina bedömningar utifrån de ståndpunkter Wigforss intar. Ovanstående citat utgör ett sådant exempel: Det kan tolkas som att det är innehållet i de ståndpunkter Wigforss respektive Möller intar snarare än sättet att argumentera som får författaren att komma fram till omdömena om de två kombattanterna. I det här fallet anses Möller stå för ett (självklart) statssocialistiskt synsätt medan Wigforss lösning är mer nyanserad (då denne avvisar statssocialism och inser att det måste göras avvägningar). Det finns flera andra tillfällen då den här oklarheten uppstår. Är det exempelvis Wigforss avvisande av ödesatron och önskan att förespråka moral som socialismens drivkraft som får Hansson att bedöma "intellektuell hållbarhet"?

När avsaknaden av klara bedömningskriterier kombineras med författarens långtgående beroende av Wigforss texter och sätt att reso-

nera undergrävs analysens trovärdighet (jag återkommer till beroendet utförligare längre fram). Eftersom Hansson låter Wigforss genom sina artiklar ställa problemet, att formulera det som i analysen kallas problemsituationen – problemet historisk materialism; problemet klasskamp, problemet politik och moral – och sedan också textnära refererar artiklarna, är det väl inte konstigt att Wigforss har "probleminsikt", eller problematiserar de marxistiska "fäderna" etc. Självlklart försöker också Wigforss inta en "självständig position" gentemot de som han kritiserar och rimligen försöker Wigforss argumentera rationellt. Hur ska han annars kunna övertyga någon? Frågan kan ställas om en analys av någon annan tänkare som utförs på samma sätt skulle kunna komma till slutsatser om bristande självständighet och brist på problematisering. Skulle Kautsky eller Möllers tänkande betraktas som ovetenskapligt, intellektuellt ohållbart och i så fall varför?

Och då det visar sig att inte heller referaten av Wigforss centrala texter – där Wigforss således problematiserar etc – är Hanssons egen självständiga beskrivning utan faktiskt i långa stycken är direkta citat undrar jag om inte författarens brist på distans spelat honom ett rejält spratt. Det är uppenbart att författaren riskerar att göra Wigforss slutsatser till sina och Wigforss egna retoriska grepp som sina tänkta invändningar (idékritik) gentemot Wigforss. Frågan är således vem det är som diskuterar, resonerar med Wigforss text – Hansson eller kanske Wigforss själv?

För att tydliggöra den kritik som här har riktats, låt mig utmana Hanssons hjälteporträtt. Som en tänkbar arbetshypotes kan jag tänka mig måla en helt annan bild, i mångt och mycket framvaskad ur Hanssons egen framställning. Det alternativa porträttet av Wigforss uppvisar en propagandist för öppenhet, experiment och pluralism. Vilka är då argumenten för att utmåla Wigforss som "tesdrivare"? Om Wigforss skulle inta en poppersk attityd borde texterna präglas av generositet gentemot motståndarna och en kritisk hållning till egna ståndpunkter och argument. Jag ser inte att Hansson ställt den frågan till mate-

rialet. Och av det som framgår av de centrala artiklarna söker Wigforss enbart belegg för den egna ståndpunkten medan kritiken riktas mot andra. Hjälp är således skicklig på att driva en tes, att propagera för den frihetliga socialismen. Wigforss håller fast vid den marxistiska terminologin, exempelvis i diskussionen om klasskampen och strävan att göra Marx och Engels "odogmatiska" och i överensstämmelse med den egna hållningen (jfr också s. 119). Han håller också fast vid idén om ett relativt konkret socialistiskt mål, vilket också kan tänkas ha lett till delvis utopiska tankekonstruktioner. Denna dogmatiska hållning kan kontrasteras med hur andra ledande socialdemokrater, som exempelvis Gustav Möller och Richard Lindström, såg på arbetarrörelsen och de idéer den hade att förverkliga. De målsättningar dessa pekade ut var långt mer kortsiktiga och deras inställning till hur socialismen skulle gestaltas var betydligt mer öppen och i högre grad avhängig av vad "folket krävde". De var reformister som, för att använda ett positivt språkbruk, utgick från den demokratiska processens primat. Jag ser inte hur Hansson ska kunna vederlägga min alternativa tes på det sätt hans undersökning har lagts upp.

Vilken är kontextens betydelse?

Med en bugning till Quentin Skinner avser författaren att i sin idéanalys utnyttja en kontextualistisk ansats. Tanken är att Wigforss texter ska analyseras utifrån SAPs åskådning och kultur, detta utgör en "ram" eller en kontext. Om vi ska förstå hur Wigforss tänkte ska således idéerna sättas i samband med den tidens tänkande och debatt. Och på ett allmänt plan låter ju detta rimligt och självklart. Kontexten borde *i någon mening* spela roll för hur vi ska förstå en aktörs beteende och uttalanden. Författaren försöker här systematisera hur den relevanta kontexten ska se ut och anger därför tre företeelser som tillsammans utgör "Wigforss idémässiga förutsättningar" (s. 26): De idéströmningar som påverkade Wigforss, den aktuella politiska situationen och debattmiljön. Hansson avser att fånga in dessa

tre faktorer genom Wigforss bildningsgång, den samtida socialistiska debatten samt Wigforss medlemskap i föreningar, organisationer, brevväxling etc. Denna treeninghet bildar tillsammans bakgrunden till vad Hansson, med en hänvisning till Popper, kallar för problemsituationen. Utifrån problembakgrunden kan Wigforss problemsituation återskapas varvid det är möjligt att begripa och analysera dennes förslag till problemlösningar. Genom att konsekvent låta delarna i problembakgrunden, följt av problemen, organisera kapitelindelningen får avhandlingen en tydlig uppläggning. En genomgång av den samhällsfilosofiska bakgrunden följs av en beskrivning av den socialistiska debatten och den konkreta debattmiljö Wigforss verkade i varefter analysen av Wigforss texter tar vid, texter där Wigforss behandlar de skilda problemen. Uppläggningen verkar förnuftig men föranleder mig ändå att peka ut några grundläggande problem.

En första fråga som kontextualister genomgående har svårt att svara på, och som också författaren borde funderat mer över, är vad som egentligen ska utgöra kontexten: Vilken kontext (problembakgrund) är i det här fallet viktig att studera för att förstå vad Wigforss skriver och vilken är inte relevant och/eller kan utelämnas? Skinner (och för all del också Popper) är vag när det handlar om vilken kontext som behöver utnyttjas för att "förstå" en text. Och även om jag intuitivt tycker valet av kontextuella faktorer verkar vara rimligt borde emellertid inte Hansson låta bli att diskutera frågan. Trots att det egentligen är ett av de mer väsentliga metodval som Hansson gör, klipper emellertid författaren bara till i den här frågan. Åtminstone är metodproblemet centralt om det är tänkt att beskrivningen av problembakgrund och problemsituation också ska hjälpa Hansson att tolka innehållet i vad Wigforss skriver i de centrala texterna.

På detta följer naturligen den viktiga följdfrågan: Är det egentligen möjligt att dra slutsatser om en texts innebörd utifrån kontexten, påverkar kontexten den logiska innebörden av Wigforss framförda ståndpunkt eller argument?² Här annonserar Hansson själv ett ja-

kande svar: "Med kunskap om ... problembakgrunden ... vet vi ... vilken föreställningsram hans problemlösning är utarbetad, och därmed är det möjligt att på logisk grund förstå Wigforss tankemässiga bearbetning av ställda problem" (s. 27) Jag har emellertid svårt att se hur författarens beskrivning av kontexten i den faktiska analysen mer precist får betydelse för hur Wigforss argumentation tolkas. Det är snarare så att beskrivningen av kontexten ger svar på andra frågor, exempelvis om var Wigforss tankemässiga rötter låg någonstans eller vilken intention Wigforss hade med texten.

Vi måste således skilja på den genetiska eller intentionala frågan och frågor om innebörd och mening. Det går här att anknyta till ett exempel i Hanssons text där Wigforss själv tillämpar en kontextuell tolkningsidé. Denne försvarar Marx-Engels starka betoning av den ekonomiska basens betydelse med den debattsituation de befann sig i, "motståndarnas blindhet för de materiella behovens betydelse" (s. 102) Men att påpeka det blir ju bara ett propagandistiskt trick från Wigforss sida. Om han önskade övertyga sina läsare om sin egen ståndpunkt så kunde han troligen vinna på att hänvisa till vad Marx-Engels "egentligen" stod för (om man tar hänsyn till omständigheterna) samtidigt som han förfäktade en mer öppen syn på samhällets drivkrafter. Den revisionistiska hållningen blir emellertid inte annorlunda för att man lyckats få Marx och Engels signaturer under. Inte heller förändras innebörden av deras syn på drivkrafterna i samhället för att vi vet mer om hur debattsituationen såg ut.

I beskrivningen av den kontextualistiska ansatsen hänvisar författaren till två auktoriteter, Karl Popper och Quentin Skinner. Här bör uppmärksammas att dessa två i stort sett får samsas om samma texttolkningsidé i den här framställningen. I en not påpekade visserligen vissa skiljaktigheter. Popper får stå för en rationalistisk tolkningsskola där idéer rekonstrueras utifrån de givna elementen i problemsituationen. Detta är då artskilt från "psykologisk återförståelse" som är Collingwoods och sedermera Skinners rättesnöre för historisk

tolkning Därefter säger Hansson att "Jag har inte anledning att i denna studie ta ställning till Poppers kritik av den psykologiska återförståelsens vetenskapliga ofruktbarhet." (s. 328). Men hur kan författaren undvika att diskutera detta? En sådan diskussion borde vara en fruktbar väg för Hansson att precisera sin tolkningsmodell. Går man till auktoriteterna själva syns tydliga skillnader i sättet att se på texttolkningens problem.

Popper bannlyser de kontextualister som, för att förstå innebörden i en text, anser att man bör återleva eller leva sig in i och ta hänsyn till aktörens "mental states", psykologiska motiv etc. Här antas att aktören argumenterar rationellt och logiskt och Popper utgår här från, vid sidan av den fysiska och mentala världen, en "tredje värld" av idéer "in the objective sense".³ Det är till denna värld vi refererar när vi vill förstå en tidigare text. På något sätt "pratar man trots allt om samma saker". Genom att rekonstruera problemsituationen utifrån förutsättningen att aktören tänkte rationellt, så förstår vi innebörden av texten. Tanken är här att analytikern använder ett analyspråk på en annan nivå än vad aktörens text befinner sig på.

Skinner vänder sig egentligen ganska precis mot Poppers idé om att vi kan förstå varandra över tid och att vi diskuterar samma problem, speciellt genom att återföra det som sägs och skrivs till ett teoretiskt språk och generella/teoretiska frågeställningar: "The history thus written becomes a history not of ideas ... but of abstractions: a history of thoughts which no one ever actually succeeded in thinking, at a level of coherence which no one ever actually attained".⁴ Skinner pekar ut ett antal olika felslut som har att göra med en sådan ansats; att vi tror oss kunna återföra textförfattaren till en doktrin, rekonstruera tankar i överensstämmelse med en mer abstrakt tankegång; att vi överdriver koherens och konsistens; att vi utgår från nutidens tankespår för att beskriva vad som var viktigt, det centrala i en gammal text; misstaget att gå från likhet till "inflytande". Enligt Skinner är varje historisk situation unik och måste ses i sin specifika situation.

Och där finns stora skillnader i situation och tradition mellan oss och klassikerna.

Om jag förstår saken rätt står Hansson rätt långt från Skinners idé om hur texter ska tolkas. Visserligen lägger Hansson ner mycket kraft på att återskapa de kontextuella faktorerna. Men dessa inverkar inte på hur texternas innebörd tolkas. Här återförs snarast Wigforss unika uttalanden till ”den tredje världen” av idéer. Hansson ställer generella krav på Wigforss texter med avseende på rationalitet och författaren tycks heller inte tro annat än att det går att begripa dessa äldre texter. Som jag redan varit inne på används däremot inte Poppers anvisning om att formulera problemsituationerna med ett analyspråk som skiljer sig från det språk som Wigforss själv använder sig av. Tyvärr!

Om nu inte kontexten i realiteten påverkar tolkningen av Wigforss idéer uppstår situationen att Hanssons avhandling behandlar flera frågor som löper parallellt men utan att egentligen vara sammanlänkade med varandra. Jag vill här framhålla att jag funnit nöje i att läsa de idéhistoriska kapitlen och de avsnitt som behandlat den samtida debatten, Lundamiljön etc. Jag finner resonemangen här intressanta och fruktbara för att se hur Wigforss tänkande är förankrade i en speciell intellektuell och politisk miljö. På ett flertal ställen i textanalysen kan författaren också i en bisats eller i en längre avstickare, påpeka att det Wigforss för fram är uttryck för en ny-kantiansk eller liberal hållning eller exempelvis hur Wigforss synsätt kan förknippas med en ståndpunkt som tidigare förfäktats av Staudinger, Sombart eller Jaurés.

Frågan är emellertid om den unge Wigforss vi får ta del av här också var en betydelsefull socialdemokratisk ideolog som dessutom kan uppfattas ha stått för en egen position i den större socialistiska debatten vid den här tiden.

Påverkade Wigforss partiets idéutveckling?

I avhandlingens inledande diskussion om tidigare forskning framhåller författaren att tidigare beskrivningar av Wigforss alltför ensi-

digt uppehållit sig vid 1930-talets ekonomiska politik och idén om ”den provisoriska utopin”. Forskare som Tingsten och Lewin anses bara ha behandlat Wigforss idéer när denne innehade en formell maktposition, något som författaren finner märkligt. Hansson menar att bilden av socialdemokratin därigenom har förvridits, Tingstens beskrivning av ett av ödestron behärskat parti har okritiskt tagits över av Lewin. Flera forskare har emellertid motsatt sig den traditionella föreställningen. Utifrån sin analys av Wigforss texter önskar också Hansson stämma in i den kritiska kören och dra slutsatser om socialdemokratisk ideologi. Hansson försöker nu inte visa hur Wigforss resonemang faktiskt påverkade ”hur partiet resonerade”, det skulle innebära en debattanalys som går långt utöver ambitionen för avhandlingen. Hansson nöjer sig istället med att vid en analys av hur Wigforss debatterade som en bieffekt också få smaka på den socialdemokratiska debatt i vilket argumenten ingick.

I en rubrik i avslutningskapitlet slår Hansson fast sin slutsats: ”En ny bild av Wigforss och den tidiga svenska socialdemokratin” (s. 313) Här utmanas återigen Lewins och Tingstens uppfattningar om att ödestron dominerade svensk socialdemokrati under 1920-talet. Partiet var enligt författaren inbegripet i ”en diskussion om samhällelig organisation” (inte egentligen om statens roll) och det var inte ödestron som stod i vägen för en förändring.” Möjligen dras slutsatserna utifrån hur Wigforss (och inte partiets ledning) argumenterade – ”Wigforss behandlar i det närmaste inte alls staten ... Kärnan i Wigforss förslag till socialdemokratiska idéer är i stället sammanlutningens roll i ekonomi och politik som medel” (s. 294) – vilket knappast är relevant för att avspegla partiets hållning. Men för att beskriva debatten behandlas också material från partikongress och LO-kongress, partistyrelse och programkommission samt flera artiklar från debattörerna Per-Albin Hansson och Gustav Möller. Och avhandlingsförfattaren har nog rätt i frågan om ödestron och det är också helt rätt att utmana den numera något anfrätta sanningen på den här punkten. I likhet med flera andra forskare kan författaren visa

att det pågick en diskussion om vad socialiseringen faktiskt skulle innebära och hur omvandlingen borde gå till. Åtminstone avspeglar diskussionerna runt programkommissionens arbete och för de närmaste åren efter 1920 ingen ödestro. Det är olika konkreta lösningar på socialiseringsproblemet som diskuteras – driftsråd, ersättning till de privata ägarerna, förvaltningsproblemet, kooperativa lösningar, behovet av utbildning etc. Språkbruket ligger långt från ödesmättad socialistisk retorik.

I den mån Hansson önskar driva hem vilken betydelse Wigforss hade för den ideologiska utvecklingen lyckas emellertid inte detta. Det går inte dra slutsatser om det utifrån det material som här undersökes, nämligen texter i vilket den unge Wigforss (med svag maktposition och bristande genomslag) söker formulera sin inställning till ett antal problem. Det krävs ett helt annat material för att besvara frågor om hur SAPs ideologi påverkades av Wigforss tänkande. För att besvara den kausala frågan – A:s påverkan på B? – behövs material som kan ge belägg för objektiva kontakter mellan A och B; uttalanden från A resp. B om inflytande; textöverensstämmelse och förändringar i A ideologi som på olika sätt kan hänföras till B:s text. Den typen av material efterfrågar inte Hansson.

Det är således riskabelt att försöka mäta temperaturen på partiets ideologi genom Wigforss. Dennes skrifter är inte valida mått på partiets ideologiska kärna. Författaren påpekar själv att Wigforss hade en svag position under den period som avhandlingen omfattar. De inlägg som Wigforss presterade 1908 respektive 1910 kan knappast ha spelat någon egentlig roll för partiets ideologiska utveckling. Partiets kärna med Branting i spetsen resonerade likartat. Tio år senare, när programkommissionen debatterade det kommande programmet och framför allt socialiseringsfrågan låg såväl Wigforss som Karleby mycket lågt. De hade inga inlägg i frågan och det förekom nästan heller ingen debatt. Kongressen gav "frisedel för statsocialism", som Hansson uttrycker det. Wigforss förde visserligen fram frågan om Industriell demokrati och gillesoci-

alismen i ett föredrag på kongressen, något som rönt motstånd från Möller och LO-folket. Och förslaget ledde förvisso till tillsättandet av Kommittén för Industriell Demokrati. Utredningen fick emellertid ingen anslutning. Wigforss misslyckades således i den fråga som totalt dominerar avhandlingens andra del. "Frågan om industriell demokrati försvann därmed från den politiska dagordningen" (s. 268). Det var således statsocialismen som segrade och 1928 kom sedermera också kosackvalet där partiet gick till val på klassiska socialiseringskrav. Hansson pekar här på idémässiga och politiska förutsättningar som var ogynnsamma för partiet och resultatet av Wigforss ansträngningar var fruktlösa: "SAP – med Wigforss som en av flera drivande krafter – strävade efter att, men kunde inte, omvandla samhället under 1920-talet" (s. 316).

Wigforss som självständig tänkare

Idén om den unge Wigforss som en viktig influens för den svenska socialdemokratis ideologiska utveckling bygger delvis på förställningen om Wigforss ideologiska särställning. Författaren hävdar att Wigforss kom att utveckla en tredje väg eller tredje position mellan Kauskys determinism och Bernstein revisionism/voluntarism. Att han var motståndare till Kautskys ödes- och katastrofteori är alldeles klart. Men hur skiljde han sig från Bernstein, enligt Hansson? Hansson menar att Wigforss och Bernstein har en olikartad syn på historiematerialismens vetenskapliga status, klasskampen och socialismens mål.

I frågan om vetenskapssyn anser Hansson att Wigforss inte betraktade historiematerialismen i sin marxistiska form som vetenskaplig teori, med argumentet att historiematerialismen bara kan förklara det förflutna, inte förutsäga den. Bernstein å andra sidan skulle betrakta en utvecklad form av historiematerialismen som vetenskap (dvs inte i dess SPD-form utan en icke-deterministisk variant). Men inte hade väl Wigforss denna vetenskapssyn – han argumenterade ju just mot det? Wigforss talar flera gånger om den historiska materialismen som vetenskaplig teori, men avser givetvis

den form som just syftar till att förklara det förgångna och just undviker att förutsäga framtiden. Och något annat avser knappast Bernstein heller. Exempelvis utmålar Bernstein Plechanows idéer om socialismens vetenskaplighet som "cant", dvs rent pladder.⁵

Hansson menar vidare att Bernstein förkastade klasskampen medan Wigforss inte anses ha gjort det. Men kvalificerar Wigforss "idealistiska" syn på klasskampen att göra denna boskillnad mellan de två? Klasskamp är ju för denne ett moraliskt ställningstagande och det finns också moral som står över den klassbundna. Klasskampen innebär inte bara strider mellan olika ekonomiska intressen utan också också mellan motsatta politiska och sociala ideal. Därtill vet vi att Wigforss är demokrat, klasskampen skall föras i demokratiska former. Och även om författaren har rätt i att Bernstein undviker klasskampsbegreppet så utgår även denne från idén om att klasser står mot varandra. De tvingas emellertid att kompromissa under det demokratiska styret: "I princip betyder demokratin klassherraväldets upphälvande, äfven om den ännu icke det faktiska upphäfvandet af klasserna ... en demokrati lära sig snart partierna och de bakom dem stående klasserna att känna gränserna för sin makt".⁶ Jag anser nog att skillnaden mellan de två snarast är terminologisk.

Hansson menar också att Bernstein förkastade de socialistiska målen, medan Wigforss inte gjorde det. Wigforss anvisade preciserade mål i ekonomiska termer. Bernstein angav på sin höjd en principiell inriktning och karaktär av samhället. Men hur stor är skillnaden egentligen? Var inte Bernsteins syn på mål och utopier rätt likartat Wigforss? Enligt den förres syn var målet följande: "Men förutfattade teorier om rörelsens utgång, hvilka gå utöfver ett sådant allmänt uppställt mål, som bestämmer rörelsens principiella riktning och karaktär, skola med nödvändighet utlöpa i utopier och förr eller senare ställa sig hindrande ..."⁷ Wigforss syn på det socialistiska målet är faktiskt snarlik: "De värden som ska uppnås – ekonomisk jämlikhet, samarbete i produktionen, arbetarens förening med produktionsmedelen och frihet – skall enligt Wig-

forss betraktas som ledstjärnor. De skall ange inriktningen för arbetet med samhällets omvandling."⁸

Jag anser inte att Hansson övertygar i sin plädering för Wigforss självständiga tredje position. Detta hänger bland annat ihop med att författaren gör det strategiska misstaget att inte avgränsa sig. Det finns därför inte utrymme att exempelvis ägna frågan om Wigforss och Bernstein tillräckligt med utrymme och tankemöda. Ämnet "Wigforss tänkande" är helt enkelt för stort och omfattar alltför många disparata frågor. Genom att utgå från de problem som Wigforss själv ställde i ett stort antal frågor tvingas Hansson, trots att avhandlingen närmar sig tegelstenens format, helt enkelt att behandla de enskilda sakfrågorna alltför rapsodiskt. Var och en av dessa frågor, eller ännu hellre någon egen övergripande fråga (Wigforss och demokratin?), skulle ha räckt till en avhandling. Hansson hamnar nu alltför lätt i att referera vad Wigforss sagt (genom mycket textnära referat) utan att egentligen ha ett eget teoretiskt grepp eller kunna diskutera med andra som diskuterat samma problemställning.

Det blir därför mer av lovande presentationer till problem som socialdemokratin stod inför än av genomarbetad analys. Flera av dessa presentationer är emellertid intressanta. Jag har nämnt frågan om den eventuella ödestron inom partiets ledning. Jag vill också framhålla avsnitten om världskriget respektive den liberala demokratin där Hansson i båda fallen lyckas lyfta fram ett förvånande kraftigt liberalt drag i Wigforss idévärld. I synen på krigets orsaker och dess lösning var Wigforss starkt kritisk mot Zimmerwaldrörelsen vars lösning var kapitalismens avskaffande. Det marxistiska arvet vägledde inte Wigforss i den här frågan. I likhet med Jean Jaurés förde Wigforss fram den internationella fredsrörelsen, en liberal rättstat och demokrati i de enskilda staterna som verkningsfulla medel mot kriget. Wigforss var också mycket upptagen vid minoritetsproblemet i den demokrati som för många var den självklara vägen för arbetar-majoriteten att tillgodose sina intressen. Några av de artiklar som Wigforss skrev i ämnet är

förvånande aktuella i dagens politiska situation där demokratiskt fattade beslut gång efter annan utmanas av utomparlamentariska aktioner och misstro från kunniga och intensivt engagerade minoriteter.

Men även på dessa områden hade det varit intressant att få veta mer och få hela den samtida diskussionen analyserad utifrån något eget grepp om demokratifrågan.

Hanssons beroende av Wigforss

Det är viktigt att som Hansson ha engagemang för sitt ämne. Här leder emellertid engagemanget författaren till att begå misstaget att bli för osjälvständig visavi studieobjektet Ernst Wigforss, något jag redan varit inne på. Jag anser således att författaren är alldeles för beroende av Wigforss. Hansson riskerar ständigt att hamna i knät på sitt forskningsobjekt. Detta bygger bland annat på att frågeställningen i sig bygger på Wigforss; Wigforss ska prövas med hjälp av Wigforss. Detta är en svår uppgift och för att klara den hade författaren mycket tydligare behövt hålla isär sitt analyspråk och Wigforss texter.

Beroendet gör sig påmint på ett flertal sätt. Frågeställningen är egentligen Wigforss egen, fast nu tillämpat på Wigforss själv. Råder dogm eller arbetshypotes, ett vetenskapligt förhållningsätt, i huvudpersonens egna texter. Även preciseringen av det vetenskapliga förhållningssättet, idén om en "kritiskt hållbar lösning", är hämtat från denne. Detta är i och för sig ett steg mot en tänkbar begreppslig precisering då huvudfrågan handlar om att pröva den "reellt existerande" Wigforss med hjälp av Wigforss ideal. Men i poppersk anda vore det rimligt att uttryckligen försöka finna en begreppsapparat på en annan analysnivå än studieobjektets.

Också uppläggningsen av avhandlingen är på olika sätt starkt influerad av Wigforss. Hit hör tanken på kontextuell tolkning. Här gör författaren själv kopplingen mellan Wigforss behandling av Marx-Engels och sin egen metod för att studera Wigforss (noten 46, kap. VI).

En annan påverkan är konstruktionen eller urvalet av det som kallas för problemsituatio-

ner. Enligt Hanssons egen förståelse av den popperska situationsanalysen skall forskaren "på en annan nivå än aktören" formulera en hypotes om aktörens tankearbete, göra en konstruktion. Utifrån detta och att aktörens samtid skall beskrivas (idéer i tiden; den politiska situationen; debattmiljön) är det författarens uppgift att formulera hur problemsituationen såg ut. Valet av situationer borde således göras utifrån en generell förståelse av eller vedertagen bild av hur, i det här fallet, socialismens dilemman och problem såg ut och den mer generella fråga man som forskare har till materialet. Men valet av problemsituationer tycks egentligen ske utifrån de artiklar Wigforss skrivit. Det är till och med så att det är titlarna på dessa artiklar som får definiera problemsituationerna (se s. 34) De hänvisningar som görs till annan forskning om arbetarrörelsens historia är ytterst allmän och det sker ingen genomgång av vilka olika teman eller problem som generellt kan betraktas som centrala. Populationen av problem varur de här behandlade problemsituationerna väljes är inte på något sätt ens antydd. Vi får här helt enkelt lita på författarens påstående att detta är det centrala.

Till detta kommer att författaren låter Wigforss framställning av olika ämnen styra vad som tas upp och hur det görs. Wigforss tycks förleda författaren att söka besvara en mängd frågor som dyker upp i texterna. Här blir en formaliasynpunkt relevant, en företeelse som rör de direkta textöverensstämmelserna som tyvärr förekommer ofta. Hanssons sätt att referera är långt ifrån tillfredställande och utgör en ful plump i protokollet. Jag har gjort ett flertal stickprov där jag jämfört avsnitt ur centrala Wigforss texter och författarens analys. I något fall omfattade också stickproven det som i avhandlingen betecknas som författarens egna reflektioner.⁹ Det som i texten är referat är i många stycken regelrätta citat, ofta följda av nothänvisning, ibland inte. Dessa 'närreferat' förekommer ymnigt i dessa stickprov. I några fall rör det sig också om att andra författare behandlas på samma sätt som Wigforss. Jag är här mycket förvånad över att inte det här problemet påtalats tidigare. Det är en

brist i det vetenskapliga hantverket som borde rättats till i den utbildningsprocess som avhandlingsskrivandet faktiskt utgör.

Det är viktigt att framhålla att det inte alls ska ses som medvetet fusk. Hansson anger för det mesta var resonemangen står att återfinna. Men jag är starkt kritisk till det här sättet att "göra hantverket". Jag har inte sett någon grundbok eller uppsatsinstruktion på grundutbildningsnivå som inte påtalar att vi skiljer mellan citat och referat eller som inte påpekar nödvändigheten av att förhålla sig med distans till materialet. Att Hansson avviker från handbokens dekret är dock i sig inte det allvarligaste, det signalerar snarare om ett mer grundläggande problem: Bristen på distans till studieobjektet, avsaknaden av ett eget analyspråk och givetvis de följder detta får för analysen. Vi tjarar allt som oftast om att forskaren måste ta kommandot över det material hon eller han behandlar. Brister i det här avseendet i kombination med bristande referatteknik får mindre lyckade konsekvenser för den här avhandlingen: Författaren riskerar att utöva idékritik och utvärdera Wigforss text med hjälp av Wigforss egna resonemang. Wigforss ställer ju nämligen inte alltid de relevanta frågorna, och studieobjektet Wigforss lägger givetvis upp argumenten så att de passar den egna tesen. Eftersom Wigforss egen tes och syn på det egna arbetet helt överensstämmer med den tes författaren redan i avhandlingens inledning säger sig vilja driva, blir det så mycket allvarligare.

Avhandlingens bidrag

Kanske har Hansson rätt i att Wigforss intog en originell position präglad av ett slags popperskt förhållningssätt. Jag tycker dock inte att han lyckas ro detta i hamn. Svaret på om Wigforss präglades av dogm eller arbetshypotes går inte alls självklart åt det håll som Hansson hävdar. För att ha kunnat avgöra den frågan borde Hansson tydligare ha mejslat ut något analytiskt instrument för att systematiskt kunna använda på Wigforss texter. Jag vill nog hävda att Wigforss snarare kan ses som en sympatisk propagandist för frihetligt socialis-

tiska idéer och som en god idékritiker. Tillsvidare vet vi emellertid inte om han också utsatte sina egna ståndpunkter för en rejäl prövning. Jag är i det sammanhanget starkt kritisk till författarens bundenhet vid Wigforss egna argument och texter. Som det nu är riskerar Hansson att hamna i händerna på Wigforss skickliga retorik.

Men även om Hansson inte lyckas driva sin huvudtes lyckligen i hamn finner jag att denna avhandling ändå tillhandahåller intressanta bidrag. Utan att vara någon helt ny tanke bidrar avhandlingen ändå till att göra det än tydligare att socialdemokratien inte förlamades av någon "ödestro" vid den här tiden. Frågan om den socialistiska framtiden och den därmed förknippade ekonomiska omvandlingen diskuterades flitigt under några år och på svenskt vis kom socialismen att göras till en fråga för en statlig utredning. Jag tror således som Hansson att Lewin och Tingsten har fel. Det var inte ödestron utan en, antingen utbredd osäkerhet eller helt enkelt en övertygad majoritet av statsocialister, som präglade socialdemokratien under 1920-talet. Hansson kan åtminstone visa att här förekom en saklig debatt om alternativa lösningar, försök att operationalisera vad socialismen skulle innebära i verkligheten. Däremot saknas material för att belägga vilken betydelse Wigforss hade för socialdemokratiens ideologiska ställningstaganden under den här tiden och de år som följde. Det blev genom staten som socialdemokratien började bygga folkhemmet och vi vet att tanken på industriell demokrati begravdes för att återuppstå först långt senare. Och då inte i någon gillesocialistisk skepnad.

Också beskrivningen av den unge Wigforss tänkande och önskan att bekämpa ortodoxin inom socialdemokratien under detta första kvartssekel är i sig intressant. Bilden av Wigforss består i och med denna avhandling inte längre främst av gillesocialisten och finansministern som symboliserar 1930-talets krispolitik. Vi får också ta del av rötterna till Wigforss idéer och ett idéarv som präglade flera av dessa betydelsefulla politiker och tänkare i kretsarna kring DYG i Lund; kopplingarna till nykantianerna, revisionister och sedermera även

anglosaxisk miljö. Även om det ofta är Wigforss perspektiv som dominerar så får vi däri-genom ändå ta del av flera av de centrala de-batter som präglade hela den unga europeiska socialdemokratin under denna jäsande period i Europas historia.

Torsten Svensson

Noter

1. Se Esaiasson 1993, vilken i samband med en granskning av en avhandling, Ljunggrens *Folkhemskapitalismen – Högers programutveckling under efterkrigstiden*, systematiskt pekar ut de metodiska krav som bör ställas på vetenskapliga undersökningar i allmänhet och på idéanalys i synnerhet.
2. Jfr avslutningskapitlet i Boucher 1985 som ställer just dessa frågor till kontextualisterna. Hansson hänvisar allmänt till Boucher men tar inte lärdom av dennes kritik i dessa avseenden.
3. Popper 1981, 154.
4. Skinner 1969, 18. Jfr Åsard 1987.
5. Bernstein 1979 (1907), 258.
6. Bernstein 1979 (1907), 198
7. Bernstein 1979 (1907), 257.
8. Wigforss citerad i Hansson 1997, 277
9. Jag har gjort stickprov på följande ställen och funnit stor textöverensstämmelse (ofta direkta citat utan citationstecken); Kap.I, upptaktsavsnittet "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?" (sid.11-13) som behandlar Wigforss artikel med samma namn (från 1925); Hela kap.VI, "Problemet materialistisk historieuppfattning" (s. 96 – 109) där Hansson analyserar Wigforss artikel: *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp* (1908); Kap.VII, som behandlar frågan om klasskampen är en analys av den senare delen av ovanstående artikel. Här har jag granskat det avsnitt som Hansson kallar för *Reflektioner om Wigforss problemlösning*, s. 114 – 117; I kap. VIII, "Problemet socialism och moral", har jag granskat de första 3 sidorna (135 – 137) i det avsnitt (Wigforss, socialism och moral) som behandlar Wigforss artikel med samma rubrik; *Socialism och moral* (1910); I kap.X, "Den liberala demokratins problem", delar av det avsnitt som behandlar artikeln "Demokratiska problem" (s. 194; upptakten samt s. 196f). Här tas upp en ny teorian-sats: kontraktsteori, föranleds av Wigforss egen text. I be-

handlingen av kontraktsteori, förekommer en direkt avskrift av Stefan Björklund 1977; I kap.XI, Avsnittet "Statsocialismens problem" som behandlar broschyren *Industriell demokrati*(1920) har jag granskat de två första sidorna, 230f. Här är resultatet inte lika uppseendeväckande (Vid en snabbkontroll hittade jag fyra kortare ställen på sid. 231 (fortsätter överst s. 232) där referat egentligen är citat). I kap. XII, Ekonomins omvandling: samförstånds lösningens problem har jag tittat närmare på avsnittet Samförstånds lösningens problem, sid.255 – 258, vilket behandlar Wigforss utredningstext *Allmän överblick av den industriella demokratins problem* (Kommittén för Industriell demokrati från 1923). Här finns vid sidan av referat/citat-problemen en metodisk nyhet (auditoriets betydelse – Skinner) som delvis nog kan ha fått sin utformning beroende på Wigforss sätt att skriva just den här utredningstexten – att argumentera för industriell demokrati visavi olika intressen.

Referenser

- Boucher, David 1985. *Texts in Context*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.
- Esaiasson, Peter 1993. *Statsvetenskaplig Tidskrift* årg. 96, nr. 2, 1993
- Popper, Karl R. 1981. *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*. Oxford, Clarendon Press.
- Skinner, Quentin 1969. *Meaning and Understanding in the History of Ideas. History and Theory*, vol.8, nr.1, 1969.
- Åsard, Erik 1987. *Quentin Skinner and His Critics. Statsvetenskaplig Tidskrift* årg. 90, nr.2, 1987.

Genmäle till Torsten Svensson

Jag skall i mitt genmäle visa att Torsten Svenssons (TS) tes om mitt "beroende" av Ernst Wigforss saknar stöd, och att andra punkter i hans kritik är dåligt underbyggda. Jag följer den ordning TS har i sin anmälan, även om jag hänvisar framåt och bakåt i min argumentation. Sidhänvisningar avser min avhandling, om ej annat anges.

Frågan

Utgångspunkten för min frågeställning är begreppet politiska idéer, en individs reflektioner över och utformande av en politisk åskåd-

ning på grundval av kunskaper och värderingar. I min studie betraktas Wigforss politiska idéer i perspektivet av ett vetenskapligt förhållningssätt. I fokus är därmed intellektuellt problemställande och problemlösande i den unge Wigforss politiska verksamhet. Närmare bestämt behandlar jag förhållandet mellan teori och praktik; hur överväganden om politisk teori och praktik skall kunna ges en hållbar utformning.

I forskningen om politiska ideologier har modeller utformats, med nivåer som bärande element, för att åskådliggöra relationen mellan teori och praktik.¹ Efter en diskussion finner jag att dessa modeller med två nivåer bör kompletteras med en tredje nivå, en strategisk nivå, för att klargöra hur relationen mellan teori och praktik kan hanteras inom ramen för politiskt tänkande. Med strategi avser jag riktlinjer på medellång sikt för det politiska arbetet.

TS citerar i sin anmälan min frågeställning innan den ännu är fullt utvecklad, vilket framgår (i min text) av att den föregås av satsen "med närmare preciseringar i det följande". Frågeställningen i utvecklad form återfinns på s 35: "Jag undersöker i detta arbete hur Wigforss söker ge svensk socialdemokrati en såväl politiskt möjlig som intellektuellt hållbar förståelse av relationen mellan politisk teori och praktik med hjälp av en strategi som han utvecklar i sina bidrag i diskussionen om arbetarrörelsen och det marxistiska arvet (andra delen) och i diskussionen om arbetarrörelsen och reformismen (tredje delen)." Jag ger mig två uppgifter inom denna ram. "För det första en idéhistorisk huvuduppgift;" – vilken TS överhuvudtaget inte behandlar i sin anmälan – "att klargöra den unge Wigforss politiska idéer i skilda problemsituationer." En andra uppgift är idékritisk; "att diskutera i vilken utsträckning han formulerar intellektuellt hållbara uppfattningar i sin verksamhet som politiker och idédebattör".

TS är kritisk till min frågeställning, a) bristen på avgränsningar, b) mångfalden av mindre frågeställningar och c) vaghet. Avgränsningarna återfinns emellertid i min frågeställning och behandlas på s 29-33 och samman-

fattas i en figur, s 34. Avgränsningar sker i termer av teman, problemsituationer och centrala texter. Det är förvånande att TS inte förstår att ovanstående avsnitt behandlar avgränsningar eller inte begriper innebörden av satsen "med närmare preciseringar i det följande". Jag är även frågande inför TS påstående om "mångfalden av mindre frågeställningar" och "ett mycket stort antal delfrågeställningar", när han samtidigt anser att på "ett allmänt plan står det ganska klart vad Hansson vill göra".² Vad mera är, i sin fortsatta kritik anser TS endast att "frågeställningen (min kursivering) är "vag" och behöver "konkretiseras". Jag kan inte heller se att TS i sin anmälan visar att det förekommer någon annan frågeställning eller delfrågeställning i mitt arbete. Varför slänga ut påståenden som inte på något sätt underbyggs eller innebär motsägelser i förhållande till andra utsagor? Måhända har TS svårt att skilja mellan å ena sidan frågeställning och å andra sidan frågor eller problem.

I avhandlingens empiriska kapitel ställer jag Wigforss (EW) inför ett antal problemsituationer. En problemsituation består av problembakgrund och politiska problem. I tre av fem valda problemsituationer delar jag upp ett politiskt problem i delproblem, vilka utgör preciseringar av respektive problem. Inom ramen för varje problem ställer jag ett betydande antal frågor som jag söker besvara. Att forska är att fråga systematiskt.

TS är kritisk till "alla dessa något disparata delämnen" boken omfattar. Förutom att jag undrar vad formuleringen mera precist innebär vill jag hävda att även personer med begränsade insikter i arbetarrörelsens historia inser att dessa ämnen inte är "disparata". Kring senaste sekelskiftet fördes en intensiv debatt om arbetarrörelsens samhällsfilosofi, det marxistiska arvet, och dess förhållande till rörelsens teori och praktik. Arbetarrörelsen diskuterade även samhällsfilosofi i förhållande till ett hotande krigsutbrott i Europa, det faktiska krigsutbrottet och krigets lärdomar. Likaså behandlades det marxistiska arvet och a) liberal demokrati, b) samhällets ekonomiska omvandling och c) reformism. Diskussionen om samhällets framtida ekonomiska och

politiska organisation sammanlänkades, liksom om samhällets framtida organisation på nationalstatlig och internationell nivå.³

TS efterlyser en konkretisering av min frågeställning, närmare bestämt av 'en politiskt möjlig förståelse' och 'en intellektuellt hållbar förståelse'. TS påstår att med det förstnämnda avser jag endast att de lösningar EW förordar "skall vara formulerade inom ramen för SAP:s politiska åskådning och dess politiska kultur. Denna ram framgår ... av den politiska situationen (s 25)." Mer än så får vi faktiskt inte veta." Vad har då TS utelämnat i detta citat? Jo, "vilket närmare utvecklas i det följande"(!). TS fuskar med min text. Jag utvecklar (s 26) vad som avses med 'den politiska situationen' (och särskiljer dess betydelse från betydelsen av 'idéerna i tiden', även de en del av EW's idémässiga förutsättningar). Med den politiska situationen avses "den aktuella politiska debattsituationen som den föreligger för Wigforss och som föranleder honom att agera." I denna ställs han inför frågor som han reflekterar över, tar ställning till och uttrycker sin uppfattning om. *Genom att jag beskriver den historiska och samtida debatten får läsaren möjligheter att bedöma vad som är inom ramen för SAP:s politiska åskådning och politiska kultur eller inte.* TS påstår vidare att "i analysen spelar emellertid inte frågan om det politiskt möjliga någon betydelsefull roll". Detta är fel. Jag vill hänvisa till åtskilliga avsnitt i avhandlingen,⁴ och till Sven Ove Hanssons anmälan: "tydliggörs här centrala frågor om det politiska arbetets möjligheter och begränsningar, som torde vara av mera allmänt intresse."⁵ TS påstående visar att han inte har förstått väsentliga delar av avhandlingen.

TS efterlyser även en konkretisering av 'det intellektuellt hållbara', men eftersom detta även har betydelse för mitt "beroende" av Wigforss skall jag behandla detta i följande avsnitt.

Studieobjektet

TS tror att jag "drar direkta paralleller mellan Wigforss vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal som Popper företräder; att se ut-

sagor om verkligheten som provisorier, att utsetta våra övertygelser för ständig prövning." Därmed söker TS, med hjälp av Karl Popper (KP), underbygga sin tes om mitt "beroende" av EW. Men, TS tankeoreda framgår tydligt. *Han kan inte skilja mellan teori och empiri.*

Jag drar empiriska paralleller – i betydelsen av utfärdade politiska rekommendationer – mellan EW och KP i olika sammanhang. Båda förkastar tanken att historiens utveckling är ödesbestämd (s 297, s 325), de ser öppenhet och gradualism som ledstjärna i det politiska arbetet (s 333, s 368). Jag drar även empiriska paralleller mellan det synsätt på politiskt arbete som EW förordar i sitt föredrag "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?" 1925 och KP börjar förordar två årtionden senare (s 279). Det är väsentligt att notera året 1925, eftersom det har betydelse för mitt "beroende" av EW, till vilket jag återkommer. Jag drar *inte* teoretiska paralleller mellan EW's vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal KP företräder. Låt mig anföra ett citat (s 20-21). "Det är dock, vill jag påpeka, inte en vetenskapsteoretisk studie som företas. Wigforss specifika vetenskapssyn över tid studeras följaktligen inte. Det ovan specificerade 'vetenskapliga förhållningssättet' är ett perspektiv som har till uppgift att synliggöra ett intressant och väsentligt drag i Ernst Wigforss politiska idéer." För att utforma detta perspektiv utgjorde Stefan Björklunds (SB) arbete *Forskningsanknytning genom disputation* en inspirationskälla (not 40, kapitel I). Jag diskuterar vad ett vetenskapligt förhållningssätt innebär i politiskt arbete⁶ och finner a) att en attityd av nyfikenhet på den samhälleliga verkligheten leder till probleminsikt, b) att ett problemorienterat betraktelsesätt till kunskap leder till innovativitet och c) att ett rationellt arbetssätt leder till en tilltro till rationell argumentation. Jag diskuterar även vad ett, så definierat, vetenskapligt förhållningssätt innebär för den politiskt aktive i termer av begränsningar och möjligheter. En attityd av nyfikenhet till den samhälleliga verkligheten operationaliseras via probleminsikt till att ifrågasätta det till synes givna. Ett problemorienterat betraktelsesätt till kunskap operationaliseras via innova-

tivitet som förutsättning för kunskapsutveckling till att formulera alternativ till förhärskande uppfattningar. Ett rationellt arbetssätt operationaliseras via förlitan på rationell argumentation till logisk konsistent argumentation. TS citerar mina operationaliseringar i sin anmälan, dock utan att förstå innebörden av dem. Här arbetar jag således med teoretisk konstruktion, att skilja från empiriska paralleller.

Mina operationaliseringar är inte möjliga att standardisera; de är inte mätbara. Av detta följer inte att mina kriterier för intellektuell hållbarhet är meningslösa eller oanvändbara, som TS vill påskina. Det är möjligt att göra välgrundade bedömningar av graden av problem-insikt, innovativitet och rationell argumentation. Vetenskapssamhället förfar så – och använder även andra icke mätbara kriterier – till exempel vid tjänstetillsättningar. Jag visar i mitt arbete hur EW problematiserar och argumenterar för alternativ till förhärskande uppfattningar samt argumenterar logiskt konsistent, och när så inte är fallet.⁷

Vad jag kan förstå av TS anmälan så förstår han inte innebörden av begreppen a) problem-insikt b) innovativitet c) rationell argumentation. Av detta följer att TS inte sätter sig in i innebörden av 'rationell argumentation' och därmed inte heller innebörden av logisk konsistens. Detta visas när TS kritiserar min referat- och citatteknik av EW. Han säger sig ha funnit "stor textöversstämmelse" mellan EW och mig. Det för TS mest flagranta fallet är bokens avsnitt "Reflektioner över Wigforss problemlösning" (s 114-118). Det inleds med att jag återger EW's argumentation å ena sidan om gemensamma samhällsintressen och ideella värden, å andra sidan om att intressen och moral är klassbestämda. Jag frågar om hans argument är förenliga och finner att om vi enbart beaktar dessa argument, låt oss beteckna dem A och B, så är de inte förenliga. Beaktar vi även EW's argument C och D kan de dock vara förenliga. A och B är dessutom förenliga om vi beaktar vad jag funnit i min analys av argument E. Nästa avsnitt i avhandlingen inleds med "(o)m vi vidgar frågan, är Wigforss konsistent i sin version av materialistisk histo-

rieuppfattning?" Här ställer jag på nytt olika argument mot varandra, och prövar logisk konsistens. När jag finner inkonsistens, prövar jag om ytterligare argument kan skapa konsistens eller om inkonsistens föreligger. Jag ställer också EW's version av materialistisk historieuppfattning mot Marx-Engels version och finner att EW har en självständig uppfattning, dels av förhållandet mellan bas och överbyggnad, dels av förutsättningarna att ta "språng(et) ur nödvändighetens rike in i frihetens". Med denna självständiga uppfattning – är min nästa fråga – är det marxistiska idéer EW företräder? Efter en diskussion avslutar jag:

Wigforss bryter med en enhetlig ekonomisk syn på den samhälleligt historiska utvecklingen, men betonar klasskampens primat för valet av politisk strategi. Den grundläggande spänningen i den historiska utvecklingen är kampen om makten över produktionsmedlen; klasskamp är ett ofrånkomligt resultat av denna spänning. Icke desto mindre är han öppen för samarbete med andra politiska krafter i samhället och erkänner förekomsten av gemensamma samhällsintressen. Hur arbetarrörelsens integration i samhället skall genomföras, och denna integrations förhållande till klasskamp, lyckas han dock inte klargöra. Inte heller förhållandet mellan å ena sidan det medvetna arbetet och idéernas makt och å andra sidan det materiellas makt, den till synes givna samhällsutvecklingen, lyckas han mera precist klargöra. Denna bristande klarhet i två avgörande frågor om socialdemokratins samhällsfilosofi får, som vi kommer att se i del III, konsekvenser även i diskussionen om samhällelig organisation.

Detta citat kan även belysa den moraliska och intellektuella halten av TS påstående att jag målat ett "hjalteporträtt" av EW, och att jag är "beroende" av honom och även TS vulgära referatteknik. Stor textöversstämmelse menar sig TS se – skulle jag behandlat Pontus Fahlbecks utsagor istället? Eller Aristoteles?

Men även andra frågor kan ställas. Förstår TS innebörden av problem-insikt? Förstår han vad vetenskapligt arbete innebär? De ställs

mot följande bakgrund. TS anser att "Wigforss tycks förleda författaren att söka besvara en mängd frågor som dyker upp i texterna." Men, (i) jag skall besvara frågor, (ii) frågor "dyker inte upp", de formuleras av mig utifrån ett problem som jag ställer EW inför, (iii) EW's text är inte någonting som bara finns, om uttrycket tillåts, utan jag refererar EW's argumentation och (iv) mitt val av problem styr vad jag återger och analyserar av hans argumentation. På grundval av okunskap om väsentliga begrepp kan TS påstå att hela kapitel VI har "stor textöverensstämmelse". I detta kapitel analyserar jag EW's tolkning av materialistisk historieuppfattning. Inledningsvis analyserar jag hans syn på begreppet historieuppfattning och behovet av en sådan. Jag frågar vad som för EW är historiens objekt och subjekt, samt hur han argumenterar för sin – och behovet av en – historieuppfattning. Jag klargör hans uppfattning med hjälp av en tablå (s 98-99). Därefter analyseras EW's uppfattning dels om materialistisk historieuppfattnings teoretiska status, bland annat med hjälp av en distinktion mellan olika betydelser av "ofärdig", dels om dess omfattning med hjälp av en distinktion mellan livs-, världs- och samhällsåskådning. Jag analyserar sedan hur EW argumenterar för sin version av materialistisk historieuppfattning och hur han i enlighet därmed tolkar den sentida historiska utvecklingen. Kapitlet avslutas med en inledande jämförelse mellan EW, Bernstein och Kautsky. En närmare analys följer sedan i kapitel VII av förhållandet mellan deras syn på materialistisk historieuppfattning och klasskamp – förhållandet mellan politisk teori och strategi. TS avfärdar hela detta arbete med "stor textöverensstämmelse". Tablå!⁸

Att TS inte accepterar att problemet, eller närmare bestämt min problemformulering, styr min avhandling framgår även av andra felgrepp i hans anmälan. Han skriver om kapitel XII att här finns "en metodisk nyhet (auditoriets betydelse – Skinner) som delvis nog kan ha fått sin utformning beroende på Wigforss sätt att skriva just den här utredningstexten – att argumentera för industriell demokrati visavi olika intressen."

Men, EW har *inte* skrivit utredningstexten på det sättet. Han argumenterar uttryckligen mot en sådan uppläggning (s 265)! Jag har återgivet och analyserat EW's argumentation i ljuset av ett problem jag ställt honom inför: "(H)ur han hanterar samförståndslösningens problem, och närmare bestämt hur han anvisar industriell demokrati som en lösning för det inledande arbetet med ekonomins omvandling" (s 243). Att en metodisk nyhet förekommer beror inte, som TS tror, på mitt "beroende" av EW, utan på att EW ställs "inför ett problem av annan beskaffenhet än tidigare" och jag ger två skäl varför så är fallet. Valet av metod underordnas det ställda problemet.

I samma avsnitt, för att visa mitt beroende av EW, påstår TS att det "tas upp en ny teoriansats: kontraktsteori, föranleds av Wigforss egen text". Kontraktsteori förekommer *inte* i EW's text. Den tas upp genom min läsning av hans text, i ljuset av den ställda preciseringen (av tre) av den liberala demokratins problem: "En stat innehar offentligrättsliga befogenheter att utöva tvång över samhällets medlemmar, medborgarna. Hur skall denna maktutövning kunna förenas med ambitionen om en medborgerlig gemenskap om förutsättningarna för samhällets medlemmar att påverka politikens utformning är olika? Med andra ord, hur skall förhållandet mellan stat och samhälle ordnas?" (s 187).⁹ Som sagt: Val av teori underordnas det ställda problemet. I samband med kontraktsteori anklagar TS mig för "en direkt avskrift av Stefan Björklund 1977". "Avskriften" är en mening, och avser en precisering av sambandet mellan kontrakt och förpliktelse. Min formulering är inte en avskrift.¹⁰

Det bärande argumentet för mitt beroende av EW är enligt TS att jag utgår från hans föredrag 1925, "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?". Förutom att TS, som vi såg, inte kan skilja på teori och empiri, förstår inte TS att EW ("Wigforss ska prövas med hjälp av Wigforss") inte kan vara beroende av den ståndpunkt som politikern och idédebattören EW intog vid tidpunkt t1 om undersökningen avser vilka ståndpunkter EW intog mellan tidsperioden t0 fram till t1. "(F)rågeställning-

en i sig" bygger inte på EW, däremot bygger perspektivets relevans dels på hans uttalade strävan vid t1 (1925), dels på hans levnadsbana (s 19).

TS övriga argument för mitt "beroende" är patetiska. a) Min anmärkning, i en not, om att EW på 1930-talet gjort en klok förtida översättning av resultatet av KP's "critical discussion". b) Ett annat skäl är enligt TS att "uppläggningsen av avhandlingen är på olika sätt starkt influerad av Wigforss". TS bevis är "kopplingen mellan Wigforss behandling av Marx-Engels och sin egen metod för att studera Wigforss". Men min "koppling" gäller inte EW's behandling av Marx-Engels; enbart att "det ytterliga hävdandet av ekonomiens oinskränkta herravälde" hade sin grund i att deras motståndare var blinda för de materiella behovens betydelse för den historiska utvecklingen (s 102). Med en annan läsförståelse ser man att EW i övrigt arbetar med filosofisk metod i diskussionen om arbetarrörelsens samhällsfilosofi (se kapitel VI, VII och VIII), inte med idéhistorisk metod. c) TS anser även att viss likhet mellan hur de politiska problemen betecknas och titlarna på EW's "artiklar" (TS språkbruk), visar mitt "beroende", till exempel problemet materialistisk historieuppfattning. En märklig argumentation – i så fall är många "beroende" av sitt studieobjekt. d) Ett ytterligare "bevis" är valet av problemsituationer. Jag hänvisar till diskussionen om avgränsningar ovan.

TS avsnitt "Påverkade Wigforss partiets idéutveckling" bör förbigås med tystnad, men jag skall dock kommentera två punkter. TS skriver, "(u)ti från sin analys av Wigforss texter önskar också Hansson stämma in i den kritiska kören och dra slutsatser om socialdemokratisk ideologi." På s 14 skriver jag att "(d)etta arbete söker bidra till ökad förståelse även av den svenska socialdemokratins idéutveckling genom att klargöra den unge Wigforss politiska idéer och de diskussioner om samhällsfilosofi och samhälllig organisation han deltog i fram till 1930-talets krispolitik och framväxten av den 'nya ekonomien'" (min kursivering). De diskussioner han deltog utgör nämligen väsentliga idébrytningar som

tidigare inte uppmärksammats eller endast behandlats summariskt. Med dessa diskussioner, som jag faktiskt inte bara "smaka(r)" på, framträder en annan bild av den svenska socialdemokratins idéutveckling, vilket även vetenskapligt skolade anmälare pekat på.¹¹ TS påstår att jag försökt driva hem vilken betydelse¹² EW haft för den ideologiska utvecklingen, men misslyckats. Var uttrycker jag en sådan ambition?

Metoden

Jag är förvånad över hur TS refererar min text när jag preciserar min tolkningsmodell "Individ, problemsituation och problemlösning". Låt mig ställa TS referatteknik av denna modell mot bokens faktiska innehåll.

Författaren framhåller att det är viktigt att vara generös gentemot den man studerar, i det här fallet Wigforss, och anvisar en systematisk eller till och med rekonstruktiv tolkningsmodell. På punkter där denne är vag eller kanske alls inte har tagit ställning är det forskarens uppgift att rekonstruera en wigforssk rationell argumentation: 'Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer' (s 35).

Mot detta ställer jag motsvarande avsnitt i avhandlingen:

Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer i väsentliga skeenden i den svenska socialdemokratins idéutveckling och därmed i modern svensk politisk historia. Rekonstruktion har givits olika betydelser i idéanalys. (Not-Litt.) Med att rekonstruera avses jag att i Poppers anda på en annan nivå än aktörens nivå företa en analys av dennes intellektuella bearbetning av de politiska problem han ställs inför, och den företas utifrån de avgörande elementen i hans problemsituation. Analytikerns uppgift är att klarlägga problembakgrund, problemställande och problemlösning, eftersom aktörens lösning av ett problem är adekvat i förhållande till problembakgrund och problemställning. Det är sålunda möjligt –

med reservationer och modifikationer¹³ – att finna rationella skäl för de lösningar Wigforss anvisar och därmed möjligt att på logisk grund förstå hans politiska idéer. Rekonstruktionen utgör sålunda en kontextuell och rationalistisk tolkning av Wigforss politiska idéer. Den är ett innehållsligt resultat som grundar sig på min analys av Wigforss politiska idéer och återges i min beskrivning av hans argumentation.

Jag kan inte förstå annat än att TS inte förstår termen rationell i KP's vetenskapsfilosofi. Ja, TS påstår till och med att jag söker, "rekonstruera(r) Wigforss bästa argument på alla punkter".¹⁴ TS visar även brist på stringens genom att påstå, "(u)tifrån problembakgrunden kan Wigforss problemsituation återskapas varvid det är möjligt att begripa och analysera dennes förslag till problemlösningar." Det är, emellertid, ett problem tillsammans med en problembakgrund som utgör problemsituationen. Jag "klipper" heller inte "till" i frågan om kontext, vilket TS påstår. Jag hänvisar till diskussionen om frågeställningen (även s 26-27). TS verkar inte enbart vara ovetande om vad logisk konsistens innebär, han är – som vi skall se – även ovetande om termen logik överhuvudtaget, och hur den används. Han undrar:

Är det egentligen möjligt att dra slutsatser om en texts innebörd utifrån kontexten, påverkar kontexten den logiska innebörden av Wigforss framförda ståndpunkt eller argument? Här annonserar Hansson själv ett jakande svar: 'Med kunskap om...(problembakgrunden) ... vet vi ... vilken föreställningsram hans problemlösning är utarbetad, och därmed är det möjligt att på logisk grund förstå Wigforss tankemässiga bearbetning av ställda problem' (s.27).

Förutom att TS stympar innebörden med sin referatteknik, beaktar han inte skillnaden mellan logik i betydelsen av logisk innebörd av en utsaga och logik i betydelsen av en logisk relation mellan utsaga A och utsaga B.

TS påstår att KP och Quentin Skinner (QS) "i stort sett får samsas om samma texttolkningsidé", men att jag i en not påpekar vissa skillnader. TS referat av denna not är häpnads-

väckande. Jag diskuterar här situationsanalys, närmare bestämt KP:s och Collingwoods (RC) synsätt på denna metod. Diskussionen avslutas på följande sätt: "Jag har inte anledning att i denna studie ta ställning till KP:s kritik om den psykologiska återförståelsens vetenskapliga ofruktbarhet – och att RC argumenterar för denna form av förståelse –, men självklart har RC och hans efterföljare inom den 'revisionistiska skolan' inom brittisk idéhistorisk forskning med namn som J.G.A. Pocock, John Dunn och Quentin Skinner givit oss väsentliga insikter i texttolkningens problem och dess möjliga lösningar" (s 328). Han tillvitar mig åsikten att QS's rättesnöre är "psykologisk återförståelse", vilket i sak är befängt (skall vara språkfilosofi) och en lögn. Är det så att KP och QS "i stort sett får samsas"? Rubriken på metoddiskussionen är "En kontextuell och rationalistisk idéanalys" med ett avsnitt om QS och ett avsnitt om KP. QS företräder ett historiskt synsätt på politiska idéer, medan KP anlägger ett rationalistiskt synsätt. Kan dessa synsätt ändå användas inom ramen för en och samma studie? Det beror självfallet på vilken uppgift man ställer sig i förhållande till den text som skall analyseras.

Om analytikern och författaren av texten på goda grunder kan sägas befinna sig i samma samhälle men ändå i skilda samhällen, industrialismens samhälle men i skilda epoker av detta samhälles historia (senmodernitet respektive tidig modernitet), kan såväl ett rationalistiskt som ett historiskt perspektiv vara fruktbart. Jag har använt båda synsätten. Det framgår av rubriken och dispositionen av avsnittet "En kontextuell och rationalistisk idéanalys" och dispositionen av mina empiriska kapitel. Varje kapitel innehåller en beskrivning av respektive kontext, återgivning och textnära analys av EW's argumentation¹⁵ i förhållande till det problem jag ställt (historiskt synsätt) och en rationalistisk analys som avslutande del i varje kapitel ("Reflektioner över Wigforss problemlösning") med det analyspråk jag utvecklat i avhandlingens första del och i anslutning till det specifika problem jag ställt EW inför.¹⁶

För att undvika ett problem med en a-historisk ansats – att abstrahera och skapa sammanhang på bekostnad av textens substantiella innehåll – har jag valt att i steg 1 återge EW's argumentation och bedriva textnära analys i förhållande till ställda problem. I steg 2 analyseras EW's problemlösning i rationalistiska termer, i förhållande till problembakgrund och problemställande och med mitt analyspråk. Tanken är att EW ställdes inför specifika politiska problem i sin samtid (steg 1), men att det finns tillräckligt stora likheter mellan de politiska problem han ställdes inför och de vi står inför idag, för att hans politiska idéer skall vara av intresse i vår samtid (steg 2). Ett historiskt synsätt är inte ett hinder för att studera idémässig utveckling över tid,¹⁷ ett rationalistiskt synsätt är inte ett hinder för idékritik.¹⁸ Skälen till att jag arbetar med textnära referat och analys i steg 1 är två. (1) Detta arbetssätt ger disciplin, inte några försanthållanden utan belägg.¹⁹ (2) Läsaren har en möjlighet att falsifiera mina slutsatser. Om jag lägger mitt referat på en hög abstraktionsnivå, på långt avstånd från texten, är det visserligen behagfullt för mig men den kritiska läsningen försvaras eller omöjliggörs.²⁰ TS är kritisk till min referatteknik – jag är kritisk till TS vulgära (enligt honom själv "självständiga") referatteknik. *I vetenskapliga sammanhang kan man inte som TS förfara med en text hur som helst.* En text skall (i) förstås, (ii) refereras så att den innehållsliga kärnan återges och (iii) analyseras med hjälp av den begreppsapparat man utvecklat.

I arbetet ingår att systematisera EW's förutsättningar av idémässig art. TS hävdar dock att "dessa inverkar inte på hur texternas innebörd tolkas". Om TS haft annan läsförståelse hade han kunnat se hur kontextuella faktorer påverkar hur EW återges och analyseras.²¹ TS läsning väcker en fråga. Har han överhuvudtaget läst (i betydelsen av att läsa och förstå) de analyserande avsnitten? Han behandlar inte mina analyser, och den reflekterade beskrivningen av mina resultat återfinns även i en sammaren 1997 publicerad anmälan av min bok.²²

Avslutning

Jag var förvånad över valet av TS som opponent. Denna förvåning har inte minskat av hans insatser i denna roll: a) en synnerligen ohederlig referat- och citatteknik, b) oförmåga att skilja mellan teori och empiri, c) oförmåga att förstå innebörden av centrala begrepp som probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation och d) uppvisade rudimentära kunskaper inom ämnesområdet. Kanske borde jag dock inte vara förvånad över hans insats?²³

Gunnar Hansson

Noter

1. Se till exempel Seliger, 1976, Schurmann, 1971.
2. Andra anmälare, S O Hansson, 1997, och Sigurdson, 1997, har inte haft svårigheter att se vad som är avhandlingens fokus.
3. En helt annan bild än TS bild av mitt val av ämnen återfinns i S O Hansson, 1997, och Sigurdson, 1997.
4. För kapitel VI-VIII vill jag hänvisa till s 84-93, särskilt s 88-89 och s 92-93, sammanfattade s 95, samt s 151-153. För kapitel IX s 163-166, s 168-172, s 176-177 och s 182-183, för kapitel X s 188-193 och s 211-213, för kapitel XI s 222-229 och s 239-240, för kapitel XII s 243-253, sammanfattade s 253-254, s 262 och s 265-267, för kapitel XIII s 271-276, sammanfattade s 277.
5. S O Hansson, 1997, s 49.
6. Naturligtvis finns andra vetenskapsbegrepp än den "kritiska rationalism" som SB, inspirerad av KP, argumenterar för.
7. Om problematisering, se s 98-100, s 103-104, s 107-108, s 111, s 119-120, s 122-123, s 137-139, s 141-143, s 170-172, s 178, s 193-194, s 197, s 201, s 203 och s 207-208. Om alternativ till förhärskande uppfattningar, se s 108-109, s 111, s 113-114, s 118-121, s 124, s 126-129, s 196, s 198-199, s 201, s 203-204, s 207-208 och s 231-235. Om min idékritik, se s 114-118, s 126, s 154, s 177-178, s 183-184, s 215-218, s 236-239, s 242, s 262-265, s 289, s 293, s 301, s 304-305 och s 318.
8. Jag är även osäker på om TS förstår innebörden av begreppet innovativitet. För att kunna jämföra

och avgöra om innovativitet föreligger krävs (i) förmåga till logiskt konsistent tänkande. TS kritiserar min slutsats om EW's tredje position mellan Kautsky och Bernstein och argumenterar på följande sätt: "I frågan om vetenskapssyn anser Hansson att Wigforss inte betraktade historiematerialismen i sin marxistiska form som vetenskaplig teori, med argumentet att historiematerialismen bara kan förklara det förflutna, inte förutsäga den. Bernstein å andra sidan skulle betrakta en utvecklad form av historiematerialismen som vetenskap (dvs inte i dess SPD-form utan en icke-deterministisk variant). Men inte hade väl Wigforss denna vetenskapssyn – han argumenterade ju just mot det?". Ja, han gjorde det, och därmed har Bernstein och EW skilda uppfattningar i denna fråga. (För Bernsteins uppfattning, se s 74-75, för EW's s 100.) Förutom förmåga till logiskt konsistent tänkande krävs (ii) förståelse för begreppet tid som ordnande kategori. I bokens andra del jämför jag EW med Bernstein och Kautsky; en jämförelse mellan deras positioner i revisionistdebatten och debatten i Sverige 1908-1910 om det marxistiska arvet. TS kritiserar min slutsats att EW ställde upp preciserade mål för arbetarrörelsen i ekonomiska termer, medan Bernstein endast ställde upp mål som angav dess principiella inriktning. TS anser att deras uppfattning är "snarlik", och han belägger detta med att citera EW i ett föredrag – 1925! TS kritiserar vidare min slutsats att Bernstein förkastade klasskamp, medan EW inte gjorde så. Bernstein undvek klasskampsbegreppet, medger TS, medan EW behöll detta i sin argumentation. TS anser dock att skillnaden "snarast är terminologisk". Är begreppslika skillnader endast en fråga om terminologi? TS har även fel om min summariska behandling av Bernstein och EW. TS jämförelse är hämtad från ett avsnitt på s 108-109, i vilket jag även skriver att "(e)n närmare analys av Wigforss, Bernstein och Kautsky... görs i följande kapitel" (s 109). Denna analys, s 118-127 och 137-148, förtiger TS. Han behandlar således bara en bråkdel av den analys som jag gör av EW, Bernstein och Kautsky, vilket inte hindrar honom att påstå att bristen på avgränsningar leder till att det inte finns "utrymme att exempelvis ägna frågan om EW och Bernstein tillräckligt med utrymme och tankemöda" och "jag anser inte att Hansson övertygar i sin plädering för EW:s självständiga position".

9. Jämför TS påstående om att jag saknar ett eget grepp om de frågor som behandlas.

10. Jag har behållit kärnan i hans precisering men omformulerat den så att den (för mig) blir mera precis, och anger Björklund, årtal och sida i omedelbar anslutning. Det finns inte några standardiserade kriterier för referatteknik mera än a) ej överensstämmelse med original, b) med egna ord och c) så exakt och fullständigt som möjligt. En inneboende motsättning föreligger naturligtvis mellan krav b och c, liksom mellan ett krav på överblick (referat på distans till texten) och ett krav på precision (textnära referat).

11. "Detta är ett väsentligt bidrag till litteraturen om den svenska arbetarrörelsens idéhistoria." S O Hansson, 1997, s 49. "Bilderna av en av socialdemokratiens främsta idéinspiratörer som framkommer i Hanssons avhandling kommer även att öka förståelsen för socialdemokratiens, och därmed också för den svenska modellens, framväxt./.../Den stora förtjänsten med Hanssons avhandling är att den ger oss en pusselbit till förståelsen av vårt omedelbara förflutna, och därmed också till diskussionen om hur vi skall gå framåt." Sigurdson, 1997, s 60.

12. Betydelse fattad i något slag av kvalificerad – preciserad – mening.

13. Med reservationer och modifieringar syftar jag på en diskussion, "Metodiska överväganden" (s 28-29), där jag pekar på de svårigheter som kan föreligga med att finna den logiska relationen mellan problem och lösning och vad som kan göras för att bemästra dessa svårigheter.

14. Jämför ovan, även s 27 och Popper: "It is important to note that the relationship between a solution and a problem is a logical relationship." Popper, 1989, s 165.

15. För detta arbetssätt, se Tullys översikt över QS metodologi, särskilt s 5, hans introduktion, särskilt s 16-19, i Tully, 1988, även Skinner, 1972, särskilt s 404-407, "focus on the writer's mental world, the world of his empirical beliefs." Ibid, s 407.

16. Avhandlingens andra del har en något annorlunda disposition eftersom problembakgrunden är gemensam för flera problem.

17. Se Tully, 1988, s 7-25, särskilt s 18-19.

18. Se Popper, 1966.

19. Jag tänker till exempel på upptakten till *Planhushållningsdebatten*, s 7-80; den olidliga lätthet varmed Leif Lewin förhåller sig till kravet på empirisk evidens om "ödestron". För en närmare diskussion, se Hansson, kommande.

20. För en närmare diskussion, se Campbell, 1986.
21. Om jag inte haft kunskaper om lundaradikalismens idémässiga innehåll hade jag inte analyserat a) hur EW's värderativism kom till uttryck i debatten gentemot Kautsky i diskussionen om samhällsfilosofi (kapitel VI, VII och VIII), b) hans kritik av nykantianism och utilitarism, och hans anslutning till pragmatismen, i diskussionen om samhällsmoral och klassmoral (kapitel VIII), c) hans användande av språkteknik som ett argumentativt vapen (t ex s 108), d) konservativ krigsfilosofi och liberal rättsstatsteori (kapitel IX). Om jag inte haft kunskaper om debattläget i svensk socialdemokrati hade jag inte inriktat mig på e) kontraktsteori och konstitutionalism (kap X), f) staten som ledare och ägare av industrin (kap XI och XII) och g) EW's sökande efter alternativ till Karleby (kap XIII).
22. Se Sigurdson, 1997.
23. Jag tänker på vad Marie Demker framförallt fann i sin granskning av TS avhandling: Brist på stringens och brist på teoretisk medvetenhet. Se Demker, 1994.

Referenser

- Björklund, Stefan, 1991, *Forskningsanknytning genom disputation*, Uppsala: Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Campbell, Donald T, 1986, "Science's Social System of Validity-Enhancing Collective Belief Change and the Problems of the Social Sciences" i Donald W.Fiske & Richard A. Shweder (eds): *Metatheory in Social Science: Pluralisms and Subjectivities*, Chicago: University of Chicago Press.
- Demker, Marie, 1994, Anmälan av Torsten Svenssons avhandling i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 4, s 393-401 och slutreplik, s 407-409.
- Hansson, Gunnar, Kommande, Till den svenska socialdemokratins idéutveckling.
- Hansson, Sven Ove, 1997, Anmälan av Dogm eller arbetshypotes? i *Bibliotekstjänsts Katalog*, nr 11, s 49-50.
- Lewin, Leif, 1970(1967), *Planhushållningsdebatten*, Uppsala: skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Popper, Karl, 1966(1945), *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge & Kegan Paul
- Popper, Karl, 1989(1972), *Objective Knowledge*, Oxford, Clarendon Press.
- Schurmann, Franz, 1971, *Ideology and Organization in Communist China*, Berkeley: University of California Press.
- Seliger, Martin, 1976, *Ideology and Politics*, London: George Allen & Unwin.
- Sigurdson, Ola, 1997, Anmälan av Dogm eller arbetshypotes? i *Tidskrift för politisk filosofi*, nr 2, s 58-60.
- Skinner, Quentin, 1972, Motives, intentions and the interpretations of texts i *New Literary History*, nr 1, s 393-408.
- Tully, James (ed), 1988, *Meaning and Context*, Oxford: Polity Press.

Slutreplik

Med tanke på den ton och det sätt att argumentera Hansson använder i sitt genmäle är det med viss tvekan jag väljer att replikera. Hansson går på högsta volym till storms mot i det närmaste allt som han uppfattar som orättfärdig kritik från min sida. (Jag fick också i ett mycket sent skede veta att Hansson i samband med slutkorrekturet gjort flera rejäla tillägg i sitt genmäle. I sak framkommer dock inget nytt och jag förändrar därför inget i min slutreplik här.) Jag tänker inte kommentera mer än några av de mer väsentliga punkterna.

Hansson anar kritik i varje formulering och tror att jag utifrån att ha citerat en sammanfattande frågeformulering direkt kritiserar frågeställningen för att vara "vag" och behöva "konkretiseras", uttryck som Hansson delvis citerar. Tyvärr missförstår Hansson mig här. Kanske har jag uttryckt mig klumpigt, men vad jag faktiskt gör här är att beskriva hur författaren är i färd med att precisera den frågeställning han just presenterat. Detta framgår av min text i det stycke som direkt följer det Hansson citerat. I sin helhet står det faktiskt följande: "Så långt är frågeställningen vag och behöver således konkretiseras. Formuleringen innehåller två centrala begrepp, en politisk möjlig förståelse respektive intellektuellt hållbar förståelse, som författaren därför också definierar för att vi ska veta vad som egentligen ska undersökas" (se anmälan ovan, min kursivering här). När jag senare i min anmälan påstår att frågeställningen bär på vagheter är

det bristerna i den fortsatta preciseringen av de centrala komponenterna i frågan som fokuseras – dvs hur vi egentligen ska kunna avgöra vad som är *politiskt möjlig förståelse* respektive *intellektuellt hållbar förståelse* och vad som inte är det (jag ”fuskar” inte med texten som Hansson påstår). Mina synpunkter här kvarstår.

Den precisering Hansson hänvisar till handlar om vad som ska menas med ”den politiska situationen”, inte hur författaren avser att bedöma vad som är att bibringa den svenska socialdemokratin en politiskt möjlig förståelse eller inte. Detta blir nu i Hanssons framställning egentligen detsamma som att beskriva den samtida politiska situationen, något som också framgår av de sidor Hansson hänvisar till i sitt genmäle. Detta är också ett av de idéhistoriska spörsmål som genomgående behandlas i avhandlingen, det ger jag naturligtvis Hansson rätt i. Min fråga var emellertid hur vi ska kunna bedöma vad som i Wigforss politiska tänkande kan anses ha inneburit en politiskt möjlig förståelse (och vad som inte gjorde det) – det är ju faktiskt så problemställningen är formulerad (s. 25 resp. 35). Det borde handla om hur Wigforss budskap mer precist förhåller sig till den politiska situationen. Hansson skriver här i sitt genmäle att ”Genom att jag beskriver den historiska och samtida debatten får läsaren möjligheter att bedöma vad som är inom ramen för SAP:s politiska åskådning eller inte”. Kanske uppfattas det som gnällighet från min sida, men det är den explicita diskussionen i den frågan från Hanssons sida jag hade önskat få ta del av och *hur den bedömningen skall gå till*. Som avhandlingen nu är framställd får vi ta del av Wigforss ideologiska rötter och dennes idémässiga och politiska samtid. Detta är en fullt legitim och intressant uppgift, men trots allt något annat än att uttryckligen besvara frågan om Wigforss tillhandahåller en politisk möjlig förståelse eller inte.

Hansson anser att jag *inte alls* behandlar den idéhistoriska uppgiften. Det vore mer korrekt att säga att granskningen av den frågan får en undanskymd plats. Jag påpekar också att en sådan behandling kan synas orättvis mot av-

handlingen men lyfter trots allt fram Hanssons bidrag här vid flera tillfällen. Jag vidhåller att Hanssons idéhistoriska exposéer är ”intressanta och fruktbara för att se hur Wigforss tänkande är förankrat i en speciell intellektuell och politisk miljö.” (se anmälan ovan). Det är här jag anser avhandlingen har sin styrka och jag har också givit några exempel: Hur Hansson övertygande kan visa att socialdemokratin vid den här tiden inte var behärskade av någon ödestro eller att Hansson lyckas mejsla fram ett överraskande starkt liberalt drag i den unge Wigforss tänkande, såväl i sin kritiska syn på Zimmerwaldrörelsen under kriget som i synen på minoritetsproblemet i den framväxande demokratin. ”Bilderna av Wigforss består i och med denna avhandling inte längre främst av gillesocialisten och finansministern som symboliserar 1930-talets krispolitik” (se anmälan ovan), skildringen av den unge Wigforss fyller således ett tidigare tomrum.

Den andra uttrycket, *intellektuellt hållbar förståelse*, är det centrala i avhandlingen men innebörden är fortfarande lika oklar. Hansson anser att jag inte förstått innebörden av de kriterier som författaren anvisar och går i tur och ordning igenom de tre: probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation. Nej, kanske är det så. Min poäng är emellertid att läsaren inte får någon hjälp med att förstå hur Hansson använder sig av dem i texterna, dvs som läsare får jag ingen anvisning om hur jag ska kunna avgöra om de tre indikatorerna föreligger eller inte och vad som krävs för att Wigforss ska ha levererat en intellektuellt hållbar förståelse. I det här sammanhanget kan det vara skäl att stanna upp inför Hanssons sätt att se på vad en operationalisering är, eller kanske snarare behovet av sådana. Författaren påpekar att:

Mina operationaliseringar är inte möjliga att standardisera, de är inte mätbara. Av detta följer inte att mina kriterier för intellektuell hållbarhet är meningslösa eller oanvändbara, som TS vill påskina. Det är möjligt att göra välgrundade bedömningar av graden av probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation. ... Jag visar i mitt arbete hur EW problematiserar och argumenterar

för alternativ till förhärskande uppfattningar samt argumenterar logiskt konsistent, och när så inte är fallet (Se genmälet ovan och den där påföljande noten 7).

En operationalisering är i sig ett uttryck för hur man *generellt* avser att gå till väga för att göra sin tolkning av materialet, vare sig forskaren sedan väljer att uttrycka det med siffror eller ord. Man pekar ut den konkreta operation man avser att använda för att komma åt det mer centrala, men abstrakta, begrepp man är ute efter. När det rör sig om texttolkning vill vi få veta något om hur en text borde se ut – t ex en argumentationslinje, resonemang eller uttryck som bör förekomma eller inte förekomma – för att vi ska kunna dra slutsatser. Att operationalisera vad som ska avses med ett begrepp innebär således i sig att standardisera, vilket jag utgår ifrån är det som Hansson egentligen vänder sig mot här. Vad Hansson då egentligen säger är att han egentligen inte behöver tala om hur indikatorerna ska tolkas i de olika texterna (eller vilka konsekvenser de har för texterna), han kan göra ”välgrundade bedömningar” ändå.

Det Hansson tar upp här är en principiellt viktig metodisk fråga som inte har något alldeles givet svar. Hur långt ska vi egentligen behöva gå i ”standardisering” för att uppnå intersubjektivitet? Även om vi anstränger oss för att göra vår undersökning ”genomskinlig” kommer vi så småningom att nå en gräns där vi anser att de begrepp vi tillämpar för att tolka det empiriska materialet är omedelbart begripliga. Vi har ett gemensamt språk och vi måste kunna förutsätta att vi delar innebörden av vissa grundläggande uttryck. Det är givetvis inte självklart var denna gräns ska gå och det går alltid att påpeka att definitioner eller indikatorer är oklara. En gnällig kritiker kan alltid trasa sönder en text. Det finns således en risk att kravet på att redovisa kriterier för slutsatsdragning skjuter över målet. Hanssons invändning bygger också på att kritiken missar därför att jag inte förstått innebörden av de centrala begreppen. Med en sådan insikt borde det exempelvis framgå av sammanhanget hu-

ruvida en idé är innovativ och självständig eller när Wigforss saknar probleminsikt.

Jag påstår dock att Hansson, utan att behöva hänge sig åt något vidlyftigt metodkapitel, tydligare borde ha försökt redovisa vad för sorts belägg som ska avkrävas Wigforss resonemang. De olika avsnitt i avhandlingen som Hansson hänvisar till i genmälet är precis de avsnitt som utgjort utgångspunkten för min tidigare redovisade kritik. Det framgår helt enkelt inte hur Hansson kan dra slutsatser om de olika indikatorerna på det intellektuellt hållbara. Jag har givetvis en personlig uppfattning (troligen likartad många andras) om vad det betyder att exempelvis problematisera eller att ha probleminsikt. Men jag övertygas inte, utan vägledning, hur det kan användas som ett fruktbart begrepp, än mindre hur man ska göra en välgrundad bedömning av *graden* av probleminsikt och dessutom jämföra olika debattörer med varandra (problemen har behandlats i min anmälan).

Är jag nu inte överdrivet gnällig, nog framgår det väl ändå av det sammanhang tolknings-görs om det är en rimlig tolkning? Jovisst, om där finns en tydlig argumentation som redovisar vilka krav som ställs för att göra en viss bedömning och att författaren kan peka ut beläggen för att det som krävs också föreligger. Att i förväg redovisa detta i ett explicit metodresonemang underlättar ju läsningen betydligt men huruvida man gör så eller ej är väl delvis en smakfråga. Det väsentliga är emellertid att det tydligare borde framgå hur bedömningen är gjord när man väl får sig beläggen till livs. Jag vidhåller att Hanssons text har brister i det här avseendet.

Testet är väl om den nyfölkne forskaren känner sig övertygad om att hon skulle komma till samma resultat som Hansson med samma verktyg använt på samma material. Att författaren försöker tänka sig in i att bli utsatt för en reanalys (även om den i verkligheten aldrig inträffar) sporrar nog till att vässa mätinstrumenten för att den vägen övertyga läsaren om att hon också skulle komma fram till samma resultat. Det grundläggande problemet är således fortfarande att det saknas en analysapparat som är tydligt skild från analysobjektets

språkbruk. Jag vidhåller också att Hansson i alltför hög grad är beroende av Wigforss när han formulerar problemen och när de olika frågorna besvaras. Att Hansson utgår från Wigforss egen fråga – dogm eller arbetshypotes – är emellertid inte alls mitt bärande argument för Hanssons beroende av Wigforss. Att pröva Wigforss ”med hjälp av Wigforss” kan tvärtom vara ett intressant grepp. Men det är också, för att upprepa vad jag faktiskt skrev, ”en svår uppgift och för att klara den hade författaren mycket tydligare behövt hålla isär sitt analyspråk och Wigforss texter” (se anmälan). Det skulle således behövas en tydligare åtskillnad mellan teori och empiri, för att använda Hanssons terminologi.

En del av bristen på distans mellan författare och analysobjektet kommer till uttryck i den stora andelen ”textöverensstämmelser”. Jag förvånas över att Hansson ger sig till att bestrida också detta. Den ålderdomliga språkdräkt som Hanssons text präglades av gjorde mig ursprungligen förbryllad och fick mig också att jämföra texten med Wigforss egen. Mina inledande upptäckter var illavarslande och jag tvingades därför i rollen som opponenter att gå vidare med detta i sig mycket trista och tidsödande ”pusselarbete”. Trots att jag lade ner ett omfattande arbete på att kontrollera frågan systematiskt och med ett för författaren i högsta grad besvärande resultat, vinnlade jag mig emellertid om att vara generös i den här frågan. Jag förvisade det till att bli en synpunkt om formalia, som ett uttryck för bristen på ett eget utvecklat analyspråk. Tyvärr tvingas jag av Hanssons svar att ändå något tydligare än i en not visa på den långt gångna textöverensstämmelsen.

Hansson lyfter själv fram avsnittet ”Reflektioner över Wigforss problemlösning” (s. 114-118) vilket därför lämpligen kan få utgöra ett första exempel. Det är dock inte det mest ”flagranta fallet” på ”textöverensstämmelse” vilket Hansson påstår. Det finns långt värre avsnitt. Jag bestrider inte heller att Hansson reflekterar på egen hand i det aktuella avsnittet, däremot påstår jag att det finns gott om oannonserade citat, också där det tycks vara Hansson själv som resonerar.

Alltså, ett exempel: Efter att ha citerat Wigforss ståndpunkt att ”en revolution i produktionssättet försiggår och nya idéer rycker människorna med sig” (Hansson 116; EW, Skrifter i urval I, s. 81) fortsätter *Hansson* på följande sätt:

Men, är denna uppfattning om idéerna som drivkraft förenlig med uppfattningen att materialistisk historiefupfattning ”vill komma åt de krafter, som i verkligheten – realt – driver människorna att handla och forma deras liv, och icke stanna vid människornas egna föreställningar – idéer – där-om”? (citat EW) Antag att människans handlande under det första stadiet av utveckling bestämdes av existensbehov. Under tidernas gång utvecklas det ena behovet efter det andra. En del av dessa behov, till exempel behovet av kunskap, har under senare tid fått ett stort inflytande över samhällsutvecklingen. Innebär då detta antagande inte att man stannar vid ’idéer’ när man vill förklara människors handlande och samhällsutvecklingen?

Frågan är hur det som följer efter citatet ska uppfattas – som en egen reflektion, ett referat eller vad? Det borde väl vara något eget – efter att ha återgivit Wigforss ståndpunkt ställer författaren Wigforss inför ett antagande; det finns därtill ingen referens till Wigforss (citatet innan återfinns på sidan 38). Men tittar vi närmare i Wigforss egen text återfinner vi följande:

Det är sant, att det blott är på människans allra första utvecklingsstadium, om ens där, som hennes handlande helt och hållet bestämmas av det rena existensbehovet. Under tidernas lopp utvecklas det ena behovet efter det andra, som ej har något med det nödvändiga livsuppehållet att skaffa. Vi måste erkänna, att en del av dessa behov t ex det teoretiska, intresset för vetande överhuvud, sedan det väl framvuxit, fått ett mycket stort inflytande på samhällsutvecklingen. (Wigforss, Skrifter i urval I, s. 77)

Efter att ha jämfört texterna ord för ord och mening för mening är min slutsats att antagandet och därmed reflektionen inte är Hanssons utan Wigforss eget påstående. I avsnittet ”Re-

flektioner ...” (114–118) utgörs 21% av texten av explicita citat av Wigforss. *Antalet halvcitat* (enligt ovanstående exempel) *eller direkta avskrifter med eller utan referens utgör ytterligare ca 20 % av texten* (ca 30 av 152 rader). Jag tycker att det är anmärkningsvärt. Flera av de frågor och kritiska anmärkningar som Hansson själv lyfter fram i avsnittet är förvisso hans egna, men analysen följer mycket tätt i spåren på Wigforss resonemang och sätt att ställa frågor till sig själv.¹

Ett än mer drastiskt exempel är kapitel VI, ”Problemet materialistisk historieuppfattning” (96–109). Då det är relativt kort var det också en lämplig text att analysera i sin helhet. Samma fyrkantiga mätning som här ovan ger vid handen att 20% är direkt angivna citat (med citationstecken och referens) medan *minst 25% av texten* (ca 130 rader av ca 520) *är direkta avskrifter eller halvcitat, med eller utan referens till Wigforss. Minst 45% av Hanssons text är alltså Wigforss ord i det här kapitlet.* För att ytterligare exemplifiera hur Hansson går till väga har jag i följande utdrag av Hanssons referat/text (s. 101, det är inget extremt stycke som valts) kursiverat vad som är ordagrant Wigforss text eller Wigforss uttryck med marginella förändringar av grundtexten (ålderdomliga uttryck som ändras, exempelvis äro = är; icke = inte, samt att Hansson stryker bort en del uttryck och bisatser), med av mig angiven sida hos Wigforss. Texten följer efter ett citat från Wigforss (Samlade verk I, s. 90):

Att Marx och Engels, sannolikt lutade åt någon form av filosofisk materialism är en sak, men det saknar betydelse i sammanhanget, menar han. Det saknar *betydelse så länge man inte kan visa, att denna tro med logisk nödvändighet följer av deras historieuppfattning (a. a. s. 90).* Wigforss förklarar att *för en filosofisk materialist består allt i världen av kroppsliga smådelar, atomer, och vad som sker förorsakas av dessa atomers rörelser. Även människans själsliv skulle vara något kroppsligt och förorsakas av det kroppsliga. Det är emellertid klart,* argumenterar Wigforss kritiskt och antimetafysiskt, *att de rent materiella behoven,*

önskningar att tillfredsställa dessa behov och därmed förknippade känslor och föreställningar inte är mer kroppsliga eller materiella än till exempel föreställningen om det rätta eller religiösa känslor som kan få människor att handla. (a. a. s. 37)

Efter detta följer ett citat av Wigforss (a. a. s. 37) varefter Hansson fortsätter:

Wigforss argumenterar inte bara på teoretiska grunder. Han åberopar även erfarenheten, närmare bestämt erfarenhetsgrundad kunskap om filosofins sentida utveckling. *Mot ett nödvändigt samband mellan filosofisk och historisk materialism talar dels att den historiska materialismen räknar anhängare som inte hyllar den filosofiska materialismen, dels att den historiska materialismen vunnit ett mera allmänt erkännande under de senaste århundradena* (skall vara årtiondena enligt Wigforss!) *samtidigt som den filosofiska materialismen varit på ständig tillbakagång.* (a. a. s. 37)

Som vi ser av det första stycket är det enda som är Hanssons bidrag dennes inskjutna påstående att Wigforss här ”argumenterar kritiskt och antimetafysiskt”. Detta är ett exempel på vad jag tidigare framhöll – vad i texten är det som gör att vi kan använda dessa beteckningar? De två exemplen visar också direkta brott mot den anvisning för referat Hansson själv anför i sitt genmäle. Texterna är nämligen a) i direkt överensstämmelse med originalet och b) inte med egna ord. Hansson kan sedan inte missa punkten c) – att referatet har hög precision! Hanssons ”närreferat” blir helt enkelt en förskönande omskrivning för avskrift! Redan Hanssons försvar för att ha skrivit av Björklund är uppseendeväckande: ”’Avskriften’ är en mening ... Min formulering är inte en avskrift.” Hansson menar att han i övrigt behållit kärnan i Björklunds resonemang men ”omformulerat den”. Men en avskrivna mening är väl fortfarande en avskrift? Jag tror författaren borde undvika dessa ”närreferat”. Citat ska redovisas som citat medan referat är en självständig beskrivning av ett förlopp, någon annans text eller uttalande. Hansson må ursäkta om jag utifrån författa-

rens sätt att referera sitt studieobjekt har svårt att reda ut vad som är författarens eget språkbruk.

I sitt försvar för den mycket textnära referat-tekniken tror jag Hansson blandar ihop 'hög abstraktionsnivå' med 'avsaknad av belägg'. Det finns hos en del samhällsvetare en tendens till att driva teser utan att ge belägg. Precis som Hansson ogillar jag detta. Men problemet behövs inte alls ha att göra med abstraktionsgraden på de begrepp varmed man försöker beskriva verkligheten. Det har, återigen, att göra med om man pekat ut hur dessa ska beläggas. Med Hanssons lösning på "referatproblemet" ökar inte alls möjligheterna att belägga eller falsifiera, förmågan att belägga just det man avser att få stöd för (eller falsifiera) hänger ju samman med hur precist man definierat eller operationaliserat sina begrepp. Idealiet att befinna sig så nära materialet som möjligt slutar i att man presenterar ett obearbetat empiriskt material. Ambitionen att göra en uttömmande beskrivning är en dessutom en omöjlighet. "En fullständig beskrivning av världen tar lika stor plats som världen själv."²

Kort om kontextens betydelse: Här hänvisar Hansson till ett antal textavsnitt i avhandlingen där författarens förståelse av lundaradikalism och socialdemokratisk debatt påverkat "hur EW återges och analyseras". Javisst, det var ju precis det jag också hävdade. Med hjälp av kontexten kan Hansson, på flera ställen också med givande resultat, diskutera hur Wigforss intellektuella arv såg ut och vad det resulterade i för slags idéer. Men idéinnehållet och idékritiken förändras inte nödvändigtvis av kontexten. Vi får skilja på ett verks innehåll, författarens intentioner och att förklara varför författaren skrev som han eller hon gjorde.³ Däremot ger jag Hansson rätt i att i han inte uttryckligen beskriver Skinner som en representant för "psykologisk återförståelse" (Collingwoods rättesnöre). Men jag önskar ändå hänvisa till samma not som Hansson själv gör. Där står inget nämnt om "språkfilosofi". Däremot anser författaren, direkt efter att ha beskrivit Collingwoods "psykologiska återförståelse", att denne och dennes efterföljare, varvid Hansson bl a nämner Skinner, "gi-

vit oss väsentliga insikter i texttolkningens problem ..." (not 25, kap. II).

Direkta oförskämtheter och personangrepp från Hanssons sida kommenteras inte. Jag kan dock inte annat än att stilla undra över Hanssons sätt att argumentera: En uppskattande läsning från en recensent för Bibliotekstjänst av Hanssons sätt att lyfta fram "det politiskt möjliga" används som argument för att jag har fel i att den frågan har en marginell roll i framställningen. Men hjälper det i sak att hänvisa till andra auktoriteter? (*argumentum ad verecundiam* eller vad?) Man kan också undra hur Hanssons hänvisning till en anmälan av min avhandling på något sätt kan försvaga min bedömning av *Hanssons avhandling*(!). Det är väl ändå det klassiska felslutet (*argumentum ad hominem* heter det väl?) – Om du inte har något att säga så angrip personen, gärna i ett riktigt högt tonläge.

Att jag underlåtit att behandla ett flertal invändningar från Hanssons sida betyder inte att jag plötsligt fått "problemiskt" och givit upp mina ståndpunkter, det finns helt enkelt inte utrymme att bestrida varje invändning från Hanssons sida (även om jag själv ångrar uttrycket "hjalteporträtt" – det har aldrig varit Hanssons syfte att måla ett sådant). Inte heller tror jag läsaren är betjänt av att debatten förlängs ytterligare. Gör mig istället sällskap och bli en läsare såväl Wigforss skrifter som av *Dogm eller arbetshypotes – Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. Ett syfte kan ju vara att fundera över replikskiftet här. Ett annat att få stifta bekantskap med den unge Wigforss tänkande.

Torsten Svensson

Noter

1. Hansson förnekar att Wigforss sätt att lägga upp diskussionen om industriell demokrati i sitt arbete för KID 1923 på något vis föranlett Hanssons tolkning av auditoriets betydelse. Valet av speciell metod beror enligt Hansson på att Wigforss här har blivit en central politisk aktör och del av den politiska situationen och därmed också har möjlighet att komma med praktisk-politiska förslag.

Att det i analysen av den här artikeln framstår som fruktbart kan ju emellertid också bero på Wigforss uppläggning där några av delavsnitten under kapitlet *Motivgrupper* är "Producenten" såsom *intressets medelpunkt*; *Fackföreningssynpunkter*; *Konsument- och medborgarintresset*. Här finns redan givna auditorier. Detta kan jämföras med de några av de rubriker Hansson använder: "Wigforss inför fackföreningsrörelsen"; "... arbetsgivarna"; "... medborgarna och samhället". (Hansson kap. XII).

2. Nørretranders 1993, 472

3. Jfr Føllesdal, Walløe & Elster 1993, 125ff.

Litteratur

Føllesdal, Finn Walløe, Lars & Elster, Jon 1993. *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*. Stockholm, Thales.

Nørretranders, Tor 1993. *Märk världen. En bok om vetenskap och intuition*. Stockholm, Alba.

CLAUS STOLPE: *Metoder vid presidentval. En utvärdering*. Åbo Akademis förlag 1997.

Sammanfattning av avhandlingen*

Claus Stolpe, verksam vid Åbo akademis fakultet i Vasa, har skrivit en avhandling på drygt 300 sidor som behandlar sättet att utse president i moderna demokratier. Bakgrunden eller utgångspunkten för studien är hur det faktiskt har gått till i Finland under 1900-talet. Ett par kapitel ägnas åt relevanta delar av finsk författningsspolitik – kapitel 2 skildrar tillkomsten av RF 1919, den grundlag som har reglerat hur man väljer president – respektive tillämpningen av den aktuella författningen (RF 1919) – redogörelser av samtliga de presidentval som gått av stapeln i Finland under 1900-talet. Men avhandlingens egentliga ärende är inte empiriskt och historiskt, att svara på frågan om hur det faktiskt gått till, utan normativt värderande och möjligen även rekommenderande, att svara på frågan om hur det bör gå till när man utser en president i en modern demokrati. Den explicita problemfor-

Statsvetenskaplig Tidskrift 1998, årg 101 nr 1

muleringen återfinns både på sidan 18 och på sidan 80 (av någon underlig anledning som om det vore ett citat):

"Vilken eller vilka metoder för att utse presidenten i en demokrati är att föredra framom andra och på vilka grunder kunde detta i så fall motiveras?"

Avhandlingens metodiska uppläggning är i grunden ganska enkel – och jag menar då enkel i god bemärkelse, dvs okonstlad och redig. Det handlar i princip om att genomföra en analys i fyra olika steg:

1. Att urskilja ett antal (teoretiskt och/eller praktiskt) tänkbara valmetoder som skall jämföras.
2. Att precisera (definiera och operationalisera) en uppsättning värderingskriterier (jämförelsepunkter).
3. Att systematiskt applicera de stipulerade kriterierna (punkt 2) på de tilltänkta metoderna (punkt 1).
4. Att dra en slutsats (göra en sammanvägning) på basis av jämförelsen av de olika metoderna (punkt 3).

Utifrån praktisk författningshistoria och teoretisk författningss litteratur kan Stolpe för det första urskilja tio alternativa metoder för att rösta fram en president (dessutom sju ytterligare mer udda varianter som enbart ägnas ett kort avsnitt, 7.2.6). För att i detta skede särskilja olika typer av metoder utgår Stolpe från deras yttre egenskaper, sättet att tillämpa respektive metod. Den huvudsakliga skiljelinjen går här mellan indirekta och direkta valmetoder, men det finns också ett par kombinationsmodeller.

Indirekta valmetoder:

M1. Val genom folkvalda elektor (t.ex. tidigare Finland)

M2. Val genom ett folkvalt parlament (t.ex. Albanien)

M3. Val genom kombination av elektor och parlament (Estland 1996)

Direkta valmetoder:

M4. Pluralitetsval (flertalsmetoden; t.ex. Chile fram till 1970)

M5. Kvalificerad pluralitet (Costa Rica kräver minst 40 procent)

M6. Direktval i två omgångar (den franska modellen)

M7. Preferensval (Hares metod; den irländska modellen)

M8. Acceptmetoden (Approval voting)

Kombinationer:

M9. USA:s modell (i praktiken 4, men i teorin 1 eller 2)

M10. Andra kombinationer (t.ex. två valsedlar som i Finland 1988)

Av dessa är det väl bara preferensmetoden och acceptmetoden som kan behöva förklaras. Preferensmetoden som tillämpas i Irland och Sri Lanka bygger på tanken att ingen röst skall vara "bortkastad". Väljarna rangordnar kandidaterna och sammanräkningen inleds med att man tittar på förstapreferenserna. Om någon kandidat erhåller majoritet har en segrare korats, i annat fall stryks den kandidat som fått minst stöd. Därmed ökar röstetalet för de resterande kandidaterna och man genomför en ny sammanräkning. Än en gång letar man efter en majoritetskandidat. Om en sådan inte heller finns i den andra "omgången" stryks ytterligare en kandidat, den som har minst stöd av de återstående. Proceduren upprepas tills dess att någon av kandidaterna har stöd från en majoritet av de röstande. Metoden kan i vissa fall bli tidsödande, men förr eller senare koras alltid en segrare; i värsta fall måste man genomföra k-1 sammanräkningar om det finns k kandidater.

Acceptmetoden är än så länge enbart en teoretisk konstruktion. Dess centrala tanke är att väljarna får rösta på de kandidater som man accepterar. Som väljare tillåts man alltså att avge flera röster, men man ökar inte sitt inflytande genom att stödja flera kandidater eftersom man då samtidigt blir mindre precis i sin påverkan.

I ett andra steg stipuleras sju värderingskriterier (sid 101f). Författaren gör ingen stor affär av detta, utan hävdar helt enkelt att de kan härledas ur den vetenskapliga litteraturen.

K1. *Respekt för primärväljarnas viljeyttringar* (folkets röst bör i så stor utsträckning som möjligt vara avgörande för utgången)

K2. *Condorcets princip* (en Condorcet-vinnare bör vinna och en Condorcet-förlorare bör inte vinna)

K3. *Bordas princip* (en Borda-vinnare bör vinna och en Borda-förlorare bör inte vinna)

K4. *Monotonicitet* (det bör inte vara till nackdel för någon om stödet för honom eller henne ökar)

K5. *Strategiskt röstande* (metoden bör inte inbjuda till "oärligt" röstande utan helst främja röstning i enlighet med de sanna preferenserna)

K6. *Komplexitet* (en metod bör vara enkel och lätt att begripa, den bör ej vara så komplicerad att gemene man inte förstår hur det går till och på grund därav drar sig för att delta i valet)

K7. *Inverkan på kandidatutbudet* (en metod bör främja tillkomsten av ett lagom stort utbud av alternativ eller kandidater)

Vart och ett av dessa sju värderingskriterier preciseras dessutom på ett sådant sätt att valmetoderna skall kunna graderas längs en mer eller mindre naturligt konstruerad femgradig skala (poängsättning 1–5, utom i vissa fall där även halvpoäng utnyttjas).

I en systematisk genomgång först metod för metod (kapitel 7) och därefter kriterium för kriterium (kapitel 8) appliceras sedan de sju kriterierna på de tio valmetoderna. Även om denna uppläggning ger upphov till vissa omtagningar, är framställningen aldrig tung. Det märks tydligt att Stolpe här befinner sig på hemmaplan; han är väl förtrogen med sitt ämne. På detaljnivån kan man också notera flera goda poänger. Jag gillar speciellt iakttagelsen (sid 221) att Bordametoden – en av de mer udda metoderna som enbart berörs i förbifarten – inte nödvändigtvis är bäst på att uppfylla Bordas princip (på grund av fenomenet strategisk röstning).

Den empiriska analysen kan sammanfattas i som i tabell 1 (jfr sid 281).

Tabell 1. Sammanfattning av den empiriska analysen.

	Respekt ...	Condorcet	Borda	Monotnicit.	Strategisk	Komplexit.	Utbud
Elektorer	2	3	2,5	1	1	3,5	4
Parlament	1	3	2,5	1	1	5	5
Elekt.+Parlam.	1,5	3	2,5	1	1	3,5	4
Pluralitet	3	1	1	5	4	4	1
Kval. pluralitet	3,5	2	2	3	3	3,5	2
Franska (2 omg)	4	3	2,5	2	3	3	2
Preferens	5	4	4	3	5	1,5	4
Accept	5	2,5	4	5	3	2	4
USA:s modell	3,5	1	1	4	3,5	3,5	1
Komb (dir+indir)	2,5	3	2,5	2	2/3	2/3,5	3

Utifrån denna analys kan sedan författaren dra ett antal intressanta slutsatser. Tillvägagångssättet bygger härvidlag på att alla kriterier bedöms vara lika viktiga, samt att de sju poängskalorna mäts med samma måttenhet. Därmed medges en vanlig summering av de olika poängtalerna.

Huvudresultatet är att preferensmetoden och, som mycket god andra kandidat, acceptmetoden är att föredra framför alla andra metoder. Deras enda egentliga svaghet är att de båda är förhållandevis komplicerade.

Övriga direktvalsmetoder – dvs de som faktiskt används runt om i världen – skiljer sig inte nämnvärt åt i den samlade bedömningen. De är också bara marginellt bättre än de indirekta och de kombinerade metoderna.

Vissa av de olika kriterierna överlappar varandra empiriskt, dvs de ger snarlika bedöm-

ningar. Condorcet-, Borda- och Utbudskriteriet kan på denna grund slås samman till ett samlat Demokrati- eller Kollektivkriterium. På motsvarande vis kan Respekt-, Strategi- och Monotonicitetskriteriet slås samman till ett Funktionskriterium.

Anmärkningsvärt nog klarar sig de indirekta metoderna förhållandevis bättre med kollektivkriterierna (demokrati) som måttstock. Här är de indirekta valmetoderna till och med bättre än de direkta valmetoder som vanligen används. Preferens- och acceptmetoden är bra enligt båda aggregatmåten. De övriga (de "vanliga") direkta valmetoderna är däremot mer funktionella än demokratiska (kollektiva).

Dessa slutsatser framträder tydligt i nedanstående sammanställning, tabell 2 (jfr tabellerna på sidorna 281 och 288):

Tabell 2. Sammanställning över valmetoder utifrån olika kriterier.

	Kollektivkriterier Cond+Borda+Utbud	Funktionskriterier Resp+Monot+Strat Komplex	Summa	
Elektorer	9,5	4	3,5	17
Parlament	10,5	3	5	18,5
Elekt.+Parlam.	9,5	3,5	3,5	16,5
Pluralitet	3	12	4	19
Kval. pluralitet	6	9,5	3,5	19
Franska (2 omg)	7,5	9,5	3	19,5
Preferens	12	13	1,5	26,5
Accept	10,5	13	2	25,5
USA:s modell	3	11	3,5	17,5
Komb (dir+indir)	8,5	6,5/7,5	2/3,5	17/19,5

Stolpe avslutar sin avhandling med en lakonisk kommentaren om att den politiska makten ("de större partierna") förmodligen inte kommer att uppskatta de slutsatser som författaren dragit, men att just detta att vara makten till lags heller aldrig varit avsikten med att skriva denna doktorsavhandling.

Avhandlingens syfte och resultat

Stolpes huvudfrågeställning eller problemformulering är enkel och klar: "Vilken eller vilka metoder för att utse presidenten i en demokrati är att föredra framom andra och på vilka grunder kunde detta i så fall motiveras?" Möjligen har denna enkelhet och självklarhet förlett författaren att tro att syftet inte ytterligare behöver begrundas. Jag tror emellertid att Stolpe därigenom gjort sig själv en otjänst. Inte minst blir detta tydligt när man i efterhand frågar sig vad som egentligen är Stolpes slutsatser. I det närmast följande har jag därför för avsikt att påtala ett antal oklarheter eller ofullständigheter rörande avhandlingens syfte och resultat.

Hur tolka syftet?

Trots den enkla och rediga problemformuleringen är det enligt min mening möjligt att uppfatta avhandlingens syfte på två delvis olika sätt. Endera ställs det konkreta författningpolitiska ställningstagandet i fokus, eller så är detta ställningstagande snarast ett medel att bibringa mer generella insikter om ett konstitutionellt principproblem. Att ålägga sig ett krav på ett konkret ställningstagande kan i det senare fallet motiveras med att man på så sätt tvingar fram mer djupgående reflexion i frågan.

Det vankelmod eller den tvetydighet jag försöker sätta fingret på kommer bland annat till uttryck i det resonemang som föregår den citerade problemformuleringen på sidan 18, men det sätter också sin prägel på avhandlingens resultatredovisning. Det är, som jag tidigare försökt markera, inte alls svårt att läsa in slutsatser som är tämligen precisa och entydiga – preferensmetoden är bäst tätt följd av ac-

ceptmetoden – men i det avslutande resonemanget (sid 289ff), samt i abstrakt och i den engelska sammanfattningen, är det snarast tvevhågsenheten som får präglade framställningen. Upptakten till det sista avsnittet har till exempel följande lydelse:

Vilken metod kan då betraktas såsom varande 'bäst'/?/ Efter att ha producerat en textmasa på hundratals sidor borde man rimligen kunna ge ett entydigt svar på frågan, något som dessvärre inte låter sig göras så lätt. Aspekterna på problematiken är så mångahanda att ett klart svar på frågan knappast kan ges vare sig här eller i något annat sammanhang.

Kort därefter sägs också att "/o/m vi stirrar oss blinda på det totala poängtalet så ter sig preferensvalet som en segrare ... med ett anorlunda urval av värderingskriterier kunde resultatet ha blivit ett annat." Slutsatsen blir då också på sin höjd att preferensmetoden förtjänar större uppmärksamhet.

Vad är underförstått?

Redan i inledningen (sid 13) framgår att författaren uppfattar demokratin som ett slags given utgångspunkt för den fortsatta diskussionen. Samma typ av premiss återfinns sedan också i själva problemformuleringen. Här har vi ytterligare ett exempel på att Stolpe låter enkelheten förleda. Den kritiskt lagde läsaren frågar sig nämligen omedelbart vad denna premiss egentligen innebär.

Har författaren därmed också slagit fast att metoden för att utse president bör vara demokratisk? Förmodligen är det så. De metoder som behandlas i analysen kan nämligen alla sägas uppfylla något slags demokratiskt minimikrav. Men om vi för en stund begrundar hur våra demokratier är uppbyggda, inser vi lätt att de rymmer en rad institutioner som i sig inte är demokratiska (jfr Hermansson 1996). De flesta anser exempelvis att rättsväsendet internt bör fungera på ett annat sätt än parlamentet. Frånsett jurysystemet bygger domstolens avgörande inte på resultatet av en demokratisk omröstning. Och många demokratiska länder utser fortfarande sin statschef (en monark) på ett sätt som uppenbart strider mot demokratin principer. Det är således inte själv-

klart att presidenten bör vara vald i demokratisk ordning.

Kanske kan vi ändå godta premissen att valmetoden åtminstone i en elementär bemärkelse måste vara demokratisk. Så snart vi gått med på det infinner sig flera följdfrågor. Finns underförstått hos Stolpe även tanken att det är bättre ju mer demokratisk metoden är? Hur hanterar man det faktum att det är möjligt att vara demokratisk på olika sätt? I författningpolitiska sammanhang brukar man således skilja mellan en majoritär och en samarbetsinriktad demokratimodell (t.ex. Lijphart 1994 och Lewin 1996). Dessa modeller brukar förknippas med Storbritannien respektive Schweiz, men skulle i detta sammanhang också kunna knytas till Condorcets respektive Bordas princip. Kan man vidare tänka sig att det förutom demokratin finns andra värden som bör respekteras? I samband med konstitutionella frågor är det vanligt att beakta rättsstatens ideal samt effektivitet eller handlingskraft (Elster 1988). Vad innebär det till exempel att Stolpe (sid 17) utgår från att vi bör ha en förhållandevis stark presidentmakt? Frågor av detta slag påverkar inte minst hur man i ett senare skede förhåller sig till analysens värdegranskriterier.

Vilken är lärdomen?

I avhandlingens inledning (sid 13) sägs att "En valmetod som fungerar väl i ett visst sammanhang behöver inte vara den bästa i ett annat". Nästan samma formulering tjänar dessutom som "punch line" i avhandlingens abstrakt (sid 11). Författaren menar följaktligen att en valmetod måste bedömas givet sitt sammanhang. Frågan om vilken metod som är bäst, måste således kompletteras med följdfrågor som bäst för vem, när och till vad?

Värderingen av val- eller beslutsmetoder skulle därmed förslagsvis kunna vara relativ med avseende på

- *vem* eller vilka som väljer (olika för olika länder, olika demos),
- *när* eller under vilka omständigheter valet hålls (historisk situation) och

– *vad* som skall väljas eller utses (president, talman, folkomröstning).

Mer konkret betyder det att vi kan fråga oss följande: Kan avhandlingsresultatet enbart tillämpas på presidentval i Finland under 1990-talet? Den frågan kan sedan i sin tur brytas ner i åtminstone tre delfrågor:

- Är det fler demokratiskt stabila länder än Finland som borde ta efter Irland och anamma preferensmetoden vid val av president? (Tyskland, USA, Frankrike, Island)
- Är slutsatsen tillämpbar även på de nya (omogna) demokratierna i öst (och i Afrika)?
- Bör metoden komma till användning även vid andra typer av val, t.ex. vid folkomröstningar?

Jag är inte alls säker på att det finns några fullgoda svar på dessa frågor, men avhandlingen hade vunnit på att Stolpe fört en diskussion kring detta generalitetsproblem. Ambitionen bör kunna vara att på en och samma gång vara både "rimlig" i anspråk och precis eller distinkt i slutsatser. Analysen borde då mer uttryckligt ha varit utformad i syfte att ge slutsatser av *ceteris paribus*-karaktär.

Vad har Stolpe att bidra med?

Ett statsvetenskapligt forskningsproblem kan grovt sett motiveras på två sätt (jfr King, Keohane & Verba 1994). Den vetenskapliga diskursen pekar ut angelägna forskningsuppgifter och vissa frågor är angelägna från politisk eller samhällsrelaterad synpunkt. I Stolpes avhandling handlar det om att försöka komma fram till ett författningpolitiskt ställningstagande, och det framgår även tydligt att det är just denna politiska angelägenhet som har varit drivkraften bakom arbetet.

Egentligen borde man väl inte ha något att invända mot en sådan uppläggning. Det råder heller inget tvivel om att Stolpe ålagt sig en politiskt eller samhällsrelaterad angelägen uppgift. Här räcker det med att hänvisa till den moderna finska historien. Min synpunkt är emellertid att avhandlingen hade vunnit på att forskningsproblemet också hade motiverats vetenskapligt.

Det är inte så att texten helt saknar vetenskaplig diskursanknytning. Stolpe förhåller sig särskilt till Steven Brams och Peter Fishburns plädering för acceptmetoden (sid 203ff). Eftersom han på ett ställe i texten (sid 100) dessutom hänvisar till Hannu Nurmis systematiska analyser av olika valsystem, är det uppenbart att han också känner till den mer formaliserade teoribildning – Social Choice Theory – som ofta förknippas med Nobelpristagaren Kenneth Arrows namn. Stolpe gör emellertid alltför lite av denna koppling. Avhandlingen skulle ha kunnat vara ett inlägg i en av de allra mest angelägna och potentiellt sett allra mest fruktbara diskussionerna inom dagens statsvetenskap.

Författningspolitik och konstitutionell teori är statsvetenskapens kärna. Det är här våra klassiker lämnade sina bidrag, och det är i synnerhet här "allmänheten" förväntar sig att vi moderna statsvetare skall kunna ge ett bidrag till dagens debatt. Den teoretiska diskussion som pågår befinner sig ofta på ett mycket sofistikerat plan men resultaten är icke desto mindre av utomordentligt stor betydelse. Nästan inget är idag så angeläget för oss statsvetare som att försöka slå bryggor mellan den empiriskt relevanta författningssklokskap som utvecklats i den politiska praktikens närhet och de matematiskt elaborerade och teoretiskt eleganta slutsatser som formuleras i vetenskapens elfenbenstorn.

Att som Stolpe försöka utveckla mer empirinära utvärderingskriterier skulle enligt min mening kunna vara ett utmärkt exempel på detta slags brobyggande. Men för att åstadkomma detta fordras mer än ovannämnda hänvisning till Nurmi (av karaktären artigt lyfta på hatten för att sedan snabbt skynda vidare) samt de vaga anspelningarna på den teoretiska litteraturens dilemman och omöjlighetsteorem (t.ex. sid 31 och sid 99 och 101). Arrow finns över huvud taget inte nämnd. Det må vara hänt att texten är befriad från "namnedropping", men utan explicit anknytning är det svårt att bygga det slags broar jag här efterlyser.

Analysens tillförlitlighet

Jag har försökt göra gällande att Stolpes avhandling egentligen är mer intressant än han själv riktigt tycks vara medveten om. Jag vill också hävda att man bör ställa frågor rörande intresse, relevans och fruktbarhet till en vetenskaplig undersökning. Den allra mest naturliga frågan att ställa är emellertid huruvida framställningen är tillförlitlig eller ej. Ett rimligt sätt att pröva just detta är att undersöka om resultatet hade blivit annorlunda om man på avgörande punkter gått till väga på ett annat sätt. Är avhandlingens slutsatser beroende av dess metodiska vägval? Och borde man i så fall gått till väga på annat sätt?

Alternativa beslutsmetoder

En första sådan punkt gäller urvalet av de valmetoder som över huvud taget blir föremål för analys. Är det så att en viss kandidat, en viss valmetod, kommer segrande ur konkurrensen därför att den enbart ställdes mot svagt motstånd? Är matchen likt avarterna inom boxningsvärlden riggad från början?

I huvudsak godtar jag författarens urval av val- eller beslutsmetoder. Möjligen kunde man här tänka sig en ytterligare uppdelning av olika indirekta metoder. Det kan hävdas att det gör skillnad både hur man väljer elektor och hur elektorena sedan genomför sin omröstning. Valet av elektor kan ske mer eller mindre "rättvist" och resultatet kan vara mer eller mindre godtyckligt. Även beslutsmetoden i den beslutande församlingen (elektorskollegium eller parlament) är av uppenbar betydelse. Eftersom det handlar om ett väldigt speciellt beslut kan man tänka sig att även parlamentet (och givetvis elektorsförsamlingen) tillämpar tidskrävande och sofistikerade metoder i just detta personval¹.

Till Stolpes fördel kan emellertid anföras att kompletteringar av detta slag knappast skulle påverka undersökningens huvudresultat. Vi skulle förvisso ha fått en mer nyanserad bild av de indirekta valmetoderna, men alla eventuella modifieringar skulle ha gällt metoder som enligt Stolpes analys ändå aldrig bör komma ifråga.

Valet av utvärderingskriterier

Har författaren valt rätt värderingskriterier? Det råder inget tvivel om att Stolpe själv uppfattar detta som ett avgörande moment i den egna undersökningen. Inledningsvis (sid 14) finns nämligen följande insiktsfulla bedömning av den förestående forskningsuppgiftens karaktär: "En viktig del ... blir ... att kunna motivera just de kriterier och tolkningar som här kommer att göras". De valda värderingskriterierna motiveras sedan på följande sätt (sid 101):

De valda värderingskriterierna som nedan presenteras baserar sig på aspekter som olika forskare tenderat betona vid jämförelser olika valmetoder emellan. Avgränsningen är allt annat än slumpmässig, men det kan inte hjälpas att den kunde diskuteras oberoende hur den än skulle ha gjorts. Detta dilemma hör helt enkelt till sakens natur. I korthet är det följande aspekter som kommer att utgöra värderingskriterierna i just denna undersökning.

Mer än så har författaren inte att anföra. De valda kriterierna motiveras således inte alls. Det är också mot bakgrund av detta man har anledning att fundera över underförstådda värdepremisser för avhandlingen.

Jag anser att Stolpe borde ha reflekterat över hur de olika kriterierna förhåller sig till varandra. Den s.k. Social Choice-teorin är full av omöjlighetsteorem, rent logiska bevis för att olika kriterier inte samtidigt kan förverkligas fullt ut. Mest relevant i detta sammanhang vore förmodligen det teorem som bevisats av Lunda-filosofen Peter Gärdenfors, vilket grovt sett slår fast att det är omöjligt att utforma en besluts metod som garanterat uppfyller Condorcetkriteriet och samtidigt är immun mot strategiröstning.² Även om Stolpe i första hand intresserar sig för vad som händer i praktiken, antyder detta att det kanske inte är möjligt ens teoretiskt för en valmetod att erhålla full poäng på samtliga kriterier, vilket påstås i den engelska sammanfattningen (sid. 315).

Från demokratiteoretisk synpunkt är det i stället den potentiella konflikten mellan Condorcet- och Bordaprintipen, som borde ha bli-

vit föremål för diskussion. I brist på en entydig och självklar definition av folkviljan kan man uppfatta Condorcets och Bordas respektive idéer som två helt olika förslag på vad som rimligen bör utmärka en sådan kollektiv vilja. Condorcet tog fasta på tanken att man bör eftersträva besluts metoder som garanterar att det vinnande förslaget, eller den segrande kandidaten, alltid förmår att samla en majoritet oavsett vad som är alternativet. Bordas tanke var en helt annan. Hans idé var att folkviljan motsvarades av det alternativ eller den kandidat som "genomsnittligt" har den bästa rangordningen hos väljarna. Stolpe kunde här möjligen försvara sig med att detta endast är teoretiska hårklyverier. Det visar sig nämligen av Stolpes undersökning att de båda kriterierna i stort sett ger samma empiriska resultat.

Trots bristen på argumentation är jag ändå efter en stunds begrundan och konsultation av litteraturen på området beredd att godta merparten av de kriterier som Stolpe har föreslagit. Mitt enda kvarvarande missnöje riktar sig mot idén att det oberoende av övriga kriterier skulle finnas ett "mest lagom utbud" av kandidater. Kriteriet bygger på ett avståndstagande från två helt olika företeelser, nämligen komplexitet (svåröverskådlighet) och polarisering. Båda dessa värderingar finns redan var för sig representerade och "utbuds"-kriteriet borde därför enligt min mening utgå.

Man kan emellertid fråga sig vad det i prak-

Tabell 3. Effekten av att ta bort utbuds-kriteriet.

	Stolpe	– Utbud	Ny summa
Elektorer	17	4	13
Parlament	18,5	5	13,5
Elekt.+Parlam.	16,5	4	12,5
Pluralitet	19	1	18
Kval. pluralitet	19	2	17
Franska (2 omg)	19,5	2	17,5
Preferens	26,5	4	22,5
Accept	25,5	4	21,5
USA:s modell	17,5	1	16,5
Komb (dir+indir)	17/19,5	3	14/16,5

tiken skulle göra för skillnad om vi strök just detta kriterium?

Som framgår av sammanställningen (tabell 3) blir det ingen större skillnad i resultat. Den viktigaste modifieringen är att värdet av de indirekta metoderna kraftigt devalveras.

Vilka ytterligare kriterier borde ha beaktats?

Ett helt annat sätt att pröva Stolpes val av utvärderingskriterier är att ställa frågan om det finns några kriterier som Stolpe har försummat. För att detta alls skall vara meningsfullt bör vi rimligen anamma Stolpes egen utgångspunkt att det i någon bemärkelse bör handla om valmetoder inom ramen för en demokrati (se här Hermansson 1989 och 1992, samt Nurmi 1987).

Flera av Stolpes kriterier har en uppenbar koppling till demokratis idévärld. Främst gäller det kriteriet om att primärväljarnas viljeyttring bör respekteras och kravet på monotonicitet. Den mest uppenbara efterlysningen blir mot bakgrund av litteraturen på området den *enhållighetsprincip* som i ekonomiska sammanhang ofta går under benämningen *Paretokriteriet*. Dess innebörd är, att om det skulle existera en enig folkvilja så bör denna ovillkorligen respekteras.

Utöver detta uppenbart demokratirelaterade kriterium finner man i litteraturen flera olika *immunitetskriterier*, dvs. kriterier som utformats mot bakgrund av de *manipulationsproblem* som omröstningar och valsystem är behäftade med. Dessa kriterier kan motiveras demokratiteoretiskt – förmågan och möjligheten att manipulera spelreglerna är med all sannolikhet ojämnt fördelad – eller, vilket kanske är bättre i detta fall, utifrån legitimitetshänsyn: en valmetod bör helst undvika det slags godtycke som manipulation kan förorsaka.

Utöver manipulation av sina egna preferenser, "oärlig" eller strategisk röstning, finns anledning att uppmärksamma två andra varianter, nämligen manipulation av *dagordningen* respektive *valkretsindelningen*. Det förstnämnda kan förekomma i två former: genom

att lägga till respektive dra bort alternativ från dagordningen. Ett immunitetskriterium av detta slag återfinns i Arrows klassiska "omöjlighetsteorem" och har där benämningen "oberoende av irrelevanta alternativ". Den andra typen av manipulation är lätt att undvika – i ett presidentval finns egentligen ingen anledning att dela in landet i valkretsar – men den är knappast mindre relevant om man ser till författningshistorien. Massachusettsgubernören Elbridge Gerry – en av dem som undertecknade oavhängighetsförklaringen – var så fingerfärdig på att konstruera ändamålsenliga valkretsindelningar, att han givit företeelsen ett särskilt namn, gerrymandering. Ett kriterium som beaktar motsvarande immunitetsgenskap är konsistenskriteriet.

Följdfrågan blir sedan om ett inbegripande av ett eller flera av dessa alternativa kriterier hade förändrat resultatet. I tabell 4 har jag för de direkta metoderna indikerat med + eller – i de fall litteraturen anger att beslutsmetoden ifråga kan eller inte kan garantera att ett visst kriterium efterlevs.

Vilken blir slutsatsen? Jo, det intressanta resultatet är att om vi lagt till ett par ytterligare "immunitetskriterier" (anti-manipulationskriterier), hade detta sannolikt gynnat acceptmetoden jämfört med preferensmetoden. Möjligen kan Stolpe på denna punkt försvara sig med att det i *praktiken* förmodligen inte är någon större skillnad mellan dessa metoder. Om än inte rent teoretiskt så är preferensmetoden i praktiken mycket svår att manipulera, eftersom den i så fall förutsätter kännedom om hur ett stort antal väljare rangordnar flera kandidater.

Tabell 4. Alternativa kriterier.

	Stolpe	Pareto	Dagordn	Valkrets
Pluralitet	19	+	–	+
Kval. pluralitet	19	+	–	+
Franska (2 omg)	19,5	+	–	–
Preferens	26,5	+	–	–
Accept	25,5	+	+	+

		Funktionskriterier		
		Bra (>10)	Medel (>5)	Dåligt
Kollektivkriterium	Bra (>10)	Preferensval Acceptmetoden		Parlament
	Medel (>5)		Kval. pluralitet Franska Kombinationer	Elektorer Elektorer + Parl.
	Dåligt	Pluralitetsval USA		

Figur 1. Förslag till analysmodell i två dimensioner

chresultat och undersöker om där finns någon sammanlagd vinnare, vilket är det samma som att efterlysa en på rationella grunder aggregerad rangordning.

Sammanställningen ovan visar då att metoderna faller ut i fem grupper:

1. Bäst (M7 och M8)

Preferens- och Acceptmetoden (Förlorar inte mot någon annan och spelar oavgjort inbördes)

2. Näst bäst (M6)

Den franska metoden med direktval i två omgångar (Förlorar mot de två bästa, men besegrar alla andra)

3. Tredje bäst (M2, M4, M5, M9 och M10)

Val genom parlamentet, Pluralitetsmetoden, Kvalificerad pluralitet, USA-modellen och Kombinationsmodeller (Förlorar mot de tre bästa och vinner mot de två sämre, men de inbördes jämförelserna ser ut lite hur som helst)

4. Näst sämst (M1)

Elektorsval (Förlorar mot alla utom den allra sämsta)

5. Sämst (M3)

Kombination av elektorer och parlament (Förlorar mot alla)

Undersökningens resultat påverkas således inte alltför mycket av det förenklande antagandet att rangordningarna mätes på en och samma intervallskala.

Sammanvägning genom dimensionsanalys

Som redan har påpekats konstaterar Stolpe att kriterierna till en del tycks "överlappa" varandra. Vad som då avses är inte det förhållande att det kan finnas rent logiska samband mellan de sju kriterierna, utan att kriterierna delvis mäter samma sak empiriskt. För att ge precision åt denna iakttagelse använder Stolpe ett slags absolutdifferensmetod för att gruppera de olika kriterierna. Resultatet blir att kriterierna faller ut i två grupper och att komplexitetskriteriet hamnar utanför:

Kollektivkriterier:	Condorcet	Borda	Utbud
Funktionskriterier:	Respekt	Monoton	Strategi
Egen dimension	Komplexitet		

Om man bortser från komplexitetskriteriet följer härav att metoderna kan delas in (t.ex. två trikotomier) eller jämföras längs två dimensioner. Samma idé finns nog underförstådd redan i Stolpes egen text, men det hade varit en förtjänst om tanken uttryckligen också hade satts på pränt. Ett förslag till hur det skulle ha kunnat se ut är figur 1.

Även här visar sig preferens- och acceptmetodens särställning. Vi har dessutom ett prydligt exempel på att författaren själv i större utsträckning och enbart med enkla medel, hade kunnat framhäva att de egna slutsatserna inte nämnvärt påverkas av smärre ändringar i undersökningsmetoden.

Även här kan man dock fråga sig hur pass robust just detta resultat är. Stolpes teknik för att genomföra sin dimensionsanalys framstår som en aning hemvävd. Detta behöver inte

Alternativa beslutsmetoder		Förändrar inget
Utvärderingskriterier	i) Tillägg ii) Ta bort	Stärker acceptmetoden Ingen större skillnad
Operationaliseringar	Grövre skala Justeringar	Samma huvudresultat Stärker preferensmetoden
Sammanvägning	Ej lika vikt Ej summering "Överlappn."	Kan då bara utesluta M3 Preferens & Accept bäst Preferens & Accept bäst

Figur 2. Summering av metodkritiken.

alls vara något fel. Men det ger oss anledning att fråga om slutsatsen i detta fall ändras om vi använder andra mer utvecklade metoder. Det som omedelbart slår en är att Stolpe hade kunnat mäta det empiriska sambandet (*Pearson's r*) mellan kriterierna och därefter gjort en vanlig faktoranalys.³ Resultatet blir emellertid inte annorlunda, förutom att det framgår att även komplexitetskriteriet har ett starkt empiriskt samband med de tre funktionskriterierna. Det som skiljer just detta kriterium från de tre övriga är att sambandet är negativt.

Möjligen kan man tillägga att Stolpe här haft tur. Hans egen dimensionsanalys visar ju att sex av kriterierna egentligen enbart fångar två skilda aspekter – kriterierna grupperar sig tre och tre. I linje med Stolpes egen inställning bör då dessa två aspekter tillmätas lika stor betydelse. Av en ren tillfällighet råkar det också bli på det viset, men det beror alltså på den omständigheten att båda aspekterna räknas tre gånger. Med ett annat resultat av dimensionsanalysen hade det kunnat bli så att den ena aspekten enbart av en händelse råkat få större vikt.

Kan vi lita på Stolpe?

Låt oss nu summera vad som kommit ut av den metodkritik som framförts. Summeringen framgår av figur 2.

De känsliga punkterna är valet av kriterier och de antaganden som leder fram till en sammanvägningssmetod. Ett infogande av fler anti-manipulationskriterier hade försvagat preferensmetodens ställning och i motsvarande mån stärkt aktierna för acceptmetoden. Dessutom, och det är nog mer betydelsefullt, skulle mindre naiva antaganden om hur man

tillåts göra vid en sammanvägning ha pekat ut mindre entydiga vinnare.

Den kritik jag riktat mot avhandlingen för att det på avgörande punkter saknas en argumentation kvarstår givetvis, men vid en bedömning av undersökningens tillförlitlighet är det viktigt att notera att huvudresultatet i avhandlingen tycks vara tämligen robust.

Stort och smått – yta och djup

Stolpes avhandling har i huvudsak en redig struktur. Det enda som härvidlag är en aning störande är de båda kapitlen (2 och 3) om finsk författningsspolitik och finska presidentval. De är alls inte ointressanta i sig, men det förblir oklart avhandlingen igenom vad dessa kapitel egentligen är tänkt att tillföra. Här finns också några slarviga formuleringar (sid 43) som misspryder de spelteoretiska analyserna av tillkomsten av 1919 års regeringsform. Men bortsett från detta kan man hävda att avhandlingstexten mycket väl uppfyller ett grundläggande vetenskapligt metodkrav, nämligen att tjäna som utgångspunkt för ett sakligt inriktat samtal, det samtal, den seminariebehandling eller den disputation där sanningsspåren sätts i fokus. En vetenskaplig framställning är inte alltid enkel att förstå, men dess argumentation bör vara genomskinlig i den meningen att vi läsare kan se hur och i vad mån slutsatser och resultat byggs under. På den punkten finns inget att erinra mot Stolpes text.

På den positiva sidan bör man också sätta upp det faktum att boken är ledigt skriven. Texten är lättläst, och detta trots att själva äm-

net inbjuder till svårsmälta tekniska resonemang.

Däremot finns en del annat att "gnälla" på. Texten ger helt enkelt ett något pratigt intryck; kanske är det baksidan av den lediga stilen. Detta tar sig bland annat uttryck i en hel del upprepningar, särskilt i kapitlen 6, 7 och 8. Det är som om författaren inte har tagit sig tiden att ordentligt strama åt det manus som kanske har skrivits i en helt annat ordningsföljd än det nu presenteras.

Till kategorin "pratigheter" hör också de förnumstiga kommentarer, som ibland snarast fungerar som undanflykter från att behöva driva analysen ytterligare ett steg. Detta förtar också till en del intrycket av den eleganta formulering som mycket tydligt ger uttryck för Stolpes eget *credo*:

Enkelhet och insikt behöver inte vara varandra uteslutande. Utgångspunkten har varit att undvika invecklade matematiska formler och hålla ett stringent språkbruk. (sid 85)

Det som till en början framstår som en mycket sympatisk programförklaring riskerar att reduceras till en tom och ihålig fras. Tanken måste vara den att även invecklade sammanhang om möjligt skall ges en enkel presentation. Den får emellertid aldrig tjäna som alibi för den forskare som drar sig för att gå på djupet.

Samlad bedömning

Claus Stolpe ställer i sin avhandling en *fråga* som är av stort och uppenbart intresse: Hur bör man utse eller välja president i en demokrati? I frågans enkelhet avslöjas dess självklara samhällsrelevans. Stolpe låter antyda att han är den förste statsvetaren som intresserar sig för just detta. Men så är det givetvis inte – om man nu inte kräver att studien skall vara exakt lika Stolpes, men då hade ju avhandlingen varit helt överflödig – och just därför är frågan intressant även från vetenskaplig synpunkt. I själva verket kan Stolpes undersökning fogas in i ett pågående vetenskapligt samtal, som för närvarande är särdeles livaktigt och intellektuellt spännande. En brist i avhandlingen är

dock att den inte till fullo lyckas exploatera eller dra nytta av detta förhållande. Stolpes undersökning är, kort och gott, intressantare än vad han själv inser.

Den *metodiska* uppläggningsen är liksom frågeställningen enkel och redig, och det är uppenbart även för läsaren att det är precis så här man bör gå till väga. Just på grund av denna genomskinlighet blir det också lätt att se vari det brister, vilka metodiska ställningstaganden som kan problematiseras och ibland rent utav ifrågasättas. Håri ligger enligt min mening avhandlingens svagaste punkt. Det vetenskapliga värdet av en utvärderande studie som denna, står och faller med hur forskaren förmår urskilja och precisera rimliga utvärderingskriterier, samt i ett andra steg hur dessa skall vägas samman i den mån de handlar om olikartade kriterier. Här bjuds inga enkla lösningar, men just därför fordras mycken argumentation.

Denna svaghet, som mycket väl kan uppfattas som en avsaknad av analytiskt djup, får nu inga fatala konsekvenser för undersökningens *resultat*. Så vitt jag har kunnat pröva, tycks det som om slutsatserna är tämligen robusta. De två metoder, preferens- och acceptmetoden, med denna rangordning, som Stolpe finner vara de bästa, framträder som de bästa även när man på olika sätt försöker problematisera de metodiska vägvalen. Detta gör att vi i slutändan trots allt bör uppfatta Stolpes undersökning som ett viktigt bidrag till en pågående vetenskaplig diskussion. Det finns flera faktorer som bidrar till denna lyckliga omständighet. Till att börja med kan det konstateras att Stolpe på, som det verkar, rent intuitiv grund hanterar sina utvärderingskriterier på ett rimligt sätt. Därtill besitter Stolpe ett betydande mått av kunskap om och insikt i den politiska och konstitutionella problematik som han behandlar. Stolpe har slutligen en stor förmåga att enkelt och systematiskt penetrera sitt empiriska material. Man är som läsare hela tiden i goda händer. Inte minst detta gör att boken är värd att läsa.

Jörgen Hermansson

Noter

* Denna anmälan bygger på min fakultetsopposition 22/11 1997. Förutom Stolpes försvar, har jag försökt att beakta kloka synpunkter från några av mina kolleger i Uppsala: Katarina Barrling, Barry Holmström, Christer Karlsson, Torsten Svensson och Helena Wockelberg.

1. Den bästa framställningen av hur man utformar ett "rättvist" valsystem är enligt min mening Balinsky & Young 1982. Analysen handlar om hur man fördelar mandat mellan olika valkretsar (delstater) och inte om fördelning mellan partier, men kan i princip överföras till det problem som står i förgrunden i de proportionella valsystemen. Inslaget av strategiskt agerande inom olika valsystém behandlas av Cox 1997. Frågan om bästa beslutsmetod för beslutande församlingar skiljer sig enbart på det praktiska planet från Stolpes problem, men det gör att vi ändå får anledning att beakta vissa ytterligare metoder, t.ex. seriemetoden (norska stortinget) och elimineringsmetoden (Sveriges riksdag). Se här Nurmi 1987 och Hermansson 1989.

2. Arrows klassiska "omöjlighetsteorem" motsvaras i detta sammanhang närmast av det teorem som Gibbard och Satterthwaite har bevisat oberoende av varandra. Dess innebörd är väsentligen att enbart diktaturen kan garantera att väljare inte behöver fundera över hur man ska taktikrösta. Ett par andra teorem med relevans för Stolpes avhandling har bevisats av Young respektive May. Young har påvisat att Condorcet-kriteriet står i motsats till "konsistens", vilket är ett krav som kan sägas omöjliggöra valkretsmanipulation. Mays teorem är ett av få "positiva" resultat inom Social Choice-litteraturen. Det slår fast en unik uppsättning av egenskaper hos den enkla majoritetsregeln. I den mån vi vill ha en beslutsmetod som inte gör skillnad mellan de röstande (anonymitet), är neutral i förhållande till olika förslag, garanterar

Not 3. Korrelationsmatrisen

	Resp	Cond	Borda	Monot	Strat	Komp	Utbud
Respekt	1,000	-,004	,404	,688	,831	-,722	-,287
Condorcet	-,004	1,000	,806	-,619	-,218	-,421	,781
Borda	,404	,806	1,000	-,116	,046	-,642	,737
Monotonicitet	,688	-,619	-,116	1,000	,745	-,272	-,552
Strategi	,831	-,218	,046	,745	1,000	-,476	-,514
Komplexitet	-,722	-,421	-,642	-,272	-,476	1,000	-,074
Utbud	-,287	,781	,737	-,552	-,514	-,074	1,000

att det aldrig är en nackdel för ett förslag att få ökat stöd (positiv respons) samt försäkrar oss om att alltid nå fram till ett beslut bör vi alltid beakta den enkla majoritetsregeln eller s.k. utvidgningar av den metoden. Se här Hermansson 1989 och 1992.

3. Korrelationsmatrisen, se nedan.

Faktoranalysen (principal komponent; varimax) ger följande resultat:

	Komponent 1	Komponent 2	Grupp
Respekt	,965	,121	1
Condorcet	-,122	,953	2
Borda	,285	,930	2
Monotonicitet	,791	-,452	1
Strategi	,903	-,194	1
Komplexitet	-,725	-,535	1
Utbud	-,389	,842	2

Referenser

- Balinsky, Michel L. & H. Peyton Young. 1982. *Fair Representation. Meeting the Ideal of One Man, One Vote* (New Haven: Yale University Press).
- Cox, Gary W. 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Elster, Jon. 1988. "Introduction" i "Elster, Jon & Rune Slagstad, red. *Constitutionalism and Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Hermansson, Jörgen. 1989. *Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik* (Statsvetenskapliga föreningen i Uppsalas skriftserie, 109, Almqvist & Wiksell International).
- Hermansson, Jörgen. 1992. "Introduktion till del II, Varför demokrati?" i *Idéer om demokrati* (Stockholm: Tiden).
- Hermansson, Jörgen. 1996. *Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den ekonomiska och monetära*

- unionen. *Bilaga till EMU-utredningen (SOU 1996:158)* (Stockholm: Finansdepartementet).
- King, Gary, Robert O. Keohane & Sidney Verba. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (Princeton, NJ: Princeton University Press).
- Lewin, Leif. 1996. *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen* (Stockholm: Norstedts Juridik).
- Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990* (Oxford: Oxford University Press).
- Nurmi, Hannu. 1987. *Comparing Voting Systems* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company).
-

Notiser

Skytteanska priset till Alexander George

Professor Alexander George, Stanford University, USA, har av Skytteanska stiftelsen vid Uppsala universitet utsetts till 1998 års skytteanske pristagare. Med priskommitténs formulering får George priset för sin ”banbrytande analys av diplomatins möjligheter och begränsningar, genomförd med utpräglad känsla för omdömet, argumentets och ansvars roll i den utrikespolitiska beslutsprocessen”.

Den pensionerade Californiaprofessorn är ett världsledande namn inom forskningen om internationell politik. Han skrev sin första bok tillsammans med sin hustru Juliette år 1956 om president Wilsons misslyckande att få senaten att ratificera Versaillesfreden och följaktligen misslyckandet med att få USA att bli medlem av Nationernas Förbund, som i mycket var Wilsons egen skapelse. George lanserade en psykologisk förklaring, som blev mycket omstridd: en dominerande far hade krossat Wilsons självkänsla men också lett till beslutet att som vuxen aldrig kompromissa – inte ens med den amerikanska senaten.

Alexander George har därefter publicerat en lång rad arbeten om betingelserna för krig och fred och diplomatins möjligheter och begränsningar. Han har också gjort uppmärksammade metodinsatser om hur man skall gå till väga när man jämför styrelsesättet i olika länder, samt hur man kan överbygga klyftan mellan forskare och politiker, främst inom utrikespolitikens område.

Det skytteanska priset, som i år höjts till 400 000 kronor och därmed är ett av de största i världen inom samhällsvetenskaperna, kommer att överlämnas till professor George vid en högtidlig ceremoni i Uppsala lördagen den 3 oktober.

Alexander George är sedan tidigare hedersdoktor vid Lunds universitet.

Det skytteanska priset har tidigare tilldelats Robert A Dahl, Arend Lijphart och Juan Linz. Det skytteanska prisets hemsida:

<http://www.statsvet.uu.se/prize/prize.html>

Tidskrift för politisk filosofi

1997 utkom första numret av *Tidskrift för politisk filosofi*. Syftet med tidskriften är ”att skapa ett gemensamt forum för alla de discipliner som tangerar den politiska filosofin. Av presentationen i det inledande numret framgår att bland dessa discipliner förutom filosofi och statsvetenskap också finns nationalekonomi, sociologi och juridik. Statsvetenskaplig Tidskrift önskar den nya tidskriftskollegan framgång.

Redaktionen finns vid filosofiska institutet i Stockholm. Tidskriftens hemsida:

<http://www.philosophy.su.se/polfil/polfil.html>

Johan Åkerman – professor och profet

Johan Åkerman, professor i nationalekonomi 1943–61, var på sin tid en i flera avseenden markant lundaprofil. Han var en djupt, även skönlitterärt bildad forskare med bred samhällsvetenskaplig inriktning och vetenskapsteoretiska intressen. Åkerman var inte bara professor utan också något av en profet. Som ekonom var han påverkad av den amerikanska institutionalismen, samtidigt som han lade grunden till den riktning, vars namn och närmare innebörd framgår av ekonomihistorikern Lars Pålsson Sylls bok *Den strukturanalytiska skolan i Lund* (1995).

Att Åkerman alltjämt är aktuell som forskare framgår vidare av en häromåret utgiven volym med titeln *Johan Åkerman i blickfältet*, redigerad av Benny Carlson och Bengt Höglund. Boken rymmer ett tiotal uppsatser, skrivna för ett symposium i anslutning till hundraårsdagen av Åkermans födelse 1996. Bland medarbetarna kan man nämna Erik Dahmén, Åkermans mest kände elev.

Av människan Åkerman får man en intressant bild i hans nu utgivna memoarer, *En samhällsforskarens minnesbilder*. Boken skrevs under första hälften av 1970-talet; Åkerman dog 1982. Ungdomsåren upptar det största utrymmet, medan den mognе Åkerman – som ekonomihistorikern Benny Carlson skriver i förordet – framträder mycket rapsodiskt i ett uppsamlingskapitel.

Själv hävdar Åkerman inledningsvis i den hundrasidiga boken, ”att samhällsanalys och metoddiskussion inte lämpar sig för en memoarbok”.

Kanske det, men Åkerman har hursomhelst mot slutet av boken fått plats för ett par träfande anmärkningar av kunskapsteoretiskt och kunskapssociologiskt intresse. Den första lyder så här:

Ingen professor har någonsin haft sina studenter att tacka för så mycket som jag. Föreläsningarna och seminarieövningarna gav mig en oerhört stimulerande anknytning till den intellektuella ungdomen – utan denna anknytning hade jag blivit hopplöst isolerad. En forskningsprofessur utan undervisning skulle säkerligen snart ha förlamat min forskarenergi.

För att förstå den fulla mänskliga vidden av denna anmärkning bör man känna till att Åkerman från mitten av 1930-talet var helt döv; från denna period hade han bara synminnen, inga hörselminnen, påpekar han.

Trots detta svåra handicap deltog Åkerman med liv och lust i vetenskapliga diskussioner, assisterad av en med penna, papper och snabb uppfattningsförmåga utrustad student, som noterade huvudpunkterna i meddebattörernas inlägg. Den som en gång upplevt denna situation, glömmet den aldrig.

Åkerman fyrar också av den här anmärkningen:

En forskare som ej undervisar blir en doktrinär egocentriker, en lärare som ej forskar blir en pedell som svär på magisterns ord. Den österrikiske filosofen Karl Popper säger med rätta: ”Det väsentliga i ett universitetsliv är undervisning inom forskningens atmosfär.” Låt oss hoppas att de svenska myndigheterna, som dikterat det akademiska livet i Sverige, skall återupptäcka denna sanning.

Inte minst för en utbildningsminister kunde denna anmärkning vara något att tänka på.

Torbjörn Vallinder

Referens

Johan Åkerman: *En samhällsforskarens minnesbilder*. Lund 1997: Institutet för Ekonomisk Forskning, Lunds universitet.

Thamgrepp

Den avslutande kommentaren i Torbjörn Vallinders ovanstående text blir en naturlig passning till en liten skrift utgiven på Timbro i år, *Thamgrepp* av frilansjournalisten Fredrik Haage. Skriften är ett debattinlägg om universitetspolitiken under Thams tid som utbildningsminister; här tas upp avvecklingen av forskningsstiftelserna, anslagsnedskärningarna till såväl undervisning som forskning, genusprofessorerna, försämringen av universitetens autonomi, försvagningen av professorernas ställning, attackerna på forskarutbildningen, försöket att avskaffa CSN-rabatten, mm. Haage ger en ideologisk kritik av Thams politik och konstaterar att klasstänkandet präglade Thams politiska tänkande redan innan utnämningen till statsråd. Haages lilla debattskrift understryker behovet av en grundlig genomlysning av de långsiktiga konsekvenserna av 1990-talets universitetspolitik, men den räcker inte till för att fylla det behovet.

Till redaktionen insända skrifter

- Lena Agevall, Björn Idlinge, Conny Johannesson, Hans Ring, 1998: *Demokratins mångfald*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilhelm Agrell, 1998: *Konsten att gissa rätt. Underrättelsevetenskapens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Ulf Bernitz, Sverker Gustavsson, Lars Oxelheim, red, 1998: *Europaperspektiv 1998. Årsbok för Europaforskning inom ekonomi, juridik och statskunskap*. Stockholm: Nerenius & Santéus.
- Gerfried Brandstetter, 1998: *Europæisk samarbejde 1945-1997. Kronologisk leksikon*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Marie Demker, 1998: *Religion och politik*. Stockholm: SNS.
- Magnus Enckell, 1998: *Organizational Cultures of Finnish Hospitals in Change*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.
- Fredrik Haage, 1998: *Thamgrepp*. Stockholm: Timbro.
- Marko Joas, 1998: *Innovation eller diffusion: Lokal Agenda 21 i Finlands kommuner*. Åbo: Statsvetenskapliga institutionen, Åbo Akademi.
- Folke Ludwigs, red, 1998: *Riksarkivets beståndsöversikt. Del 2. Riksdagen och dess verk. Allmänna kyrkomötet*. Stockholm 1998: Svenska Riksarkivet.
- Cecilia Malmström, 1998: *Regionen, makten och härligheten*. Stockholm: SNS.
- Knut Midgaard & Bjørn Erik Rasch, red, 1998: *Demokrati—vilkår og virkninger*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Henning Olsen, 1998: *Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Christina Sholto, 1998: Burma—den svåra vägen mot demokrati. *Världspolitikens Dagsfrågor* 2 1998.
- Peter Strandbrink, 1998: *EU-retoriken. Teman i den svenska debatten om EU-medlemskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ebba Sävborg Romare, 1998: Spelet om den kaspiska oljan. *Världspolitikens Dagsfrågor* 3 1998.

Gunnar Törnqvist, 1998: *Renässans för regioner*. Stockholm: SNS.

Annika Åkerberg, 1998: *Meanings of Relationships in Knowledge-Intensive Work Contexts*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.

Michael Östman, 1998: *Politics kandidater och magistrar vid Åbo Akademi 1923-1996*. Åbo: Statsvetenskapliga institutionen, Åbo Akademi.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Lars-Göran Stenelo är professor i statsvetenskap vid Lunds universitet.

Fil dr Ylva Stubbergaard är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Eva Österberg är professor i historia vid Lunds universitet.

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo Akademi.

Bo Rothstein är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

Per Jansson och Annika Mårtensson är verksamma vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Magnus Henrekson är docent i nationalekonomi och verksam vid Industriens Utredningsinstitut, IUI, i Stockholm.

Professor Walter Korpi är verksam vid Institutet för social forskning i Stockholm.

Fil dr Torsten Svensson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Fil dr Gunnar Hansson är verksam vid Högskolan i Jönköping.

Docent Jörgen Hermansson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Docent Torbjörn Vallinder är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund och f d redaktionssekreterare för Statsvetenskaplig Tidskrift.

Abstracts

YLVA STUBBERGAARD: *Civilt samhälle och demokrati* (CIVIL SOCIETY AND DEMOCRACY).

Today it is common to state that an active civil society creates a stable and effective democracy. Experience from anti-democratic organizations gives rise to scrutinize this predicted self-evident correlation between civil society and democracy. I analyze this relation from a crisis-perspective and illustrate the discussion with material from a crisis of democracy in Finland 1928-32. The article is structured by some problems:

Firstly, I mean that theories in general treat civil society in a simplified way as the moral "good sphere". Secondly, I criticize the lack of theorizing the context when civil society is discussed. Thirdly, many of the theories preserve the dichotomy of state and civil society as if it was a zero-sum game. At last I emphasize the insufficient problematizing of the distinction between influence and participation.

In the article I am especially interested in how to treat anti-democratic organizations in the theories.

Some theories exclude anti-democratic associations from the concept of civil society. The problem is then analytically solved but we still have to find models that enable us to analyze the anti-democratic part of the civil society and its opportunity to challenge democracy.

EVA ÖSTERBERG: *Manskulturens nedgång och fall? Några reflexioner kring en omöjlig fråga* (THE FALL OF MAN? THE HEGEMONY OF MALE CULTURE CHALLENGED – A HISTORIAN'S PERSPECTIVE).

The article is a discursive essay on issues which may be implied by the phrase "the fall of man", in a historian's perspective. Three points are made in particular:

1. During the last century, the male privilege to perform the role of *persona publica* has disap-

peared in western democracies; the outcome was however far from certain for the scholars who, in the beginning of this century, debated the right of women to participate in politics and in state service.

2. Male culture, taken as a specific way of behaviour, is a much more complicated matter. On-going research shows both continuity and a lack of continuity in men's expression of emotions, for example.

3. Another potential dimension of male culture is scholarly work neglecting gender as an analytical category in history. Women's history was sometimes pursued in the 17th and 18th centuries. However, later, as Ida Blom puts it, "women's history lost importance as the historical sciences turned to studies of the formation of nations and nation-states, diplomacy and statesmanship. Not only the global and cultural perspectives, but also the understanding of the gendered structure of societies was lost". Today, this has changed completely; most scholars are aware of a gendered reality – but are we open enough to global perspectives?

DAG ANCKAR: *I skuggan av Sovjets sönderfall* (IN THE SHADOW OF SOVIET DISINTEGRATION).

The fall of the Soviet empire has entailed many consequences and repercussions. Dealing with three separate although interrelated issues, the author examines the position of Finland in the wake of Soviet disintegration. Firstly, Finland has abandoned her traditional neutrality and is now assuming a pro-Western position. In view of the fact that Finland's membership of the European Union does not however provide sufficient means to solve Finland's age-old security problem as a neighbour to Soviet/Russia, it is necessary that Finland intensifies her efforts to become in the near future a member of Nato. Secondly, the participation of Finland in Euro-

pean integration has blurred the distinction between domestic policy and foreign policy, which is a presidential prerogative. It has thereby fueled the constitutional debate in Finland concerning the position and powers of the presidency. In the view of the author, recent events as well as experiences from Urho Kekkonen's authoritative rule are sufficient incentives for Finland to leave the semipresidential camp and join the parliamentary regimes. Thirdly, the foreign policy debate has now been revitalized and only few signs of finlandization and self-censorship remain. Recent research efforts that explain and elucidate the mechanisms of finlandization serve to promote a collective Finnish self-understanding.

BO ROTHSTEIN: *Den svenska modellens uppgång och fall – en essä* (THE RISE AND DECLINE OF THE SWEDISH MODEL – AN ESSAY).

The argument in this essay is that the neo-corporatist political culture that characterized the "Swedish Model" was built on a special form of "organized trust". This type of trust exists in three different forms: (1) trust between individuals in the organization, (2) trust between the leaders of the different organizations, and (3) trust between the leaders of these organizations and the state. Starting with an "historical compromise" during the late 1930s, the LO and the employer federations (SAF) solved the critical problem of collective action in the labor market by keeping wages (and consequently, the inflation) and industrial conflict under firm control through a system of centralized wage negotiations. As a cornerstone of the Swedish Model, the Basic Agreement was foremost a symbolic

regulation of procedures for negotiations and for the peaceful settlement of grievances. The most important result of the process and the agreement, however, was the new spirit of trust in which unions and employers recognized their common interest in peaceful labor market relations. My argument is that it is the disappearance of such "organized trust" that has produced the fall of the "Swedish Model".

PER JANSON – ANNIKA MÅRTENSSON: *Negativa till EU, positiva till Europa. – Gymnasieelevers attityder och inställningar* (NEGATIVE TO THE EU, POSITIVE TO EUROPE – UPPER SECONDARY SCHOOL PUPILS' ATTITUDES).

This study focuses on four main issues; the attitudes of upper secondary school pupils towards Swedish membership in the EU, the EU as an institution, a united Europe, and in addition the Swedish role in the future of Europe. The pupils taking part in the survey are from three different schools situated in Simrishamn, Ystad and Östersund. The theoretical point of departure is the centre-periphery theory. This thesis claims that people with more resource capacity are more positive towards the EU than people with lower resource capacity. The main results of this study are that the pupils have a very negative attitude towards the EU and Swedish membership in the EU, whereas they are more in favour of a united Europe and that Sweden ought to play an active role in the future of Europe. Furthermore the centre-periphery thesis is to a large extent supported in the survey and there is a sharp dividing line between groups that are perceived to have a large resource capacity and pupils that are perceived to be low in resource capacity.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-222 89 46.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Ankar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico–Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige